

τετράδια,
Πολιτισμού
ΤΕΥΧΟΣ 2

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
HELLENIC MINISTRY OF CULTURE

ΤΕΤΡΑΔΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΤΕΥΧΟΣ 2ο
ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2007
ISSN: 1791-1230

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Δ/νση: Μπουμπουλίνας 20-22, Αθήνα 10682

<http://www.culture.gr>

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ 2ου ΤΕΥΧΟΥΣ

Απόστολος Δοξιάδης,
Συγγραφέας-Μαθηματικός
Μαρίνα Λαμπράκη-Πλάκα,
Διευθύντρια Εθνικής Πινακοθήκης
Αντώνης Μακροδημήτρης,
Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

**ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΕΤΡΑΔΙΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ-
ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ**

Αντώνης Βασιλογιαννακόπουλος, Νικόλαος Α. Κούκης,
Κωνσταντίνα Μπόττσιου, Αλέξανδρος Ξενάκης,
Κωνσταντίνος Πουχτός, Ανδρέας Σιδέρης, Ελένη Σουράνη
Γραμματεία: Ειρήνη Ανδρικοπούλου

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ-ΕΚΔΟΣΗΣ

ΕΥΑΝΑΓΝΩΣΤΟΝ, Λυκαβηττού 12,
106 73 Αθήνα, τηλ.: 210-3637070

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ-ΕΚΤΥΠΩΣΗ

LineArt, τηλ.: 210-9310 766

ΕΞΩΦΥΛΛΟ

ΘΕΡΜΟΚΗΠΟΙ, έργο της Μαρίας Φιλοπούλου
ΕΝΔΟΦΥΛΛΟ (Μεγεθύνσεις)
ΕΓΚΙΒΩΤΙΣΜΟΣ, έργο του Δημοσθένη Κοκκινίδη

Τα κείμενα-άρθρα που δημοσιεύονται στα ΤΕΤΡΑΔΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ αποτελούν προσωπικές θέσεις των συντακτών τους και δεν εκφράζουν απαραίτητα τις απόψεις του Υπουργείου Πολιτισμού.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ

Προλογικό σημείωμα.....	5
<i>ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΤΟΥΡΝΙΚΙΩΤΗΣ</i>	
Το κοινωνικό πρόσωπο των πόλεων στο πλαίσιο της πολιτισμικής παγκοσμιοποίησης.....	7
<i>ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΙΣΩΠΟΣ</i>	
Αρχιτεκτονική και πολεοδομία σε ένα νέο (αστικό) τοπίο.....	15
<i>ΑΝΤΡΕΑΣ ΓΙΑΚΟΥΜΑΚΑΤΟΣ</i>	
Η διάσπαρτη Αθήνα και η ηθική του σχεδιασμού.....	29
<i>ΜΙΧΑΗΛ ΦΩΤΙΑΔΗΣ</i>	
Τοπική παραδοσιακή αρχιτεκτονική, διεθνισμός και παγκοσμιοποίηση	37
<i>ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΑΠΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΣ</i>	
Ψηφιακή «πόλη»	45
<i>ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ & ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ ΚΑΡΓΑ</i>	
Ο θεσμός απόσυρσης κτιρίων και κατασκευών	55

ΜΕΓΕΘΥΝΣΕΙΣ: ΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΚΤΙΡΙΟ ΣΤΟ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΟ ΑΣΤΙΚΟ ΤΟΠΙΟ

<i>ΧΡΗΣΤΟΣ ΖΑΧΟΠΟΥΛΟΣ</i>	
Εισαγωγικές επισημάνσεις.....	75
<i>ΜΠΕΡΝΑΡ ΤΣΟΥΜΙ</i>	
Το Νέο Μουσείο της Ακρόπολης και οι επιπτώσεις του στο περιβάλλον αλλά και το ευρύτερο αστικό τοπίο	79

<i>ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΑΝΤΩΝΑΚΑΚΗΣ</i>	
Αστικό τοπίο της σύγχρονης ελληνικής πόλης και δημόσιο κτίριο	89
<i>ΓΙΩΡΓΟΣ ΓΕΡΑΚΗΣ</i>	
Το δημόσιο κτίριο και το αστικό περιβάλλον.....	97
<i>ΝΙΚΟΣ ΚΑΛΟΓΕΡΑΚΗΣ</i>	
Το λειτουργικό δημόσιο κτίριο προϋποθέτει μια βιώσιμη πόλη.....	105
<i>ΜΑΡΙΑ ΚΑΡΛΑΜΙΤΣΗ-ΑΔΑΜΗ</i>	
Το δημόσιο κτίσμα ως σύμπλεγμα του αστικού ιστού και ως ιστορική συνέχεια.....	111
<i>ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΙΖΗΣ</i>	
Η συμμετοχική διαδικασία του πολίτη-αρχιτέκτονα στη χωροθέτηση του δημόσιου κτιρίου.....	123
<i>ΤΑΣΟΣ ΚΩΤΣΙΟΠΟΥΛΟΣ</i>	
Η επίδραση του δημόσιου κτιρίου στο αστικό όριο	131

Προλογικό

σημείωμα

Η πόλη υπήρξε ανέκαθεν η κάμινος του πολιτισμού, το κομβικό σημείο δημιουργικού πλούτου. Σήμερα, αντιμετωπίζει τεράστιες προκλήσεις. Περισσότερο από το ήμισυ του παγκόσμιου πληθυσμού ζει σε πόλεις, και αυτό το ποσοστό σημειώνει καθημερινά δραματική αύξηση. Ο αστικός πληθυσμός, που την αρχή του 20ού αιώνα αποτελούσε το 10% του παγκόσμιου πληθυσμού, το 2000 έφτασε περίπου το 50%.

Στα τέλη του 20ου αιώνα, όμως, οι πόλεις σε όλο τον κόσμο βίωσαν έναν ριζικό μετασχηματισμό της εικόνας τους. Άρχισε μια αναγέννηση σε νέες και βελτιωμένες πολιτιστικές εγκαταστάσεις από κέντρα τέχνης, θέατρα, μουσεία και αίθουσες τέχνης μέχρι φεστιβάλ και διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις. Βιομηχανικές πόλεις, όπως το Μπιλμπάο, η Γλασκώβη, η Βαρκελώνη και η Σιγκαπούρη, μετατράπηκαν σε πολιτιστικές πρωτεύουσες, πόλεις πολιτισμού, και πνευματικής επικοινωνίας. Η πόλη του 21ου αιώνα εμφανίζει το κοινωνικό της πρόσωπο ως φυσικός φορέας κοινωνικής και πολιτισμικής δραστηριότητας, που μεταλλάσσεται διαρκώς με έναν φρενήρη ρυθμό κυκλοφορίας ανθρώπων, εμπορευμάτων, πληροφοριών και εικόνων κάθε είδους και κάθε μορφής.

Ζούμε σε μια μαγματική ρευστότητα με μετατοπίσεις πληθυσμών στα αστικά κέντρα, με κοινωνικές και οικονομικές αντιθέσεις, με έναν σύνθετο και ευάλωτο χαρακτήρα της σύγχρονης διαβίωσης.

Ως εκ τούτου, η αστική αναγέννηση δεν μπορεί να υλοποιηθεί χωρίς να συνεκτιμήσει τις αλλαγές της οικονομίας και της κοινωνίας, τη σχέση συνεργασίας δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, την επιτακτική ανάγκη για περιβαλλοντική προστασία, την αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου, την ανάδυση νέων προτύπων αισθητικής και τον αναδιαμορφούμενο ρόλο των μπτροπόλεων – την ανάδειξή τους ως τόπων ενσωμάτωσης και συγκερασμού του καινούργιου και του υφιστάμενου. Το ζήτημα της αστικής αναγέννησης δεν είναι πλέον αποκλειστικό μέλημα του εθνικού σχεδιασμού, αλλά αφορά και την κοινωνία πολιτών.

Τα ερωτήματα που τίθενται εμφαντικά και οφείλουν να απασχολήσουν τους οραματιστές, αλλά και τους σχεδιαστές του νέου αστικού τοπίου, πυροδοτούν, επίσης, έναν δημόσιο διάλογο με κεντρική ιδέα την ανάγκη της ηθικής διάστασης στον αστικό σχεδιασμό. Οι πόλεις δεν πρέπει, ενόψει της τεχνολογικής και αρχιτεκτονικής εξέλιξης, να απεμπολήσουν το δικαίωμά τους για ένα πρόσωπο κοινωνικό και ανθρώπινο. Με άλλα λόγια, μια νέα συνθήκη είναι αναγκαίο να συνομολογηθεί μεταξύ πολίτη και πόλης, τέτοια που να κατοχυρώνει ένα ελάχιστο επίπεδο πολιτισμού στην καθημερινότητα.

Αυτός είναι και ο στόχος που έχουμε θέσει στο Υπουργείο Πολιτισμού, σχεδιάζοντας και υλοποιώντας μια πολιτική που φέρνει τον πολιτισμό πιο κοντά στον πολίτη και το αντίστροφο. Αντιμετωπίζοντας τον πολιτισμό ως σημαντική συνιστώσα στην αναγέννηση του αστικού τοπίου, ως καταλύτη ποιότητας στη ζωή όλων μας.

Μιχάλης Λιάπης
Υπουργός Πολιτισμού

Το Κοινωνικό Πρόσωπο των Πόλεων στο Πλαίσιο της Πολιτισμικής Παγκοσμιοποίησης

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ
ΤΟΥΡΝΙΚΙΩΤΗΣ*

Η πόλη του 21ου αιώνα ζει μια πολύ ενδιαφέρουσα αντίφαση.

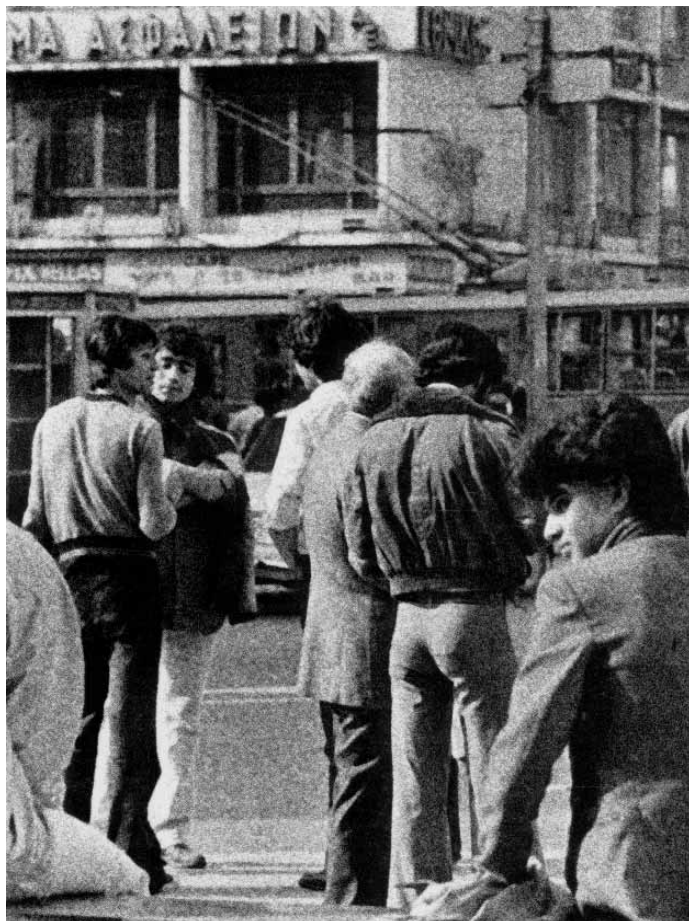
Από τη μια μεριά, είναι χτισμένη με αδρανή υλικά και μεταβάλλεται εξαιρετικά αργά, στη λογική της μακράς διάρκειας που χαρακτήριζε πάντα τα οικοδομικά κελύφη της αρχιτεκτονικής της. Και από την άλλη, είναι ο φυσικός φορέας της κοινωνικής και πολιτισμικής δραστηριότητας που μεταλλάσσεται διαρκώς με ένα φρενήρη ρυθμό κυκλοφορίας ανθρώπων και εμπορευμάτων, πληροφοριών και εικόνων κάθε είδους και κάθε μορφής.

* Ο Παναγιώτης Τουρνικιώτης είναι αρχιτέκτων, αναπληρωτής καθηγητής στη Σχολή Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου.

Είναι δύσκολο να συλλάβει το μυαλό μας την κινητικότητα αυτή, διαρκώς κινούμενο και το ίδιο, μέσα στο φυσικό του σώμα και στο δίκτυο της πληροφορίας, βιώνοντας την καθημερινότητα του χώρου της ζωής και της εργασίας, του αυτοκινήτου και του μέσου επικοινωνίας. Όλα γύρω είναι ή φαίνεται πως είναι σταθερά και αμετάβλητα. Η τριλογία της οδού Πανεπιστημίου –η Βιβλιοθήκη, το Πανεπιστήμιο και η Ακαδημία– είναι όπως ήταν πριν γεννηθεί οποιοσδήποτε από εμάς, με εξαίρεση την πρόσφατη «επένδυση» ενός κτιρίου με «Hondos» πίσω από τη Βιβλιοθήκη, στην οδό Ιπποκράτους, που έχει αλλάξει δραστικά το βάθος πεδίου. Και όχι μόνο δεν αλλάζουν τα κτίρια, αλλά συντηρούνται επίμονα και συστηματικά για να φαίνεται ότι δεν αλλάζουν.

Το ίδιο ακριβώς συμβαίνει –παραδόξως– στην πλατεία της Ομόνοιας. Λέω «παραδόξως» γιατί οι περισσότεροι θα υποστήριζαν πως η πλατεία αυτή άλλαξε πολύ στην αρχή του 21ου αιώνα. Κι όμως, η πλατεία, που ορίζεται από το μέτωπο των περιμετρικών κτιρίων, διατηρεί την τετράγωνη μορφή που είχε πάντα και περιβάλλεται από τα κτίρια που γνώρισα κι εγώ ως παιδί, μεγαλωμένος ελάχιστα τετράγωνα πιο κάτω. Και εδώ τα κτίρια έχουν συντηρηθεί, καθαριστεί και αναδειχτεί για να εξασφαλιστεί το αμετάβλητο του αρχιτεκτονικού κελύφους, με εξαίρεση ένα, «ντυμένο» κι αυτό με «Hondos» στη γωνία της 3ης Σεπτεμβρίου.

Αυτά που αλλάζουν περισσότερο από οτιδήποτε άλλο σε μια πόλη –στην πλατεία της Ομόνοιας για παράδειγμα– είναι τα κάθε

Η φωτογραφία του εξωφύλλου από το βιβλίο του Γιώργου Ιωάννου *Ομόνοια*, 1980 (φωτ. Ανδρέας Μπέλιος)

είδους κινητά συστατικά της, οι άνθρωποι, τα αυτοκίνητα, τα εμπορεύματα, η εικόνα των εμπορευμάτων (τα «Hondos» δηλαδή). Σ' αυτά υποτάσσεται η οργάνωση των ροών της κίνησης και των εφήμερων στάσεων, αυτά εκφράζουν το κοινωνικό πρόσωπο και την πολιτισμική παγκοσμιοποίηση στο σύγχρονο αστικό τοπίο.

Η Ομόνοια ήταν και είναι ζωτικός πυκνωτής στη σύγχρονη μεγαλούπολη στην οποία ζούμε.

Ο *Δρομέας* της ήρθε και έφυγε, όπως έρχονται και φεύγουν οι δημοτικοί άρχοντες. Το συντριβάνι του 1960, έργο αρχιτέκτονα και γλύπτη, διαρκώς μεταβαλλόμενο στη ροή της μέρας και της νύχτας, μείξη χρωμάτων και υδάτων, αυτοκινήτων και ανθρώπων, ήταν μια εφήμερη «εγκατάσταση» στη μακρά διάρκεια της πλατείας – δεν είχε περισσότερα από 30 χρόνια ζωής. Και η «εγκατάσταση» της σύγχρονης πλατείας είναι το έδαφος μιας πολιτισμικής εντροπίας¹ επειδή προσφέρει την ευκαιρία για λίγο μεγαλύτερη στάση στη διαρκώς μεταβαλλόμενη σύνθεση της κοινωνικής συγκρότησής της.

Η αταξία αυτή είναι χαρακτηριστικό πύκνωμα της πολιτισμικής παγκοσμιοποίησης, στην οποία αναφέρομαι. Οι διασταυρούμενες ροές φύλων και φυλών, συναλλαγών και ανταλλαγών, αυτοκινήτων, τουριστών και δύο γραμμών μετρό με οκτώ δρόμους που οδηγούν σε όλες τις γειτονιές της Αθήνας είναι το αποκορύφωμα της αστικής πλατείας της μεταβιομηχανικής κοινωνίας. Το πρωί και το απόγευμα, στο φως του ήλιου, στον ηλεκτρισμό του υπογείου, και όλη τη νύχτα στις ανταύγειες του γενικού φωτισμού της, η πλατεία είναι εξαιρετικά ζωντανή χωρίς να είναι η ίδια. Μοιάζει με τις πλατείες από όλο τον κόσμο, που υλοποιούν το μπροπολιτικό ανάλογο της καρδιάς, Times Square και Alexanderplatz, αλλά είναι ταυτοχρόνως διαμορφωμένη με ισχυρή αστική τυπολογία (το τετράγωνο και οι οκτώ δρόμοι) και είναι γεωγραφικά ορισμένη σε σχέση με το πολιτισμικό αποκορύφωμα της πόλης (την Ακρόπολη), ώστε να επιβάλλεται και ως *κλασική πλατεία*.

Το κοινωνικό πρόσωπο της σύγχρονης μεγαλούπολης είναι μια σύνθεση αντιθέσεων που γνωρίζαμε ήδη από τον περασμένο αιώνα, αλλά τώρα εκρήγνυνται ως πολιτισμική πα-

Η Ομόνοια όπως είναι σήμερα
(φωτ. Παναγιώτης Τουρνικιώτης)

γκοσμιοποίηση και επιταχύνονται σε πείσμα της αδράνειας του οικοδομικού περιβάλλοντος. Συγκρίνοντας την *Ομόνοια* του Γιώργου Ιωάννου² με τη σημερινή μπορούμε να μετρήσουμε αυτή την αλλαγή και ίσως να ορίσουμε έναν υψηλότερο συντελεστή ρευστοποίησης των διαφόρων κοινωνικών δράσεων, αλλά δεν πρόκειται να εκπλαγούμε. Κι όμως η έκπληξη του ιθαγενούς κοινωνικού συνόλου ήταν απρόσμενα ηχηρή, όταν σχεδιάστηκε η «τελευταία» Ομόνοια με το πρόσωπο της πόλης του 21ου αι. –ψηφιακή, διεθνής, κοινωνική– ως ιδανικό πλαίσιο της πολιτισμικής παγκοσμιοποίησης. Η γενικευμένη αντίδραση απαίτησε αναδρομικά το κοινωνικό πρόσωπο της πόλης του 19ου αιώνα, την πλατεία του μεγάλου χωριού, με

τραπεζάκια έξω και δεντροστοιχίες, με την ευτυχία γραμμένη σε όλα τα πρόσωπα και βεβαίως με «καθαρότητα» σε όλες τις ταυτότητες και όλες τις ανθρώπινες σχέσεις. Και το ζήτησε πάνω από μια τεχνητή πόλη, στην «ταράτσα» του πολυώροφου επικέντρου της, σε ένα αληθινό roof-garden, έχοντας ήδη «απωθήσει» τη μπκαθαρή σύνθεση των κοινωνικά και πολιτισμικά επίμεικτων δράσεων σε όλη την υπόλοιπη χώρα, στις γειτονιές και τα σπίτια, στα εργοστάσια και τα χωράφια, έχοντας εξορκίσει επιδεικτικά το κοινωνικό πρόσωπο και την πολιτισμική παγκοσμιοποίηση για χάρη μιας πόλης-θεάματος του εξιδανικευμένου εαυτού της.

Ψηφιακή άποψη της πλατείας Ομονοίας στη βραβευμένη αρχιτεκτονική μελέτη του 2001, που δεν υλοποιήθηκε ποτέ όπως σχεδιάστηκε (αρχιτέκτονες: Αριάδνη Βοζάνη, Γρηγόρης Δεσύλας, Μαριαλένα Κατσικά, Θεοδωής Τσιατάς)

Ποιο μπορεί να είναι λοιπόν το κοινωνικό πρόσωπο της πόλης του νέου αιώνα, σε μια εποχή της πολιτισμικής παγκοσμιοποίησης; Τι

άλλο, από ένα πεδίο συγκρασμού των πολιτισμικών και εθνικών ταυτοτήτων, των κοινωνικών και οικονομικών αποκλίσεων, των φυλετικών, των θρησκευτικών και ηθικών διακρίσεων. Στη Νέα Υόρκη, στο Λονδίνο, στο Παρίσι, στις μεγάλες πόλεις, η διαπολιτισμικότητα αυτή ήταν εγκατεστημένη από τον περασμένο αιώνα και αποτελούσε ένα δεδομένο που έτρεφε, μέσα από την αντίθεση και τη σύγκρουση, την πολύβουη σύνθεση του αστικού προσώπου τους. Τόσοι και τόσοι από μας έχουν ταξιδέψει και έχουν απολαύσει τις «βρώμικες» πλατείες, έχουν περπατήσει σε ανήσυχους δρόμους των Δυτικών μητροπόλεων, χαμένοι στη βαβούρα της πολιτισμικής συνύπαρξης και στο θέαμα των αντιφάσεων. Μαύρα, άσπρα και κίτρινα πρόσωπα, πολύχρωμα ρούχα, ακατανόητες γλώσσες και μουσικές, σε πλατείες και πεζοδρόμια, πραγματικό μωσαϊκό πολιτισμών που συναντιούνται αλλά δεν σμίγουν, και όμως πορεύονται μαζί, τη μέρα και τη νύχτα, στη δουλειά και τη ζωή.

Το κοινωνικό πρόσωπο της πόλης του 21ου αιώνα θα είναι το πρόσωπο μιας αμοιβαίας αναγνώρισης των διαφορών, μιας πολιτισμικής συνάντησης που «οικοδομείται» ως ανθρώπινη σχέση στο εσωτερικό του αργά μεταβαλλόμενου αρχιτεκτονικού κελύφους κάθε αστικού περιβάλλοντος. Σε ένα κέλυφος σαν κι αυτό, σε μια «Ομόνοια» ολοκληρωμένη όπως σχεδιάστηκε, για τον 21ο και όχι για τον 19ο αιώνα, πρέπει να δοκιμαστεί η δυνατότητα να αποκτήσει ο χώρος της συλλογικής μας ύπαρξης το όποιο κοινωνικό πρόσωπο επιθυμούμε.

Χωρίς καμία αμφιβολία, η συνάντηση αυτή θα είναι μια σύνθεση πραγματικών αντιθέσεων. Το κοινωνικό πρόσωπο θα είναι οπωσδήποτε ένα πρόσωπο με τα ίχνη των συγκρούσεων, που θα έχουν αφήσει ουλές, που θα έχει «φάει» το δέρμα του ο συγκερασμός, όπως «τρώνει» το ανθρώπινο πρόσωπο ο καιρός και ο χρόνος. Η πολιτισμική συνάντηση, αυτή η πανάρχαια πρακτική των λαών που κινούνται πέρα από θάλασσες και από στεριές, θα οξύνει τις ανταλλαγές, θα ωριμάσει τις επιρροές, θα γονιμοποιήσει. Στην Ομόνοια, λοιπόν –συμβολικό ανάλογο της σύγκλισης που ορίζει το όνομά της– κρίνεται το πρόσωπο που θα αποκτήσει η πολιτισμική μας παγκοσμιοποίηση στον νέο αιώνα. Και αυτό το «πρόσωπο» δεν θα είναι τελικά ένα ζήτημα του χτισμένου, αλλά του ανθρώπινου περιβάλλοντος. Θα είναι το δικό μας πρόσωπο.

Σημειώσεις

1. Εντροπία: η λειτουργία που καθορίζει την αταξία (κατάσταση έλλειψης τάξης) ενός συστήματος, η οποία αυξάνεται όταν αυτό εξελίσσεται προς άλλη κατάσταση αυξημένης αταξίας.
2. Γιώργος Ιωάννου, *Ομόνοια* 1980, Αθήνα: Οδυσσέας, 1980.

Αρχιτεκτονική και Πολεοδομία σε ένα Νέο (Αστικό) Τοπίο

ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΙΣΩΠΟΣ*

Νέο Πλαίσιο

Συγκεκριμένες αλλαγές στην οικονομία και την τεχνολογία στη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 οδηγούν στην έκρηξη της κλίμακας αναφοράς της αρχιτεκτονικής και της πολεοδομίας, που από τοπική ή περιφερειακή γίνεται παγκόσμια. Η παγκόσμια οικονομία μετασχηματίζεται, καθώς τα ισχυρά βιομηχανικά κέντρα της Δύσης και της Ιαπωνίας αποσυντίθενται παρουσιάζοντας δραματικές απώλειες στο μερίδιο αγοράς λόγω του ανταγωνισμού από τις χώρες της Νοτιανατολικής Ασίας και της Κίνας, που απορροφούν την παγκόσμια παραγωγή. Το ενδιαφέρον αποτέλεσμα των

* Ο Γιάννης Αίσωπος είναι αρχιτέκτων, επίκουρος καθηγητής του Πανεπιστημίου Πατρών.

διεργασιών αυτών είναι ότι η παγκόσμια οικονομία δεν κατακερματίζεται, αλλά ανασυντίθεται σε νέα δομή: «Η γεωγραφία και η σύνθεση της παγκόσμιας οικονομίας άλλαξε παράγοντας έναν σύνθετο δυϊσμό: μια χωρικά διάχυτη αλλά, παρ' όλα αυτά, παγκόσμια ενοποιημένη οργάνωση της οικονομικής δραστηριότητας»¹.

Στην ίδια δεκαετία, οι τομείς της πληροφορικής και των επικοινωνιών εκρήγνυνται και, σπριζόμενοι στην εξάπλωση υλικών και, κυρίως, άυλων δικτύων, λειτουργούν σε παγκόσμια κλίμακα. Κύρια εργαλεία της νέας «εποχής της πληροφορίας», που διαμορφώνει μια νέα «δικτυακή κοινωνία», αποτελούν ο ηλεκτρονικός υπολογιστής και το Διαδίκτυο. Ο χώρος χάνει τη σημασία του και αντικαθίσταται από τον χρόνο, ο ρόλος και η σημασία του «τοπικού» μειώνονται ή επαναπροσδιορίζονται δραματικά, ενώ ο ρόλος και η σημασία στοιχείων μεγάλης κλίμακας ενισχύονται. Τα συναφή ζητήματα της ομοιογενοποίησης των τρόπων διαβίωσης που επιφέρει η παγκοσμιοποίηση, της ταυτότητας και της διαφοράς και του ρόλου του δημόσιου χώρου συζητώνται και επαναδιατυπώνονται.

Χώροι ροών

Ο χώρος, ως έκφραση της νέας αυτής κοινωνίας, μετασχηματίζεται επίσης, και μια νέα μορφή χώρου, ο «χώρος των ροών», κάνει την εμφάνισή του. Ροές πληροφοριών, εικόνων, κεφαλαίου, αγαθών, εξουσίας και ατόμων γίνονται τα στοιχεία που καθορίζουν τον νέο μη στατικό χώρο. Κατά τον πολεοδόμο Manuel Castells, τρία στρώματα συνιστούν τον χώρο

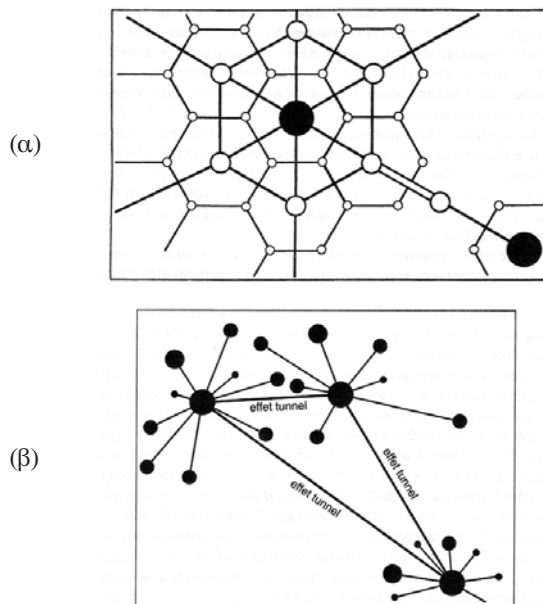
των ροών: το κύκλωμα των ηλεκτρονικών ανταλλαγών (με βάση την πληροφορική και τις τηλεπικοινωνίες), οι κόμβοι και τα επίκεντρα που αποτελούν τμήματα ενός δικτύου που συνδέει μεταξύ τους συγκεκριμένους τόπους με διακριτά χαρακτηριστικά, και, τέλος, η χωρική οργάνωση των κυρίαρχων διαχειριστικών ελίτ που ασκούν τις διευθυντικές λειτουργίες².

Ο χώρος των ροών είναι λοιπόν ο χώρος όπου λαμβάνονται οι αποφάσεις και ανταλλάσσονται οι πληροφορίες και το χρήμα, είναι χώρος εξουσίας και ισχύος που λειτουργεί σε δικτυακή δομή και, ενώ βασίζεται σε συγκεκριμένους τόπους (τους κόμβους και τα επίκεντρα του δικτύου) με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, είναι, ως σύνολο, άτοπος, αποδεσμευμένος από όποιες τοπικότητες. Το μοντέλο ενός ρευστού χώρου, μιας «λείας» αενάως εκτεινόμενης επιφάνειας ροών βασισμένων σε δικτυακές υποδομές καθίσταται κλειδί στην κατανόηση της σύγχρονης αστικής συνθήκης.

Μετάπολη - Διάχυτη πόλη

Η δραματικά ταχεία εκβιομηχάνιση των χωρών της Ασίας και άλλων χωρών του Τρίτου Κόσμου και η συνακόλουθη κατακόρυφη αύξηση του πληθυσμού των μεγάλων αστικών κέντρων οδηγεί στην έκρηξη των πόλεων. Ο αστικός πληθυσμός, που στην αρχή του 20ού αιώνα αποτελούσε το 10% του παγκόσμιου πληθυσμού, αυξάνεται και το 2000 φτάνει περίπου στο 50% του παγκόσμιου πληθυσμού. Οι νέες αστικές συγκεντρώσεις που δημιουργούνται περιγράφονται με διάφορους όρους, όπως

ο όρος «γενική πόλη» που εισάγει ο αρχιτέκτων Rem Koolhaas³ ή ο όρος «μετάπολη» που χρησιμοποιεί ο κοινωνιολόγος Francois Ascher για να περιγράψει τη νέα μορφή χαλαρής αστικής συγκέντρωσης που μπορεί να θεωρηθεί ως πεδίο δραστηριοτήτων, το οποίο «ξεπερνά και εμπεριέχει» μια ιστορική μπρόπολη. Κατά τον ίδιο, «μια μετάπολη είναι ένα σύνολο χώρων των οποίων οι κάτοικοι ή τμήμα αυτών, οι οικονομικές δραστηριότητες και τα εδάφη είναι συνολικά ή εν μέρει ενσωματωμένα στην καθημερινή (συνηθισμένη) λειτουργία μιας μπρόπολης. Μια μετάπολη αποτελεί γενικά μία και μοναδική δεξαμενή εργασίας, κατοίκησης και δραστηριοτήτων. Οι χώροι της είναι ιδιαίτερα ετερογενείς και όχι απαραίτητα συνεχόμενοι.»⁴

α) Δίκτυο τύπου «Christaller» με ιεραρχική δομή των πόλεων
 β) «Μεταπολιτικό» δίκτυο με επίκεντρα και ακτίνες
 [Πηγή: F. Ascher, *Metapolis ou l' Avenir des Villes*]

Αυτή η νέα μορφή πόλης, που μπορούμε επίσης να ονομάσουμε «διάχυτη πόλη»,⁵ καθώς τα όριά της αλλάζουν και διαρκώς διευρύνονται, δεν στηρίζεται στην πυκνότητα (όπως στην περίπτωση των ιστορικών μητροπόλεων), αλλά στην κινητικότητα που προσφέρουν τα δίκτυα και στη μέγιστη δυνατότητα επιλογών και αλλαγών. Όπως γράφει ο Ascher: «Η μεγάλη πόλη πρέπει να επιτρέπει την αλλαγή και το ακανόνιστο: αυτό είναι μια βασική έννοια. Σε αυτή την προοπτική μιλώ για την πόλη «à la carte» και, πηγαίνοντας ακόμα πιο μακριά, για ένα κινέζικο μενού, όπου μπορούμε να βρούμε τα πράγματα σε πολλές κατηγορίες, με διάφορες έννοιες και ιεραρχήσεις. Πρέπει να σκεφτούμε αυτή τη δυνατότητα σε πολεοδομικό και πολιτικό επίπεδο.»⁶

(Αστικό) τοπίο

Η αλλαγή των συμβατικών συνθηκών, που η κατακόρυφη αύξηση του αστικού πληθυσμού και η συνακόλουθη ταχεία εξάπλωση των πόλεων επιφέρουν, επηρεάζει αναπόφευκτα τον αρχιτεκτονικό και πολεοδομικό λόγο. Η πρώτη συνειδητοποίηση αφορά την αδυναμία της πολεοδομίας να αντιμετωπίσει τη νέα αυτή κατάσταση χρησιμοποιώντας τα έως σήμερα γνωστά μέσα και τις γνωστές στρατηγικές. Στο κείμενο «Τι απέγινε με την πολεοδομία;» ο Rem Koolhaas παραδέχεται πως ο 20ός αιώνας «υπήρξε μια χαμένη μάχη σε σχέση με το ζήτημα της ποσότητας [καθώς] η πολεοδομία αποδείχτηκε ανίκανη να επινοήσει και να θέσει σε εφαρμογή όσα απαιτούσαν

οι αποκαλυπτικές κλίμακες της δημογραφίας. Μέσα σε 20 χρόνια, το Λάγκος αυξήθηκε από 2 σε 7, σε 12, σε 15 εκατομμύρια· η Κωνσταντινούπολη διπλασιάστηκε από 6 σε 12 εκατομμύρια. Η Κίνα προετοιμάζεται για ακόμα πιο συγκλονιστικές αυξήσεις»⁷.

Ποιο είναι το πλαίσιο αναφοράς, μέσα στο οποίο η αρχιτεκτονική και η πολεοδομία καλούνται να δράσουν; Οι νέες αστικές εξαπλώσεις που δημιουργούν νέα αστικά μορφώματα καθιστούν πλέον το κτισμένο ως πλαίσιο αναφοράς και όχι το άκτιστο, το πλήρες και όχι το κενό, παρουσιάζουν ως ζητούμενο την αντίδραση στο προϋπάρχον και όχι τη νέα πρόταση πάνω σε μια *tabula rasa*. Το αρχιτεκτονικό αντικείμενο δεν μπορεί πια να ειπωθεί ως αυτοτελές αντικείμενο που παράγει νόημα αλλά μόνο ως τμήμα μιας ευρύτερης ενότητας που έχει τη μορφή ενός «πεδίου δραστηριοτήτων», όπως το πεδίο δραστηριοτήτων της μετάπολης που περιγράφει ο Ascher. Αυτό το αστικοποιημένο πεδίο δραστηριοτήτων μπορεί να ειπωθεί ως ένα νέο «αστικό τοπίο» που προσφέρει το συνολικό, σύνθετο νόημα και εκχωρεί τα επιμέρους νοήματα στα τμήματά του. Όπως γράφει ο αρχιτέκτων τοπίου James Corner, «στο σύγχρονο αστικό τοπίο δραστηριότητα και γεγονός αποκτούν ενοιολογική προτεραιότητα σε σχέση με την εμφάνιση και το σημείο. Η έμφαση εδώ μετατίθεται από τις εμφανίσεις των αντικειμένων στις διαδικασίες μορφοποίησης, τις δυναμικές χρήσης του χώρου και την ποιητική του γίνεσθαι.»⁸

Η εξάπλωση της διάχυτης πόλης, όπως την περιγράψαμε πιο πάνω, αποτελεί δυναμική

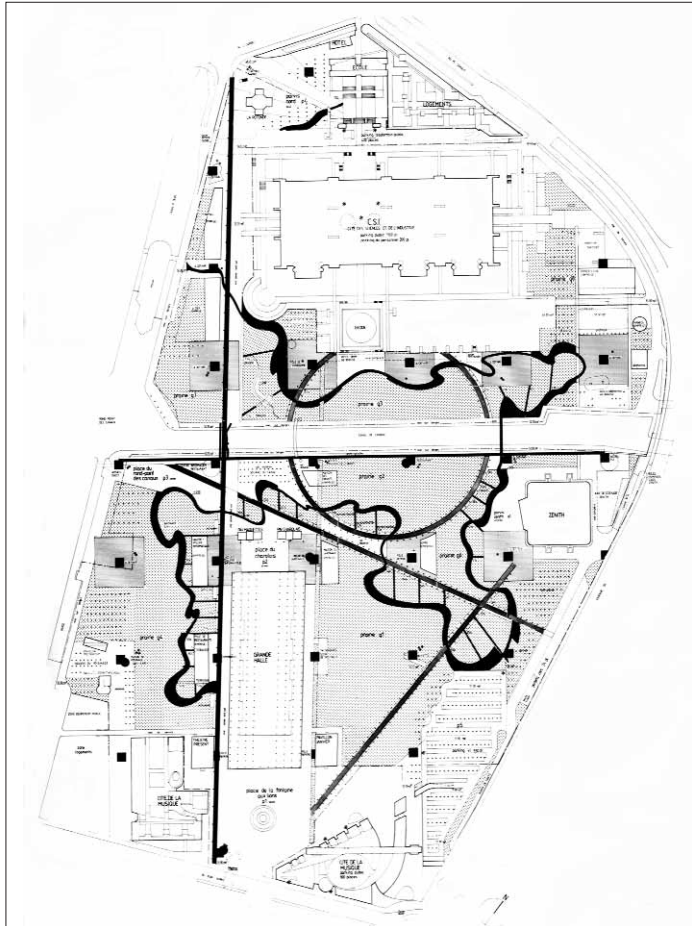
διαδικασία που χαρακτηρίζεται από ρευστότητα, μη γραμμική, μη προβλέψιμη εξέλιξη και οριζόντια διάχυση. Μπορούμε επομένως να ιδιοποιηθούμε συστατικά στοιχεία του τοπίου, όπως η χρονική μεταβλητότητα, η οριζόντια επεκτασιμότητα και η οικολογική ευαισθησία, καθώς και άλλες τοπιακές έννοιες, όπως το «πεδίο», το «δυναμικό» (potential) και το «ανοιχτό σύστημα», ώστε αυτά να αντικαταστήσουν παραδοσιακές έννοιες και παραδοσιακά στοιχεία του σχεδιασμού του χώρου, όπως το οικόπεδο, το συγκεκριμένο κτιριολογικό πρόγραμμα, η καθορισμένη κατασκευαστική δομή.

Τοπιακή πολεοδομία

Ζητούμενη είναι λοιπόν η αναδιατύπωση των αρχών και των στρατηγικών σύμφωνα με τις νέες συνθήκες. Όπως γράφει ο Koolhaas, «αν είναι να υπάρξει μια “νέα πολεοδομία”, αυτή δεν θα βασίζεται στις δίδυμες φαντασιώσεις της τάξης και της παντοδυναμίας· θα είναι το ανέβασμα της αβεβαιότητας [...] Δεν θα ασχολείται πια έμμεσα με την πόλη, αλλά με τον χειρισμό της υποδομής [...]. Μια και το αστικό είναι τώρα διεισδυτικό, η πολεοδομία δεν θα έχει ποτέ ξανά να κάνει με το “νέο”, μόνο με το “περισσότερο” και το “τροποποιημένο”...»⁹

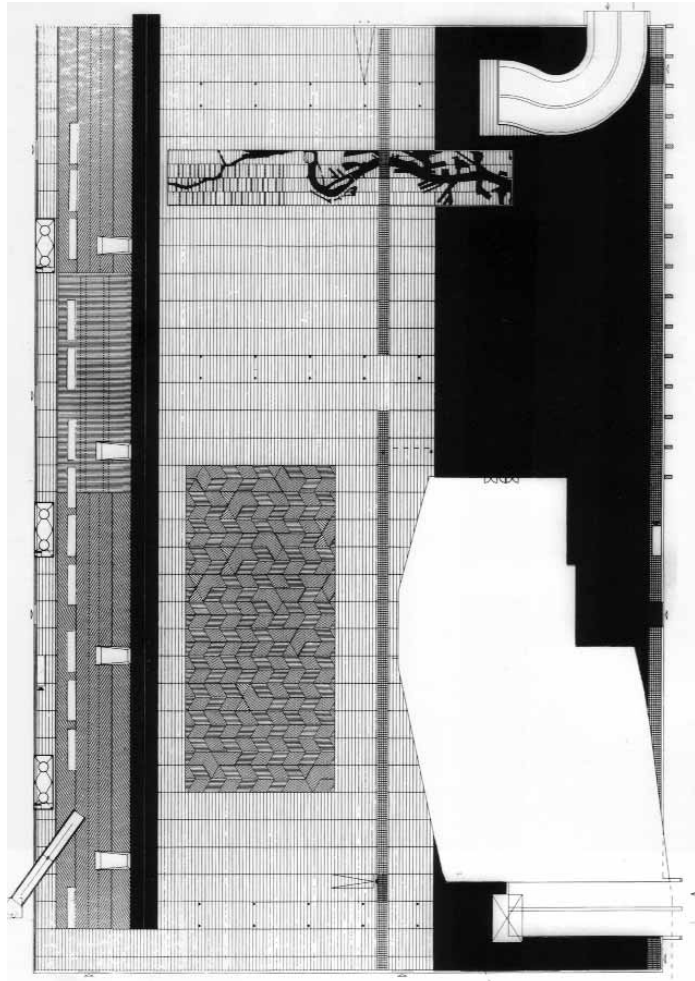
Η πολεοδομία που υποστηρίζει τη χρήση του τοπίου ως μέσου αντίληψης και κατανόησης της σύγχρονης αστικής συνθήκης, αλλά και μέσο αναπαράστασής της, μπορεί να περιγραφεί ως «τοπιακή πολεοδομία» (landscape urbanism). Όπως γράφει ο αρχιτέκτων τοπίου Charles Waldheim, «η ικανότητα [του τοπίου]

να παράγει αστικά αποτελέσματα που παραδοσιακά επιτυγχάνονταν με την κατασκευή κτιρίων απλώς μέσω της οργάνωσης οριζοντίων επιφανειών συνιστά το μέσο του τοπίου για χρήση στη σύγχρονη αστική συνθήκη που ολοένα και περισσότερο χαρακτηρίζεται από

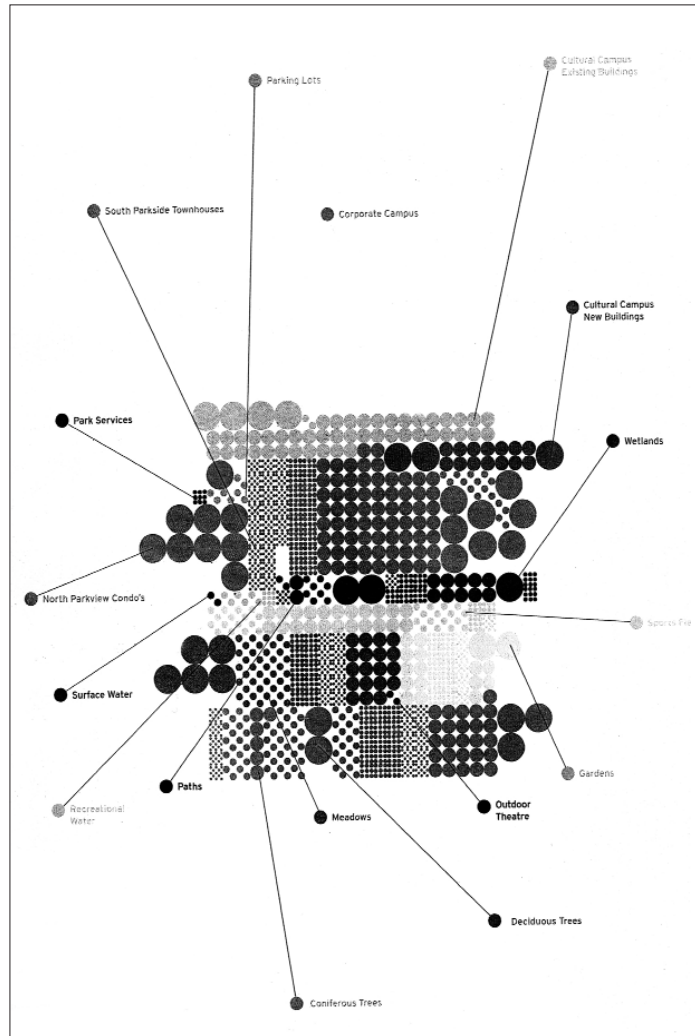
Bernard Tschumi, Αστικό Πάρκο La Villette,
Παρίσι, 1983-2000

οριζόντια εξάπλωση και ταχεία αλλαγή.»¹⁰
Προνομιακό πεδίο δράσης της τοπιακής πολεοδομίας αποτελούν τα κέντρα και οι περιφέρειες

West 8 Architects, Πλατεία Schouwburgplein,
Ρότερνταμ, 1996

των μεταβιομηχανικών πόλεων όπου ζητείται ο επανασχεδιασμός χώρων, των οποίων η χρήση έχει εκπέσει ώστε να συνυπάρξουν δημόσιοι υπαίθριοι χώροι με νέες αστικές χρήσεις. Παραδείγματα ενοποίησης τοπίου και υποδομής, όπως το Central Park της Νέας Υόρκης του F. L. Olmsted (1858), οι συμμετοχές των Bernard

OMA/Rem Koolhaas, Πάρκο Downsview,
Τορόντο, 1999

Tschumi και Rem Koolhaas/OMA στον διαγωνισμό του Αστικού Πάρκου La Villette στο Παρίσι (1983)¹¹, η Πλατεία Schouwburgplein στο Ρότερνταμ (West 8 Architects, 1996), το Πάρκο Downsview στο Τορόντο (OMA/Rem Koolhaas, 1999-), δεν προσφέρουν ένα τελικό, παγιωμένο προϊόν αλλά «οριζόντιες» διατάξεις με τη μορφή

«ταπιήτων» που βασίζονται στις δυναμικές διαδικασίες του τοπίου και ενσωματώνουν με ευρηματικό τρόπο πολλαπλά αστικά προγράμματα.

Σύγχρονη αρχιτεκτονική

Η παγκοσμιοποίηση της αρχιτεκτονικής συζήτησης και εκπαίδευσης, μέσω της εξίσωσης της δυνατότητας πρόσβασης στα μέσα πληροφόρησης από όλα τα σημεία του πλανήτη, μειώνει τη σημασία των τοπικών ιδιαιτεροτήτων και ιδιωμάτων –που συχνά εξελίσσονται σε φολκλόρ ή εντάσσονται στον διευρυνόμενο τομέα της προστατευόμενης ή νεοπαραδοσιακής αρχιτεκτονικής– και εξισώνει τις διαφορές που χωρίζουν την αρχιτεκτονική του Λος Άντζελες, της Νέας Υόρκης, του Λονδίνου, της Αθήνας, του Πεκίνου, της Σεούλ, του Σίδνεϊ. Η αρχιτεκτονική ανταποκρίνεται στις νέες συνθήκες, το κτίριο δεν είναι ένα αποκομμένο, αυτοτελές αντικείμενο, αλλά καλείται να δράσει μέσα στο ευρύτερο περιβάλλον του, να συμμετάσχει σ' αυτό. Η σύνθετη πολυπρογραμματική σύστασή του προσφέρει μεταβλητότητα στη χρήση και προσαρμοστικότητα στις προκύπτουσες ανάγκες. Τον ίδιο στόχο έχουν και οι ευέλικτες κατασκευαστικές δομές που θεωρούν το κτίριο ένα μετασχηματιζόμενο «ανοιχτό σύστημα».

Αν και συναντούμε εξαιρέσεις όπου η παρουσία της μορφής παραμένει κυρίαρχη (ως ποιοτική δημιουργία ή εκζήτηση), η σύγχρονη αρχιτεκτονική δεν προσεγγίζει τη μορφή ως αυτοσκοπό. Χρησιμοποιεί αφαιρετικές μορφές, αποκομμένες από ιστορικές αναφορές,

στις οποίες κυρίαρχο ρόλο αποκτούν τα υλικά, που είναι εντελώς νέα ή αποτελούν προϊόντα έρευνας, πειραματισμού και τροποποίησης των ήδη χρησιμοποιούμενων. Η αρχιτεκτονική ασχολείται με τη διερεύνηση των ορίων ανάμεσα στους διάφορους χώρους και κυρίως ανάμεσα στο εσωτερικό και το εξωτερικό των κτιρίων με τη διερεύνηση του περιβλήματος. Τα όρια αυτά δεν είναι απλές επιφάνειες αλλά, συχνά, επαλληλικά στρώσεων (μια σύνθετη «βαθεία» διαστρωμάτωση). Μεταβάλλονται ως προς το ποσοστό διαφάνειάς τους, ενσωματώνουν εικόνες ή οθόνες, αλλάζουν προσαρμοζόμενα στις κλιματικές συνθήκες και το περιβάλλον και εκφράζουν συνολικά το πολυδιάστατο της σημερινής αστικής συνθήκης, το ασαφές όριο ανάμεσα στον ιδιωτικό χώρο και τη δημόσια σφαίρα.

Σημειώσεις

1. Saskia Sassen, *The Global City: New York, London, Tokyo*, Princeton και Oxford: Princeton University Press, 2001, σελ. 3.
2. Manuel Castells, «The Space of Flows», στο I. Susser (επιμ.), *The Castells Reader on Cities and Social Theory*, Malden, Mass. και Oxford: Blackwell Publishers, 2002, σσ. 344-347.
3. Rem Koolhaas, «Η Γενική Πόλη», στο Γ. Αίσωπος, Γ. Σημαιοφορίδης (επιμ.), *Η σύγχρονη (ελληνική) πόλη/Μετάπολις 2001*, Αθήνα: Metapolis Press, 2001, σσ. 252-265.
4. Francois Ascher, *Metapolis ou l' Avenir des Villes*, Paris: Odile Jacob, 1995, σελ. 34 (δική μου μετάφραση).
5. Γιάννης Αίσωπος, «Η διάχυτη πόλη», στο Α. Γοσποδίνη, Η. Μπεριάτος (επιμ.), *Τα νέα αστικά τοπία και η ελληνική πόλη*, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σσ. 104-117.

6. Francois Ascher, «Για τη “μετάπολη”», *Μετάπολις*, αρ. 1, Αθήνα, 1997, σελ. 11.
7. Rem Koolhaas, «Τι απέγινε με την πολεοδομία;», *Μετάπολις*, αρ. 1, 1997, Αθήνα, σελ. 36.
8. James Corner, «Eidetic Operations and New Landscapes», στο James Corner (επιμ.), *Recovering Landscape: Essays in Contemporary Landscape Architecture*, New York: Princeton Architectural Press, 1999, σελ. 159.
9. Rem Koolhaas «Τι απέγινε με την πολεοδομία;», σελ. 40.
10. Charles Waldheim, «Landscape as Urbanism», στο Charles Waldheim (επιμ.), *The Landscape Urbanism Reader*, New York: Princeton Architectural Press, 2006, σελ. 37.
11. Bernard Tschumi, *Cinegramme Folie: Le Parc de La Villette*, New York: Princeton Architectural Press, 1989 και OMA/Rem Koolhaas, *Six Projets*, Paris: Institut Francais d' Architecture και Editions Carte Segrete, σσ. 13-81.

Η Διάσπαρτη Αθήνα και η Ηθική του Σχεδιασμού

ANTREAS ΓΙΑΚΟΥΜΑΚΑΤΟΣ*

Η σημερινή εικόνα της Αθήνας παραμένει προβληματική. Αν την κοιτάξει κανείς από ψηλά, πρόκειται για μια άμορφη μάζα τσιμέντου, ένα είδος ατέρμονου «λευκού θορύβου». Αν κινείται στο κέντρο, η Αθήνα βρίσκεται σε μια ενδιάμεση επίφαση βαλκανικού εκμοντερνισμού, και αυτό δεν αφορά μόνο την αστική μορφολογία αλλά και την κλίμακα και την πυκνότητα. Μακριά από τα μεγάλα έργα, στις περισσότερες συνοικίες του λεκανοπεδίου οι ενδείξεις υποβάθμισης υπερέρχουν των δεικτών ποιότητας ζωής.

** Ο Αντρέας Γιακουμακάτος είναι αρχιτέκτων, αναπληρωτής καθηγητής Ιστορίας και Θεωρίας της Αρχιτεκτονικής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών.*

Τα έργα με την αφορμή των Ολυμπιακών Αγώνων, οι αναπλάσεις πλατειών (Ομόνοια, Σύνταγμα, Κολωνάκι), η ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων, ο εξωραϊσμός των προσόψεων κεντρικών κτιρίων αποτελούν θετικές αλλά ανεπαρκείς ενέργειες, σε σχέση με εκείνα που χρειάζονται και που θα μπορούσαν να έχουν γίνει. Απαιτείται ένα ακόμη μεγαλύτερο κίνητρο, ένας ακόμη μονιμότερος προγραμματισμός κατά την περίοδο της αθηναϊκής μετα-ολυμπιακής ύφεσης. Δεν θα πρέπει ωστόσο να αγνοούμε ότι ακόμη και στην περίπτωση της Βαρκελώνης, η πρώτη περίοδος μετά τους αγώνες (1992-) υπήρξε περίοδος κάμψης όσον αφορά τις αστικές μεταμορφώσεις.

Συχνά προβληματιζόμαστε από την –αναπόφευκτη– σύγκριση της Αθήνας με τις άλλες ευρωπαϊκές πόλεις στην προσπάθεια ερμηνείας των αδιεξόδων της ελληνικής μητρόπολης. Οι ευρωπαϊκές πόλεις είναι κατά κανόνα μεσαιωνικές πόλεις, με έναν ιστορικό πυρήνα 8 τουλάχιστον αιώνων που κατοικήθηκε και εξελίχθηκε σε ένα πλαίσιο συνέχειας ως τις μέρες μας. Εξάλλου, οι ευρωπαϊκές πόλεις μετασχηματίστηκαν πολεοδομικά κατά τον 19ο, αλλά και στη διάρκεια του 20ού αιώνα, μέσω δημόσιου σχεδιασμού και δημόσιων πολιτικών που βρήκαν ακριβή εφαρμογή. Η Αθήνα, αντίθετα, είναι μια νέα, «συγχρονική πόλη», στην οποία υπερίσχυσαν οι ολέθριες πιέσεις των ιδιωτικών συμφερόντων ήδη από το πρώτο πολεοδομικό σχέδιο των Κλεάνθη και Σάουμπερτ του 1833. Η φυσική δομή, η «εικόνα» των ευρωπαϊκών πόλεων, είναι έκφραση συγκρο-

τημένων κοινωνικών δομών και ισχυρών θεσμών που τις εκφράζουν. Η ρευστότητα των κοινωνικών δομών αλλά και των θεσμών εκπροσωπούνται ανάγλυφα από τη ρευστότητα του αστικού περιβάλλοντος και την οργάνωση του χώρου στην Ελλάδα.

Την τελευταία περίοδο έχουν εξαγγελθεί σημαντικά έργα με στόχο τον «εξανθρω-πισμό» της πρωτεύουσας μέσω –αναπόφευκτα– της ανάπτυξης των περιοχών πρασίνου και του ελέγχου της χρήσης του αυτοκινήτου (νέο Γήπεδο Παναθηναϊκού, μεταφορά των ΚΤΕΛ Λιοσίων, Δωρεά Ιδρύματος «Σ. Νιάρχος» στο Δέλτα Φαλήρου για την ανέγερση νέας Εθνικής Λυρικής Σκηνής, Βιβλιοθήκης και Πολυχώρου Πολιτιστικών Δράσεων, Ποδηλατόδρομος από ΣΕΦ μέχρι Γλυφάδα κλπ.). Τα έργα αυτά είναι θετικά, αλλά το βασικό ερώτημα είναι εάν εντάσσονται σε μια γενικότερη λογική, σε ένα μπροτοπολιτικό όραμα με σαφή προοπτική υλοποίησης. Η Ιρλανδία, για να αντιμετωπίσει, για παράδειγμα, την επιδημία της διάσπαρτης οικιστικής ανάπτυξης έχει καταστρώσει προγραμματισμό σε εθνικό επίπεδο που φτάνει ως το 2030 (!)

Εδώ και έναν αιώνα πολλοί αποδίδουν τις αιτίες της αστικής κακοδαιμονίας της ελληνικής πρωτεύουσας στην έλλειψη της χάραξης ενιαίας πολιτικής. Στο παρελθόν, έγιναν πράγματι κάποιες ανάλογες προσπάθειες με την ίδρυση, καταρχάς, του Υπουργείου Διοικήσεως Πρωτεύουσας το 1936, όταν η Αθήνα ήδη αντιμετώπιζε τα ίδια προβλήματα. Θα πρέπει να μάθουμε από τα λάθη εκείνης της πρωτοβουλίας. Το

ζήτημα είναι ότι τότε το λεκανοπέδιο φιλοξενούσε 50 περίπου δήμους και κοινότητες, ενώ σήμερα ο αριθμός αυτός έχει υπερτριπλασιαστεί. Τούτο αποτελεί διαχειριστικό πρόβλημα όσον αφορά τη διάσπαση των αρμοδιοτήτων. Ωστόσο, ο χαρακτήρας της «τοπικότητας» του αστικού σχεδιασμού οφείλει να διέπει ακόμη και μια συνολική και ολοκληρωμένη φιλοσοφία στρατηγικής «εξυγίανσης» του λεκανοπεδίου. Η «διαδραστική» αντίληψη του τοπικού, και ταυτόχρονα του συνολικού, θα πρέπει να αποτελεί τη φιλοσοφία ανάπτυξης των δράσεων στο πλαίσιο της μεγαπόλης, πράγμα ωστόσο που προϋποθέτει υψηλές οργανωτικές ικανότητες, ευρύτερη αντίληψη συναίνεσης και βεβαίως οξυδερκές πολιτικό προσωπικό που να δίνει την ουσιαστική δυνατότητα στους τεχνικούς υλοποίησης ενός οργανικού σχεδίου συνολικής παρέμβασης.

Ένα άλλο φαινόμενο που χαρακτηρίζει την ανάπτυξη της Αθήνας είναι η επέκταση του πολεοδομικού ιστού σε όλες τις κατευθύνσεις, σε νέες ζώνες ανάπτυξης και καταρχάς της κατοικίας (π.χ. Μεσόγεια). Η ανεξέλεγκτη ανάπτυξη των πόλεων, η ανεξέλεγκτη κατάληψη του χώρου και της υπαίθρου είναι απόλυτα καταδικαστέες. Είναι καταστροφικές για το περιβάλλον, επιζήμιες για την οικονομία (πανάκριβες νέες υποδομές, ενεργειακή σπατάλη και μόλυνση) και επιβλαβείς για τη συνοχή του υπάρχοντος αστικού ιστού. Αντίθετα, στη «συμπαγή πόλη» (κορυφαίο παράδειγμα αστικής «πυκνοποίησης» θεωρείται η Βαρκελώνη) εννοείται η συμβίωση των διαφορετικών κοινωνικών τάξεων, ενισχύεται και

εμπλουτίζεται ο ρόλος του «(ιστορικού) κέντρου» και αποφεύγεται η δημιουργία περιφερειών που μετατρέπονται σε εστίες παραβατικότητας. Ένας υγιής αστικός οργανισμός έχει ανάγκη από συγκεκριμένα όρια και την ακόλουθη βελτίωση της ποιότητας ζωής στο εσωτερικό του. Οι επεκτάσεις αποτελούν μια άλλη έκφραση πολιτικής ανευθυνότητας και επιβράβευσης μιας «ιδιωτικής», δηλαδή αντικοινωνικής και καθόλα επιζήμιας, αντίληψης για την πόλη.

Στο πλαίσιο της συνήθους πολιτικής συζήτησης για την ελληνική πόλη, η έννοια του «εξωραϊσμού» είναι ό,τι χειρότερο μπορεί κανείς να διατυπώσει, ένα άλλο πολιτικό άλλοθι. Σε ό,τι αφορά την Αθήνα, χρειάζεται αρχικώς να γίνει συνείδηση η ανάγκη τουλάχιστον εικοσαετούς συνολικού προγραμματισμού αναμόρφωσης με στόχους:

- Να εφαρμοστεί το πρότυπο της «συμπαγούς πόλης», της πόλης με όρια.
- Να δοθεί απόλυτη προτεραιότητα στην έννοια του δημόσιου χώρου ως κοινού αγαθού και ως πρωταγωνιστή του σχεδιασμού.
- Να υιοθετηθεί ως φυσιολογική η αρχή της κατεδάφισης κτιριακών μονάδων καθώς και η “γενναία αύξηση” του ύψους των κτιρίων (80-120 μ. ή και περισσότερο) σε συγκεκριμένες περιοχές.
- Να εφαρμοστεί ένα αυστηρό σύστημα αποθάρρυνσης της χρήσης του ιδιωτικού αυτοκινήτου, παράλληλα με την υποδειγματική και απολύτως επαρκή ανάπτυξη των δημόσιων μέσων μεταφοράς. Τούτο σημαίνει ότι

το μετρό θα πρέπει να καλύψει όλες ανεξαιρέτως τις περιοχές της «μείζονος περιοχής πρωτεύουσας», με την προϋπόθεση φυσικά ότι τα όρια αυτής της περιοχής έχουν προσδιοριστεί με ακρίβεια και θεωρούνται περίπου απαραβίαστα.

- Θα πρέπει να εφαρμοστεί παντού ο δημόσιος σχεδιασμός, ενώ οι δημόσιες πολιτικές να γίνουν το στοίχημα των επόμενων ετών. Ο χειρότερος εχθρός, ωστόσο, κάθε βελτίωσης είναι η «ιδιωτική» νοοτροπία μας – αυτή την τελευταία ποιος μπορεί να την αναδομήσει;

Μια παρένθεση με ένα παράδειγμα κοντινής μας πόλης. Η Νότια Ιταλία ταλαιπωρήθηκε το 2007 από τραγικές πυρκαγιές, όπως και οι δικές μας στην Ελλάδα. Γιατί δεν συνέβη αυτό στη Βόρεια Ιταλία; Δεν υπάρχουν εκεί δάση; Τα δάση υπάρχουν, όμως υπάρχουν και «δύο» χώρες. Η διοίκηση και η γενικότερη νοοτροπία στον ιταλικό Βορρά, δημόσια και ιδιωτική, είναι διαφορετική από εκείνη του Νότου, και δεν επιτρέπει καταστάσεις παρακμής και ασυδοσίας όπως οι γνωστές της Νότιας Ιταλίας, οι οποίες είναι απολύτως ανάλογες των δικών μας.

Η Αθήνα δεν είναι μια «χαμένη υπόθεση». Ωστόσο, αν εγκαταλειφθεί στα χέρια των ιδιωτών, το μέλλον είναι απολύτως δυσοίωνο. Είναι μια πόλη χαοτική η οποία θα πρέπει να κατακτήσει έναν νέο ρυθμό, μια νέα τάξη. Ας μη φοβίζει η λέξη. Η δουλειά των αρχιτεκτόνων και των πολεοδόμων υπήρξε πάντα αυτή, ο προσδιορισμός ενός είδους τάξης στον χώρο, η μετατροπή δηλαδή του άμορφου σε βιώσιμο. Ο

προγραμματισμός ωστόσο για τον οποίο μιλήσαμε είναι το πιο δύσκολο στοίχημα. Χρειάζεται επιτέλους μια υπέρβαση, η συναίνεση για έναν αξιόπιστο προγραμματισμό στο πλαίσιο μιας νέας αντίληψης μητροπολιτικής διοίκησης η οποία, απαλλαγμένη από μικροπολιτικές σκοπιμότητες και άλλες ιδεοληψίες, θα έχει ως στόχο τον συνολικό στρατηγικό προγραμματισμό για το Λεκανοπέδιο Αττικής. Προγραμματισμό, ρεαλισμό, σταθερό όραμα αλλά και νοοτροπία διαχρονικής ετοιμότητας και ευέλικτης προσαρμογής σε νέες ανάγκες και νέα δεδομένα. Ο «πολιτικός ρεαλισμός» δεν επιτρέπει ωστόσο κανενός είδους ανάλογη αισιοδοξία.

Η ηθική διάσταση στον σχεδιασμό της πόλης έχει να κάνει με τη σημασία της αξιολόγησης του δημόσιου ως προς το ιδιωτικό, και εδώ ακριβώς μετράται η αποτελεσματικότητα της πολιτικής. Τα υπόλοιπα είναι δημιουργία και υπεκφυγή ή υπολογισμός του λεγόμενου «πολιτικού κόστους», του πιο ανήθικου δηλαδή πολιτικού ισχυρισμού. Οι μυθολογημένες «οθωμανικές» μας καταβολές και αντιλήψεις θα μπορούσαν γρήγορα να αλλάξουν αν οι πολίτες ανακτούσαν τη βεβαιότητα και την εμπιστοσύνη της συνδιαλλαγής με μια δίκαιη και αδιάφθορη διοίκηση, αν δηλαδή υποχρεώνονταν και εκπαιδεύονταν σε διαφορετικές συλλογικές νοοτροπίες. Ποιος όμως μπορεί να «εκπαιδεύσει» σήμερα; Μήπως αυτή είναι μια «ουτοπία του 21ου αιώνα»;

ισχυρή ηλιοφάνεια περιορίζει τα ανοίγματα, η ανομβρία καθορίζει επίπεδες στέγες συλλογής βρόχινου νερού, ενώ ο λευκός σοβάς αντανακλά, αποδιώχνει τη θερμική απορρόφηση. Αντίθετα, όσο μεγαλύτερη είναι η συνήθης βροχόπτωση και το χιόνι, τόσο μεγαλύτερη γίνεται η κλίση της στέγης. Όσο το φως είναι λιγότερο, τόσο τα ανοίγματα μεγαλώνουν. Στους υγρούς τόπους, τα δάση ευδοκιμούν, και το ξύλο, με ταχύτερη κατασκευή αλλά μικρότερη διάρκεια ζωής, επιτρέπει διαφορετικές λύσεις. Η κλασική ελληνική αρχιτεκτονική αντέγραψε μια αρχαιότερη παραδοσιακή ξύλινη δόμηση από σκεπτόμενους αρχιτέκτονες σε λεπτομέρειες εξευγενισμένες, άρα μανιεριστικές, σε μάρμαρο. Ήταν το αρχέγονο κτίσιμο, όπου η ξυλεία ήταν πλησιέστερη στο τέλος του παλαιολιθικού πολιτισμού;

Κτίριο Λατρείας

Μετά την κατοικία, ο χώρος λατρείας του Θεού ήταν το ειδικό κτίριο που επέτρεπε να στεγαστεί. Η χριστιανική θρησκεία, με την εξάπλωσή της, πολλαπλασίασε επαναλαμβανόμενα αρχιτεκτονικά στοιχεία. Οι παλαιοχριστιανικοί ναοί πρωτοχρησιμοποίησαν καμάρες και θόλους σε νότιες χώρες, πλησιέστερες στη ρωμαϊκή αρχιτεκτονική (με τον μυστικισμό μιας κατακόμβης) που δόξασε το τόξο. (Το τόξο οι Έλληνες το εφάρμοζαν μόνο για υπηρεσιακούς σκοπούς όπως το πέρασμα των αθλητών στο στάδιο της αρχαίας Ολυμπίας.)

Η γοτθική ανάταση τίμησε μια σύνθετη πνευματικότητα που γεννήθηκε στα σύνορα

μιας πλούσιας Ιταλίας και Γαλλίας, τον 13ο αιώνα. Ο λόγιος εξαϋλωμένος αυτός ναός έφθασε στη διστακτική Αγγλία κάπου τέσσερις αιώνες αργότερα. Ίσως είναι τα πρώτα δείγματα διεθνισμού όπου οι λαοί, χάρη σ' ένα κοινό πιστεύω, σύσφιξαν τα θρησκευτικά συμφέροντά τους.

Η Βυζαντινή ναοδομία, με μεγαλειώδη αρχιτεκτονικά επιτεύγματα όπως της Αγίας Σοφίας, είχε ως πρότυπα ρωμαϊκά λουτρά όπως του Καράκαλα στη Ρώμη. Αυτές τις διδαχές αντέγραψε η οθωμανική αυτοκρατορία. Αναμφίβολα, η θρησκευτική δόμηση της Ανατολικής χριστιανικής εκκλησίας, όπως και των ισλαμικών τζαμιών της Μέσης Ανατολής, δεν μπόρεσαν σε σύγχρονη εφαρμογή να απελευθερωθούν από τις παραδοσιακές μορφές τους. Αντίθετα, η χριστιανική Δυτική εκκλησία κράτησε ένα παγκόσμιο πνευματικό πιστεύω σε μορφές σύγχρονης τεχνολογίας, με θαυμαστές επιρροές αισθητικής ως κι από την παραδοσιακή Ιαπωνία.

Τα θρησκευτικά κτίρια επιτρέπουν μια παρεμβολή για τη χρήση του χρώματος. Στην αρχαϊκή Ελλάδα, το συχνά πορώδες πέτρωμα κράτησε δείγματα χρωμάτων στα γλυπτά (στις γοπητευτικές χαμογελαστές Κόρες) και σε αρχιτεκτονικά μέλη με γεωμετρικά σχήματα – μαύρα, κεραμιδί ή ώχρα. Στην κλασική αρχιτεκτονική, η ευγένεια του στιλπνού μαρμάρου μας απάλλαξε (ευτυχώς) από μια άγνωστη πραγματικότητα που είχε σχέση με την εφαρμογή άγνωστων φυτικών χρωμάτων. Σε άλλες χώρες, όπως η Ινδία, η ζωντανή θρησκεία του

ινδουισμού στον Νότο κρατά την πολυχρωμία, κραταιά. Οι εκπληκτικές ιερές πύλες των γκόπουρα, ύψους ως και πενταόροφης πολυκατοικίας, σε σχήμα πετπλατυσμένης πυραμίδας, είναι ανάγλυφες με αναβαθμούς μπλεγμένων θεοτήτων. Σ' έναν ναό χωρίς πλούσιους πιστούς, τα ιερά σώματα εκφράζουν τη σοβαρότητα της λατρείας. Όμως οι πλούσιες θρησκευτικές κοινότητες μπορούν πια να εκσυγχρονίζουν τη χρωματική επικάλυψη με ριπολίνη γυαλιστερή, όπου οι θεές φορούν σάρι με εμπριμέ πολύχρωμα λουλούδια.

Πύλη Γκόπουρα 17ος αι., Chidambaram,
Ναός Shiva Nataraja (Φωτ. Ελένη Φίλωνος)

Κτίριο Γραφείων

Το επόμενο «ειδικό κτίριο» μετά το Κτίριο Λατρείας, είναι το Κτίριο Γραφείων. Για κάποιους φιλοσοφικά κρίνοντας, η νέα ήπειρος της Αμερικής ήταν αναμενόμενο να αντικαταστήσει τη λατρεία του χρήματος αντί εκείνης των θεών. (Επιπόλαια άποψη για έναν

λαό με βαθιές χριστιανικές ανησυχίες και προκαταλήψεις, του πληθυσμού των «μέσων πολιτειών» που εκπροσωπεί ο Μπους ο νεότερος, δύο φορές εκλεγμένος πρόεδρος.) Στα τέλη του 19ου αι., στο Σικάγο, ο Σάλλιβαν απογύμνωσε τις επιφάνειες σε κτίρια γραφείων με μεταλλικό σκελετό και πλήρωση τζαμιού, εδραιώνοντας τη νέα άποψη σε όλες τις χώρες που ακολούθησαν τον δαυλό του αμερικανικού παραδείγματος. Στις αρχές του 20ού αι., η ριζοσπαστική Σχολή του Μπάουχαους στη Γερμανία χαρακτήρισε άξια σχεδιασμένο ό,τι μπορούσε να παραχθεί πολλαπλά, βιομηχανικά, σε οποιοδήποτε χρηστικό παράδειγμα. Ο απλός συνδετήρας, το έπιπλο, το αυτοκίνητο, το προκατασκευασμένο κτίριο, με εργοστασιακά παραγμένα τμήματα, απομακρύνθηκε επαναστατικά από τις κομψές φυτικές μορφές του χειροποίητου Αρ Νουβώ.

Ο συναρπαστικός διεθνισμός ήρθε παράλληλα με τη βιομηχανική ανάπτυξη. Ο ναζισμός έκλεισε το Μπάουχαους που μετακόμισε, με τη δύναμη που είχαν οι εξόριστοι γεννήτορες, στη Βόρεια Αμερική για σχεδίαση και εφαρμογή των πιστεύω τους σε μια διψασμένη πρωτοπόρο κοινωνία. Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, με την αντιπαράθεση και σύσφιξη λαών, εδραίωσε την παγκοσμιοποίηση του σχεδιασμού. Το λιτά μοντέρνο ήλθε σε πολεμική αντιπαράθεση με το κλασικά συντηρητικό. Το βιβλίο της Αγν Ραντ *The Fountainhead* έγινε βίβλος σχεδιαστών και αρχιτεκτόνων την εποχή του 1950.

Το Μπάουχαους είχε σχέση με βόρεια κλίματα και με ανάγκη φυσικού φωτισμού που

εξυπηρετούσαν μεγάλες επιφάνειες τζαμιού. Δυστυχώς, οι ρήσεις της Σχολής ακολουθήθηκαν συχνά κατά γράμμα στον μοντέρνο σχεδιασμό, ακόμη και σε νότιες χώρες. Στην Αθήνα, στη δυτική πλευρά της Κηφισίας υπήρχε χώρος ΚΤΕΛ, όπου η τριώροφη διοίκηση γεφύρωνε τις πύλες της στάθμευσης. Η δυτική πρόσοψη με τη συνεχόμενη γυάλινη

Η Αμερικανική Πρεσβεία στην Αθήνα, παγκοσμιοποίηση με τοπικές αναφορές. Αρχιτέκτων Walter Gropius, από τους δημιουργούς του Μπάουχαους. Από τα λίγα άξια σύγχρονα κτίρια που οι κατασκευές ασφαλείας τού αφαίρεσαν την αρχική λιτότητα. Το τεράστιο προξενικό κτίριο πίσω του το έβλαψε πολύ περισσότερο. (Φωτ.: www.google.gr, www.kentri.gr)

κάλυψη είχε κολλημένες εφημερίδες προστασίας εσωτερικά (τα έβλεπα δύο φορές την μέρα από το σχολικό λεωφορείο). Ίσως δεν ακολουθήθηκαν λεπτομέρειες ηλιοπροστασίας του αρχιτέκτονα;

Αυτά τα αντίθετα ρεύματα της παγκοσμιο-

ποίησης εξακολουθούν να υπάρχουν, πολύ συνειδητά, σε όλες τις αναπτυσσόμενες και αναπτυσσόμενες χώρες. Πέρασαν διάφορες σχεδιαστικές μόδες, από του Μις Βαν Ντερ Ρω («το λιγότερο είναι καλύτερο») ως το μεταμοντέρνο, τον σχεδιασμό του Φρανκ Λούντ Ράιτ, του Λε Κορμπυζιέ, του Φρανκ Γκέρυ και της μοναδικής Ζάχα Χαντίντ. Ο Ζακ Τατί, με την αγνή κριτική μανία των ταινιών του, μας έδειξε ότι το ίδιο ξενοδοχείο στέκεται με πανομοιότυπη αρχιτεκτονική σε διάφορες χώρες, μπροστά σε βουνό ή θάλασσα, σ' ένα δείγμα διεθνισμού που χαροποιεί κάθε τουρίστα. Την ιλιγγιώδη μάχη των ελπιδοφόρων αρχιτεκτονημάτων, συχνά με ερευνητική κάλυψη βιοκλιματικών εφαρμογών –άλλοτε επιτυχημένων, συχνά με δύστροπη σύμμιξη–, θα σταθμίσουμε σύντομα στα πλουμιστά γιγαντογιαπιά του Πεκίνου και του Ντουμπάι. Ανάμεσα στις ανταγωνιστικές άριες και τις κραυγές ναρκισστικών δημιουργημάτων που απαιτούν προσοχή ο σημερινός μινιμαλισμός της αρχικής μοντέρνας αρχιτεκτονικής είναι η πιο κλασική έκφραση της αποδεκτής παγκοσμιοποίησης.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΑΠΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΣ*

Ψηφιακή «Πόλη» Στο λήμμα «πόλη» του The Metapolis Dictionary of Advanced Architecture αναφέρεται: «Μια παλιά λέξη, βλ. m-city ή multicity», χωρίς να δίνεται κανένας επί πλέον προσδιορισμός. Αυτή η απουσία ορισμού κινεί το ενδιαφέρον. Ο υπότιτλος της έκδοσης είναι «πόλη, τεχνολογία και κοινωνία στην εποχή της πληροφορίας» και στη σειρά των διασυνδεδεμένων λημμάτων, που σχετίζονται με τον όρο «multicity», μπορεί κανείς να ανακαλύψει την εξήγηση αυτής της άρνησης ορισμού. Ο αστικός ιστός δεν μπορεί να οριστεί μονοσήμαντα, οι σχέσεις τόπων ψηφιακά διασυνδεδεμένων τον ορίζουν πολλαπλά.

** Ο Δημήτρης Παπαλεξόπουλος είναι αρχιτέκτων, αναπληρωτής καθηγητής του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου.*

Καθώς μια χωρική οντότητα στο εσωτερικό της «πόλης» είναι δυνατόν να συμμετέχει ταυτόχρονα σε πολλαπλά ψηφιακά δίκτυα, ο χωρικός

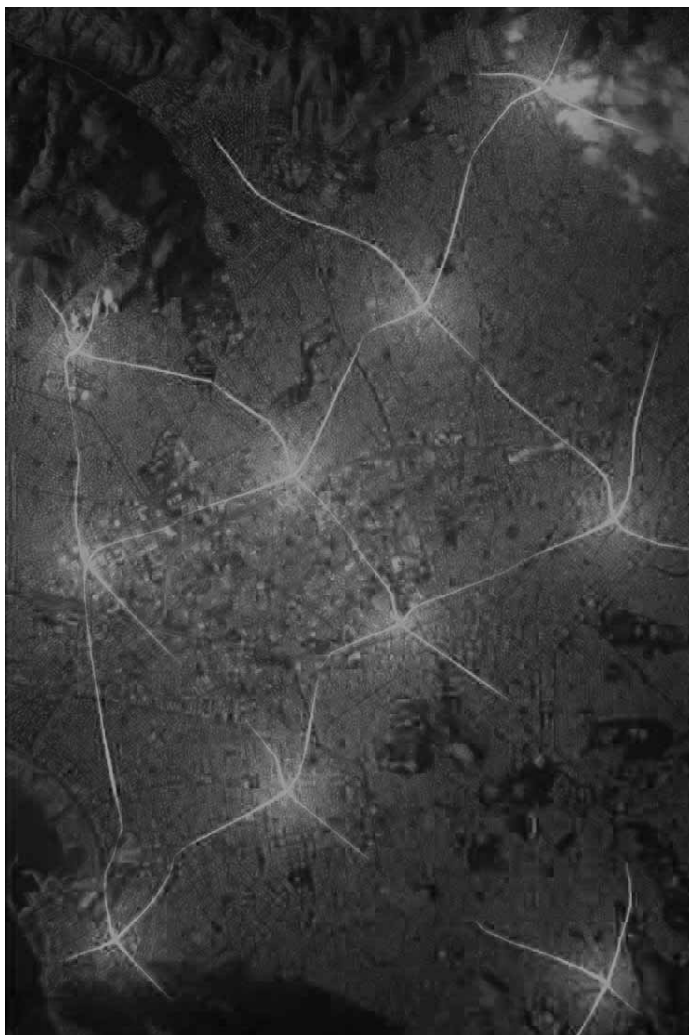

«Παραμετρική πολεοδομία»,
Γιάννης Ορφανός, Παύλος Ξανθόπουλος, Brian Dayle

προσδιορισμός μιας δραστηριότητας είναι στιγμιαίος και οπωσδήποτε εφήμερος. Ο Manuel Gausa σημειώνει ότι «πόλη είναι πλέον ένας τόπος τόπων, όπου ένα πλήθος αστικών μοντέλων συνυπάρχουν»². Θα λέγαμε ότι, περισσότερο από την έκφραση μιας απορίας ή αδυναμίας ορισμού, δίνει το έναυσμα μιας συζήτησης για τα νοητικά εργαλεία σύλληψης και σχεδιασμού του αστικού χώρου, όταν οι δραστηριότητες που τον διευθετούν δεν είναι δυνατόν πλέον να νοηθούν χωρίς την ψηφιακή συνιστώσα τους.

Όταν μιλάμε για την «ψηφιακή πόλη», σίγουρα δεν αναφερόμαστε στην πόλη όπως μέχρι σήμερα την ξέραμε, αλλά επίσης δεν αναφερό-

μαστε και στην κατάργησή της, την αντικατάστασή της από μια νέα, καινοφανή οντότητα. Οι τεχνολογίες της πληροφορίας επεμβαίνουν στο

«Ηλεκτρονική Δημοκρατία»,
Γιάννης Ορφανός, Δημήτρης Παπαδόπουλος

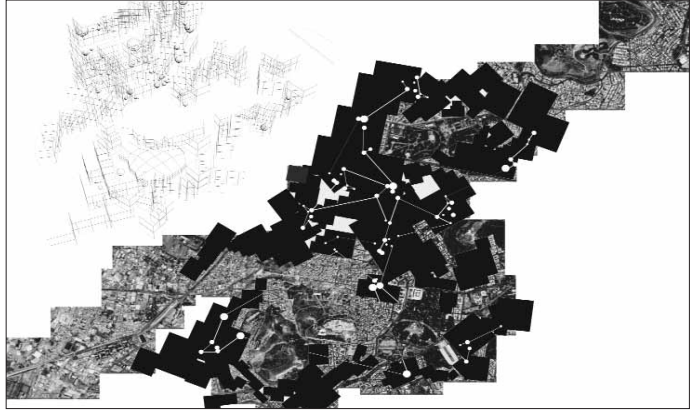
υπάρχον και το μεταλλάσσουν – δεν εξαφανίζονται τις τοπικότητες– τις επαναπροσδιορίζουν.

Με αυτή την έννοια, κινεί το ενδιαφέρον μας το γεγονός ότι, στον ορισμό της *multicity*, οι επί μέρους χώροι αν και *υπάρχουν* αυτόνομα, ωστόσο *υφίστανται* μόνο μέσα από την ενεργοποίησή τους σε δίκτυα. Η παρατήρηση αυτή θα μας οδηγούσε να εξετάσουμε την τοπική και την ψηφιακή (δικτυακή) συνιστώσα τους, καθώς και τη σχέση τους.

Αναμφισβήτητα, το νέο φαινόμενο, που καλούμαστε να λάβουμε σοβαρά υπόψη, είναι η ύπαρξη ψηφιακών δικτύων δραστηριοτήτων που λειτουργούν συγχρονικά σε παγκόσμια κλίμακα. Κοινωνικές πρακτικές μπορούν να συμβαίνουν *ταυτόχρονα* χωρίς να συμπίπτουν στον χώρο, ο *ταυτοχρονισμός* υπερτερεί της αλληλοδιαδοχής. Μια δραστηριότητα είναι δυνατόν να συμβαίνει ταυτόχρονα σε πολλούς τόπους και να λειτουργεί ως ενότητα διακριτών χώρων, την ίδια χρονική στιγμή και σε παγκόσμια κλίμακα. Οι έρευνες του Manuel Castells και των συνεργατών του³ βοηθούν στην αντίληψη αυτού του φαινομένου, που επιδρά πλέον αποφασιστικά στην αντίληψη και τον σχεδιασμό του χώρου σε όλες τις κλίμακες.

Είναι γνωστό ότι ο Castells έχει συμβάλει σημαντικά στη συγκρότηση νοητικών εργαλείων αντίληψης των νέων δεδομένων, διακρίνοντας τον *χώρο ροών* από τον *χώρο των τόπων*. Σήμερα, αυτό που επιτρέπει τη σύγχρονη εξέλιξη δραστηριοτήτων, που συμβαίνουν σε απομακρυσμένες τοποθεσίες, είναι τα δίκτυα. Αυτό ονομάζεται «*χώρος ροών*». Ο *χώρος ροών* είναι οι διάφοροι τόποι/κόμβοι όπου συμβαίνει μια ενιαία δραστηριότητα και το ψηφιακό

δίκτυο που τους ενώνει. Σύμφωνα με τον Castells, οι σημερινές κοινωνίες δομούνται γύρω από την αντίθεση (θα προτείναμε την

«Μικροαρχιτεκτονικές σμήνους στην Αθήνα»,
Δημήτρης Παπαλεξόπουλος, Αθηνά Σταυρίδου,
Άντζελα Κουβέλη, Δημήτρης Παπαδόπουλος

λέξη «ένταση») μεταξύ *Net* και *Self* (Δικτύου και Εαυτού), την ένταση μεταξύ χώρου ροών και χώρου τόπων, που αντιστοιχούν στους χώρους εξουσίας και στους χώρους εμπειρίας. Θα μπορούσε κανείς να φανταστεί την θέση ενός μουσείου στην πόλη, τον τρόπο που συμμετέχει στη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας της, αλλά συγχρόνως και τον τρόπο με τον οποίο η οργάνωση του αστικού ιστού επηρεάζει τη φυσιογνωμία και λειτουργία του. Ωστόσο, παράλληλα, το μουσείο μπορεί (οφείλει) να συμμετέχει σε δίκτυα μουσείων με παρόμοιο ή συγγενές περιεχόμενο, που εκτείνονται σε ένα ευρύτερο γεωγραφικό χώρο. Ένα από τα πλέον ισχυρά παραδείγματα, είναι το Μουσείο του Καΐρου, που προσδιορίστηκε και

μέσα από τη δικτυακή συνιστώσα του, την ψηφιακή διασύνδεσή του με όλα τα μουσεία αιγυπτιακών αρχαιοτήτων ανά τον κόσμο.

Θα ήταν εξαιρετικά απλό να βγάλουμε το συμπέρασμα ότι οι χώροι ροών ηγεμονεύουν τους χώρους των τόπων. Πριν όμως καταλήξουμε σ' αυτό, είναι σκόπιμο να σταθούμε σε ένα χαρακτηριστικό βάθους που τους διακρίνει και που θέτει νέα δεδομένα για την αντίληψη του χώρου γενικά και της πόλης ιδιαίτερα. Αφορά στον ιδιαίτερο προσδιορισμό του χρόνου και του χώρου: Ό,τι είναι on line είναι εδώ. Ό,τι δεν είναι, θεωρείται απλησίαστο. Δεν υπάρχουν διαβαθμίσεις. Ο χρόνος κατατέμενεται σε αποσπάσματα διασύνδεσης και μη. Δεν υπάρχει συνέχεια, δεν υπάρχουν πυκνώσεις ή αραιώσεις, υπάρχει μόνο κατάτμηση του χρόνου σε τμήματα απόλυτης παρουσίας ή απόλυτης απουσίας του «άλλου».

Συνακόλουθα, ο χώρος χαρακτηρίζεται από την απόλυτη εγγύτητα (το πολύ κοντά) τη στιγμή της διασύνδεσης ή άπειρη απόσταση όταν δύο τόποι είναι αποσυνδεδεμένοι. Πρόκειται για ένα δυαδικό χρόνο και χώρο που παίρνει τιμές 1 ή 0. Αυτά τα χαρακτηριστικά του χρόνου και χώρου των ροών επικάθηνται στον χώρο και χρόνο της τοπικότητας (του χώρου των τόπων), που διαθέτει διαβαθμίσεις, πυκνώσεις και αραιώσεις. Ο Castells αναφέρεται στον Leibnitz για να προσεγγίσει αυτή τη διαφορά⁴: Ο χώρος σχετίζεται με την υλική κατασκευή της συγχρονικότητας, δηλαδή την κοινή και ενιαία αναφορά ανθρώπινων πρακτικών που εξελίσσονται στον χρόνο. Ο χώρος είναι η υλική προϋ-

πόθεση του ταυτοχρονισμού. Στις περισσότερες πρακτικές, ιστορικά, αυτό που παρήγαγε τον ταυτοχρονισμό ήταν η *γειννίαση*.

Σήμερα, αυτό που επιτρέπει τον ταυτόχρονη εξέλιξη δραστηριοτήτων, που συγκροτούν ένα «όλον» και συμβαίνουν σε απομακρυσμένες τοποθεσίες, είναι τα δίκτυα, ο «χώρος ροών». Ωστόσο σ' αυτή τη θεώρηση δεν υπάρχει ένα πέρασμα από τον χώρο των τόπων στον χώρο των ροών. Αυτό που καλούμεθα να λάβουμε υπόψη μας στην αντίληψη και τον σχεδιασμό του χώρου, είναι η ταυτόχρονη ενεργή παρουσία και των δύο. Οι χώροι, σε όλες τις κλίμακες, διαθέτουν μια τοπική και μια δικτυακή συνιστώσα. Ακόμα περισσότερο καλούμεθα να συλλάβουμε τον τρόπο άρθρωσης των δύο. Ο Felix Stadler⁵ αναφέρεται σ' αυτή την άρθρωση ως «δομική σχιζοφρένεια», όπου οι συλλογικότητες, ζώντας σε έναν συγκεκριμένο τόπο, βιώνουν την υπερτοπική ηγεμονία του χώρου ροών και αναζητούν τη δημιουργία κινήματων «τοπικής ταυτότητας» μια πιθανή διέξοδο. Ταυτόχρονα, η πολιτιστική βιομηχανία, εγκατεστημένη δικτυακά σε παγκόσμιο χώρο, αναλαμβάνει να διακινήσει εικονικές σχηματοποιήσεις αυτών των τοπικών ταυτοτήτων.

Θα μπορούσε να αναρωτηθεί κανείς αν η ψηφιακή «πόλη» διαθέτει ενότητα και κατ' επέκταση ταυτότητα. Όσα μέχρι τώρα αναφέραμε, προμηδοτούν τις διασυνδέσεις σε παγκόσμια κλίμακα αποσπασμάτων πόλεων. Σύμφωνα με τη Saskia Sassen,⁶ η δικτυακή οργάνωση αυτών των αποσπασμάτων προβάλλει νέες μορφές κεντρι-

κότητας που συνοδεύονται από νέες περιοχές περιθωρίου. Οι κόμβοι αυτού του δικτύου οργανώνουν στο εσωτερικό των υφισταμένων πόλεων εμβληματικές περιοχές υπηρεσιών, κατοίκησης και δικτύων επικοινωνιών, που προβάλλουν παγκόσμια μια αποσπασματική εικόνα της πόλης. Η υπόλοιπη πόλη παραμένει *διαθέσιμη* σε μελλοντικές επεκτάσεις αυτών των κόμβων και ο μόνος αποδεκτός σχεδιασμός της στοχεύει στην αποφυγή κρίσεων.

Στον αντίποδα αυτού του τρόπου σύλληψης και οργάνωσης της πόλης θα υπάρξουν θεωρήσεις που στοχεύουν σε έναν «από τα κάτω» σχεδιασμό της ψηφιακής πόλης.⁷ Ψηφιακά διασυνδεδεμένοι τόποι μπορούν να φιλοξενήσουν δίκτυα δρώμενων, που δεν καθορίζονται από κάποια συνολική στρατηγική, αλλά είναι ανοιχτά σε απρόβλεπτα γεγονότα και καταστάσεις. Οι κόμβοι θα είναι δυνατόν να λειτουργούν με λογική «σμήνους». Θα διαθέτουν στοιχειώδη εσωτερική οργάνωση και περιορισμένη δυνατότητα δράσης. Ωστόσο, μέσα από τις σχέσεις που αυτές οι μονάδες αναπτύσσουν μεταξύ τους, επιτυγχάνουν ένα αποτέλεσμα πολύ μεγαλύτερης κλίμακας από τη δική τους. Η απλότητα στη συγκρότηση της κάθε μονάδας και η πολυπλοκότητα στις διασυνδέσεις τους προσδιορίζουν την εξαιρετική δυναμική του σχηματισμού σμήνους, που δρα χωρίς να διαθέτει κεντρική οργάνωση και κεντρικό σχεδιασμό.⁸ Η πόλη προσδιορίζεται συνεχώς μέσα από την πολλαπλή δράση των συλλογικοτήτων που την απαρτίζουν.

Θα ήταν δυνατόν να αναζητήσουμε τον φανταστικό τεχνολογικό ορίζοντα που προσ-

διορίζει αυτά τα νοητικά εργαλεία σύλληψης και σχεδιασμού της «ψηφιακής» πόλης; Παρακολουθούμε τον Kas Oosterhuis στην αναφορά του στο παράδειγμα της «πρακτικής ομίχλης» (utility fog) και τον J. Storrs Hall, που συγκροτεί την έννοια ως ένα σμήνος από nanobots (foglets) που μπορούν εν δυνάμει να πάρουν οποιοδήποτε σχήμα, αλλά και να το αλλάζουν συνεχώς σε πραγματικό χρόνο.⁹ Ο Oosterhuis αναφέρεται σε πλήθος σωματιδίων (particles) διασυνδεδεμένων με ικανότητα παραγωγής συνολικής συμπεριφοράς. Η συμπεριφορά καθενός και του συνόλου ή μερικών τμημάτων είναι δυνατόν να επαναπρογραμματίζεται. Προκύπτει, λοιπόν, το αίτημα για έναν σχεδιασμό που προγραμματίζει δυνάμεις παρά μορφές. Η μορφή πηγάζει από τις διαδράσεις. Ο σχεδιασμός ορίζει μια αρχική μορφή και μια σειρά πιθανών διαδράσεων από τις οποίες θα πηγάζουν νέες διευθετήσεις χώρων. Πώς χτίζονται στην πόλη οι δυνάμεις αλλαγής της;

Σημειώσεις

1. Gausa Manuel, Guallart Vicente, Muller Willy, Soriano Federico, Porras Fernando, Morales José, *The Metapolis Dictionary of Advanced Architecture: City, Technology and Society in the Information Age*, Barcelona: Actar, 2003, σελ. 111.
2. ό.π., σελ. 431.
3. Manuel Castells, *The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture*, Vol. I. M. Castells (1996), Cambridge, MA, Oxford, UK: Blackwell. Manuel Castells, *The Power of Identity, The Information Age: Economy, Society and Culture*, Vol. II. M. Castells (1997), Cambridge,

- MA, Oxford, UK: Blackwell. Manuel Castells, *The End of the Millennium, The Information Age: Economy, Society and Culture*, Vol. III. M. Castells (1997), Cambridge, MA, Oxford, UK: Blackwell. Και πρόσφατα σε συνεργασία με Mireia Fernandez-Ardevol, Jack Linchuan Qiu, Araba Sey, *Mobile Communication and Society, A Global Perspective*, MIT Press, 2004.
4. Manuel Castells & Martin Ince, *Conversations with Manuel Castells*, London: Policy, 2003, σελ. 55-58.
 5. Felix Stadler, “The Network Paradigm: Social Formations in the Age of Information”, <<http://www.indiana.edu/~tisdj/readers/full-text/14-4%20Stadler.html>> (τ.ε. 29-11-2007).
 6. Saskia Sassen, “Urban Economics and the Fading Distance”, The Second Megacities Lecture November 1998, The Hague, <http://www.megacities.nl/lecture_2/lecture.html> (τ.ε. 30-11-2007)
 7. Oosterhuis Kas, “A New Kind of Building”, <<http://www.oosterhuis.nl/quickstart/index.php?id=438>> (τ.ε. 30.11.07)
 8. <<http://www.ntua.gr/archtech/sma/sma-02.htm>>, <<http://www.archsign.gr/writings/dplxs-vima-01.pdf>>
 9. J. Storrs Hall, “Utility Fog: The Stuff that Dreams Are Made Of”, <<http://www.kurzweilai.net/meme/frame.html?main=/articles/art0220.html>> (τ.ε. 30.11.07), και J. Storrs Hall, “What I want to be when I grow up, is a cloud”, <<http://www.kurzweilai.net/meme/frame.html?main=/articles/art0219.html>> (τ.ε. 30.11.07).

Ο Θεσμός
Απόσυρσης
Κτιρίων και
Κατασκευών *Εισαγωγή*

ΔΗΜ. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ
& ΠΑΝ. ΚΑΡΓΑ*

Τα τελευταία χρόνια γίνεται όλο και περισσότερο επιτακτική η ανάγκη της αναβάθμισης του δομημένου περιβάλλοντος μετά τις σημαντικές καταστροφές που υπέστη

** Ο Δημήτρης Διαμαντόπουλος είναι αρχιτέκτων μηχανικός, μέλος της Δευτεροβάθμιας ΕΠΑΕ της Περιφέρειας Αττικής ως εκπρόσωπος του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδος.*

Η Παναγιώτα Κάργα είναι αρχιτέκτων μηχανικός, πολεοδόμος και οικονομολόγος, γενική διευθύντρια της Εταιρείας Αξιοποιήσεως και Διαχειρίσεως της Περιουσίας του Πανεπιστημίου Αθηνών και έχει διατελέσει μέλος του Κεντρικού Συμβουλίου Νεώτερων Μνημείων του ΥΠΠΟ και πρόεδρος της Δευτεροβάθμιας ΕΠΑΕ της Περιφέρειας Αττικής.

αυτό μεταπολεμικά και τις συνακόλουθες, επίσης σοβαρές, δυσμενείς επιπτώσεις της καταστροφής και στο φυσικό περιβάλλον και στο τοπίο.

Δυστυχώς, όμως, εξακολουθεί να συντελείται η υποβάθμιση των ανωτέρω, και αυτός ήταν ο λόγος που τελικά η πολιτεία άρχισε να λαμβάνει διάφορα μέτρα. Αναγνωρίστηκε, δηλαδή, έστω και αργά, ότι η ζητούμενη από όλους καλή –ή ακόμη και απλώς ικανοποιητικού βαθμού ποιότητα ζωής– στους οικισμούς και γενικότερα στις αστικές περιοχές των πόλεων εξασφαλίζεται, μεταξύ των άλλων, και μέσα από την αρχιτεκτονική ποιότητα και αισθητική κτιρίων και κατασκευών με παράλληλη προστασία ή/και ανάδειξη του φυσικού περιβάλλοντος και του τοπίου.

Ειδικότερα, στους παραλιακούς ή και παραδοσιακούς οικισμούς, η ποιοτική αναβάθμιση έχει ως συνέπεια και τη βελτίωση της οικονομίας τους, αφού συνήθως ο τουρισμός αποτελεί τη βασική πηγή των οικονομικών τους πόρων. Είναι δε γνωστό ότι ο σύγχρονος τουρίστας, είτε του εσωτερικού τουρισμού είτε του προερχόμενου από το εξωτερικό, έχει απαιτήσεις που συνδέονται άμεσα με την ποιότητα του δομημένου και φυσικού περιβάλλοντος.

Τα σημαντικότερα μέτρα που έχει λάβει η Πολιτεία τα τελευταία χρόνια είναι η θέσπιση πολεοδομικών και κτιριοδομικών όρων και περιορισμών, ο χαρακτηρισμός οικισμών ως παραδοσιακών με ισχύ ειδικότερων όρων και περιορισμών δόμησής τους, ο χαρακτηρισμός κτιρίων ως διατηρητέων, η θέσπιση διατάξεων

για την αφαίρεση πρόσθετων μικροκατασκευών από το εξωτερικό κέλυφος των κτιρίων και διατάξεων για το μέγεθος και τις επιτρεπόμενες θέσεις τοποθέτησης των μικροκατασκευών αυτών (τεντών, προστεγασμάτων, κλιματιστικών συσκευών, κεραιών, διαφημιστικών πινακίδων κλπ.). Επίσης, θεσμοθετήθηκε ο έλεγχος των μελετών ή και κατασκευών από αρμόδια όργανα, όπως οι Επιτροπές Πολεοδομικού και Αρχιτεκτονικού Ελέγχου (ΕΠΑΕ) (πρωτοβάθμιες και δευτεροβάθμιες), τα Συμβούλια Νεώτερων Μνημείων (Κεντρικό και Περιφερειακά) και βέβαια το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο. Επιπλέον, προβλέπεται η επιβολή διοικητικών μέτρων, ακόμη και ποινικών διώξεων, κατά των πολιτών που δεν συμμορφώνονται, κατά τη δόμηση, με τους ισχύοντες κανονισμούς.

Παρότι, όμως, θα πίστευε κανείς ότι, αφού υφίσταται πλέον επάρκεια νομοθετικού πλαισίου, θα σταματήσει, ή τουλάχιστον θα περιοριστεί η περαιτέρω υποβάθμιση του δομημένου περιβάλλοντος, δυστυχώς, στην πράξη, διάφοροι παράγοντες εμποδίζουν την προσπάθεια με αποτέλεσμα η κατάσταση να χειροτερεύει στις περισσότερες περιοχές. Αυτό οφείλεται κυρίως στην ταχύτητα με την οποία επεκτείνεται η δόμηση, πολλές φορές και εντελώς αυθαίρετα, με διαπιστωμένη παράλληλα την αδυναμία της Πολιτείας να ελέγξει τις διάφορες κατασκευές κατά το στάδιο της εκτέλεση ή ακόμη και αμέσως μετά την ολοκλήρωσή τους. Με αυτό τον τρόπο παγιώνονται οι δυσμενείς για την αρχιτεκτονική ποιότητα και αισθητική καταστάσεις και το λεγόμενο οικονομικό και κοινωνικό

κόστος πλέον επεμβαίνει αποτρεπτικά στη βελτίωση της κατάστασης. Επίσης, πρέπει να ληφθεί υπόψη και η κακή κατάσταση, σε ορισμένους οικισμούς και αστικές περιοχές, που προϋφίστατο των διαφόρων πιο πάνω διατάξεων του ισχύοντος νομοθετικού πλαισίου, δηλαδή η αφορώσα σε κτίρια και κατασκευές ηλικίας 30 έως 50 ετών.

Εφαρμογή του θεσμού της «απόσυρσης» κτιρίων και κατασκευών στην ανάδειξη της πολιτιστικής ταυτότητας και στην ποιοτική αναβάθμιση οικισμών και αστικού περιβάλλοντος.

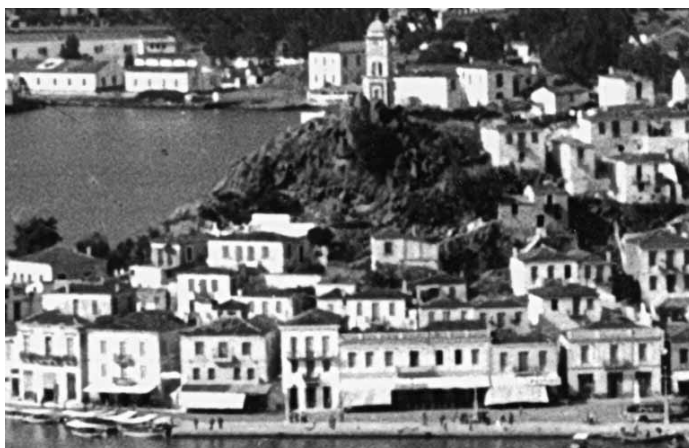
Για να επιτευχθεί, λοιπόν, ο στόχος της επιθυμητής από όλους αρχιτεκτονικής και αισθητικής αναβάθμισης οικισμών και αστικών γενικότερα περιοχών, ώστε να προστατευθεί η πολιτιστική ταυτότητά τους και να διατηρηθεί η πολιτιστική μας κληρονομιά, προϋπόθεση αποτελούν και κατεδαφίσεις κτιρίων ή τμημάτων κτιρίων ή εκτεταμένες αποξηλώσεις κατασκευών και αντίστοιχες σχετικές ανακατασκευές.

Το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο, ενώ αυστηροποίησε τις διατάξεις της πρόληψης, δεν ενίσχυσε τον κρατικό μηχανισμό ώστε να δρα αποτελεσματικά, με αποτέλεσμα ακόμη και σε χαρακτηρισμένα ως διατηρητέα κτίρια να παρατηρούνται ασύμβατες με τον χαρακτηρισμό τους κατασκευές, οφειλόμενες στη μη συμμόρφωση του κατασκευαστή με τις εκάστοτε εγκεκριμένες μελέτες και οικοδομικές άδειες ή ακόμη και στην εκτέλεσή τους χωρίς άδεια.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα όλων των προ-

Πόρος 1907

Πόρος δεκαετία 1950-1960

Πόρος 2005

αναφερόμενων είναι ο οικισμός του Πόρου (Ν. Αττικής), όπου ο οικείος Οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ), αναγνωρίζοντας την ανάγκη για τον περιορισμό της περαιτέρω υποβάθμισής του και τη λήψη μέτρων, με παράλληλη πρόταση αποτελεσματικών εργαλείων για την ποιοτική αναβάθμιση της αρχιτεκτονικής και αισθητικής ποιότητας του δομημένου και αδόμητου περιβάλλοντός του ειδικότερα στο παραλιακό μέτωπο του οικισμού αυτού, ανέθεσε τη σύνταξη της μελέτης με τίτλο «Αποκατάσταση του Μετώπου του Παραδοσιακού Οικισμού του Πόρου» σε γραφεία μελετών¹ το 2004. Η μελέτη ολοκληρώθηκε και παραδόθηκε το 2006. Στοιχεία της αναλυτικής καταγραφής και προσέγγισης των διαφόρων σχετικών προβλημάτων, αλλά και των συμπερασμάτων της μελέτης αυτής, παρατίθενται πιο κάτω.

Ενδιαφέρον, όμως, παρουσιάζουν και οι προτάσεις της μελέτης που αφορούν την αποτελεσματικότερη εφαρμογή της με θεσμοθέτηση επιπλέον καινοτόμων εργαλείων, που θα μπορούν να εφαρμοστούν όχι μόνο αποσπασματικά σε μεμονωμένα κτίρια ή μεμονωμένες κατασκευές αλλά και στο σύνολο του οικισμού με δημιουργία και εφαρμογή πιλοτικού προγράμματος.

Η αξία των καινοτόμων εργαλείων, εφόσον θεσπιστούν, συνίσταται επίσης και στη δυνατότητα ανάλογης εφαρμογής τους και σε άλλους παραδοσιακούς οικισμούς, ακόμη, όμως, και σε τμήματα αστικών περιοχών ή και στον κακοποιημένο από την αυθαίρετη δόμηση εξω-αστικό χώρο, όπου επιβάλλεται ποιοτική αναβάθμιση.

Τα εργαλεία, που συνοπτικά θα παρουσιαστούν πιο κάτω, στηρίζονται στη φιλοσοφία της παροχής και οικονομικών κινήτρων στους, κατά περίπτωση, έχοντες την κυριότητα ή τη νομή κ.λπ. των διαφόρων ακινήτων, των οποίων επιβάλλεται η αναβάθμιση. Κυρίως δε στις περιπτώσεις όπου η αναβάθμιση αυτή συνεπάγεται και την απομάκρυνση κατασκευών ή την κατεδάφιση κτιρίων ή τμημάτων τους, δηλαδή την «απόσυρσή» τους και την εν συνεχεία μερική ή ολική ανακατασκευή τους, λαμβανομένου πάντοτε υπόψη και του ισχυρού παράγοντα της ιδιοκτησίας στη χώρα μας, κατοχυρωμένου από το Σύνταγμα.

Αξίζει εδώ να σημειωθεί και η γνωστή προσπάθεια του ΥΠΠΟ με την Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας ΑΕ (ΕΑΧΑ ΑΕ) και του Δήμου Αθηναίων, προ τριετίας περίπου ενόψει της τέλεσης των Ολυμπιακών Αγώνων στη χώρα μας, με τη δημιουργία προγραμμάτων με οικονομικά κίνητρα και μηχανισμούς εφαρμογής τους. Πράγματι δε μέσω των προγραμμάτων αυτών, προς τα οποία οι πολίτες έδειξαν σημαντικό ενδιαφέρον και αρκετοί εντάχθηκαν, επιτεύχθηκε εκτεταμένη αναβάθμιση των κύριων όψεων, ως επί το πλείστον πολυώροφων κτιρίων της Αθήνας και μάλιστα και σε κεντρικούς οδικούς άξονες, όπου ακόμη και η στοιχειωδώς επιβαλλόμενη συντήρηση των όψεων των κτιρίων είχε εγκαταλειφθεί για πολλές δεκαετίες. Σε αρκετά μάλιστα κτίρια είχε επέλθει και αλλοίωση των όψεών τους από πρόσθετες κατασκευές. Η επιτυχία του προγράμματος οφείλεται κυρίως στα οικονομι-

κά κίνητρα, και μάλιστα και άλλοι Δήμοι της χώρας επιθυμούν την εφαρμογή παρόμοιου προγράμματος στις περιοχές τους.

Ως «απόσυρση» θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και η μετατροπή δρόμων σε πεζόδρομους για την πολεοδομική και αισθητική αναβάθμιση κεντρικών περιοχών των πόλεων και οικισμών, και μάλιστα όταν η μετατροπή αυτή ολοκληρώνεται και κατασκευαστικά και δεν αφορά έναν μεμονωμένο δρόμο αλλά δημιουργεί ένα μικρό ή μεγαλύτερο συνεχές δίκτυο πεζόδρομων. Η σημαντική διαφορά, όμως, στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι ότι η «απόσυρση» επιβάλλεται από την Πολιτεία και γίνεται με μέριμνα και εξ ολοκλήρου με δαπάνες της σε δημόσιο χώρο (κοινόχρηστο) χωρίς να θίγεται, αλλά αντίθετα να ευνοείται το ιδιωτικό συμφέρον.

Μία άλλη πρωτοβουλία και πρόταση του τότε Υπουργού Αιγαίου, Νίκου Σηφουνάκη, με βάση την οποία εκδόθηκε ο Νόμος 3201/5-12-2003 (ΦΕΚ Α' 282/9-12-2003) «*Αποκατάσταση, προστασία και ανάδειξη του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος των νησιών που υπάγονται στην αρμοδιότητα του Υπουργείου Αιγαίου*», θεωρείται σημαντική. Με τον νόμο αυτό (ο οποίος, όμως, δεν έχει τύχει ακόμη εφαρμογής), κυρίως παρέχονται οικονομικά κίνητρα και θεσπίζονται όργανα για την εφαρμογή του, καθώς επίσης προβλέπεται και τρόπος εξεύρεσης των απαιτούμενων πόρων.

Επανερχόμενοι στη μελέτη «Αποκατάσταση του παραλιακού μετώπου του οικισμού του Πόρου», αναφέρουμε ότι με αυτήν προτείνεται και η συμπλήρωση του υφιστάμενου νομο-

θετικού πλαισίου, η οποία αφορά:

- Την έκδοση νέου ειδικού Π. Δ/γματος, με το οποίο θα αναθεωρηθούν οι ισχύοντες όροι και περιορισμοί δόμησης στον οικισμό του Πόρου Ν. Αττικής και θα καθοριστεί ζώνη προστασίας αυτού. Το κείμενο του Π. Δ/γματος θα συνοδεύουν και σχέδια περιγραφής των τυπικών μορφολογικών στοιχείων για τα κτίρια τοπικής αρχιτεκτονικής (αυλόθυρες, περιφράγματα, εξώθυρες, εξώστες και κιγκλιδώματα).
- Τον χαρακτηρισμό, με απόφαση του Υπουργού ΠΕΧΩΔΕ, ως διατηρητέων, επιπλέον των άλλων ήδη χαρακτηρισμένων 14 κτιρίων.
- Τον χαρακτηρισμό 83 κτιρίων του οικισμού προς ριζική ανάπλαση.
- Την έκδοση νόμου για *«Παροχή κινήτρων για την αποκατάσταση, προστασία και ανάδειξη του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος του παραδοσιακού οικισμού του Πόρου (Ν. Αττικής)»*. Στο σχέδιο νόμου περιλαμβάνεται και ειδική διάταξη με την οποία θα συμπληρωθούν οι διατάξεις του άρθρου 4 του Ν. 1557/85 περί Γενικού Οικοδομικού Κανονισμού (ΓΟΚ), ώστε να μπορούν να χαρακτηρίζονται, πέραν των προς διατήρηση κτιρίων, και κτίρια που χρήζουν ριζικής ανάπλασης.

Τα καινοτόμα εργαλεία που προτείνονται με τη μελέτη αφορούν το σχέδιο νόμου περί παροχής κινήτρων και τον χαρακτηρισμό κτιρίων προς ριζική ανάπλαση. Το προτεινόμενο σχέδιο νόμου περιλαμβάνει στοιχεία του ισχύοντος Νόμου 3201/2003.

Ειδικότερα, το προτεινόμενο σχέδιο νόμου περιλαμβάνει διατάξεις για:

- Τα παρεχόμενα κίνητρα.
- Τον σημαντικό ρόλο της οικείας (με προβλεπόμενη, όμως, διευρυμένη σύνθεση για την περιοχή του οικισμού) δευτεροβάθμιας ΕΠΑΕ.
- Τις αρμοδιότητες του οικείου ΟΤΑ.
- Τους τρόπους εξεύρεσης των απαιτούμενων οικονομικών πόρων.

Επίσης, προτείνεται στη μελέτη, επειδή οι αναγκαίες αναπλάσεις είναι εκτεταμένες και ο οικισμός δεν πρέπει να χάσει μεταξύ άλλων και την πολιτιστική ταυτότητά του, να δημιουργηθεί κάποιο πιλοτικό πρόγραμμα, ώστε να εφαρμοστεί συνολικά για τον οικισμό με το κατάλληλο χρονοδιάγραμμα για την παροχή των απαραίτητων εγκρίσεων, τη ροή της χρηματοδότησης και των οικοδομικών και λοιπών εργασιών.

Η κατεδάφιση κτιρίων ή τμημάτων κτιρίων και η αποξήλωση κατασκευών, ή, όπως συνοπτικά και εμφατικά θα μπορούσε να λεχθεί, η «απόσυρση» κτιρίων και κατασκευών, καθώς και οι στη συνέχεια απαιτούμενες στις περισσότερες περιπτώσεις νέες κατασκευές και ανακατασκευές, απαιτούν οικονομικά κίνητρα, οικονομικούς πόρους και οργάνωση των εμπλεκόμενων φορέων – ιδιαιτέρως του οικείου ΟΤΑ. Είναι δεδομένο ότι θα υπάρξουν δυσκολίες στην εφαρμογή ενός τέτοιου προγράμματος, αλλά με τη σωστή οργάνωση και πολιτική βούληση θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως αποτελεσματικό εργαλείο για την αναβάθμιση της

αρχιτεκτονικής ποιότητας και αισθητικής, ιδίως των παραδοσιακών οικισμών της χώρας μας.

Κατ' επέκταση, το εργαλείο αυτό θα μπορούσε να χρησιμεύσει και για την αναβάθμιση της αρχιτεκτονικής ποιότητας και την προστασία της πολιτιστικής μας κληρονομιάς σε τμήματα αστικών περιοχών των πόλεών μας, όπου υφίστανται αρχαία ή νεότερα κτίρια χαρακτηριζόμενα ως διατηρητέα μνημεία και όπου διάφορα κτίρια και άλλες κατασκευές είναι ασύμβατες με το αρχιτεκτονικό περιβάλλον τους ή και αποκρύπτουν τα μνημεία αυτά. Σε ορισμένες δε περιπτώσεις, ακόμη και αυτοτελώς θεωρημένα τέτοια κτίρια και τέτοιες κατασκευές, δεν έχουν καμιά αρχιτεκτονική ποιότητα και θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως αισθητικά απαράδεκτα και επομένως, κατά τα ανωτέρω, προς άμεση «απόσυρση».

Εδώ αξίζει να αναφερθούν και οι προτάσεις μιας παλιότερης μελέτης² για την ανάπτυξη των κάτω από την Ακρόπολη σημαντικών οδών Διονυσίου Αρεοπαγίτου και Αποστόλου Παύλου και των άμεσα παρόδιων περιοχών τους, όπου, εκτός της μελέτης διαμόρφωσής τους ως πεζόδρομων, προβλέφθηκε και η ριζική ανάπτυξη παρόδιων κτιρίων. Ομοίως, ανάπτυξη προτάθηκε και για την οδό Ακαδημίας.

Επίσης, θα μπορούσε να τύχουν και γενικότερης εφαρμογής τα πιο πάνω εργαλεία με χρήση τους για την αναβάθμιση περιοχών γύρω από πλατείες ή σε γειτονιές αστικών περιοχών, όπου υφίστανται σημαντικές αλλοιώσεις του αρχικώς διαμορφωμένου αρχιτεκτονικού χαρακτήρα τους. Θα ήταν δε δυνατόν

να τύχουν ανάλογης εφαρμογής τα εργαλεία αυτά και στον εξωαστικό χώρο, όπου κυρίως η αυθαίρετη δόμηση έχει καταστρέψει το φυσικό περιβάλλον και το τοπίο και έχει υποβαθμίσει ακόμη και χαρακτηρισμένους ως αρχαιολογικούς χώρους και περιοχές. Πάντως δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής μας και η ανάγκη για «απόσυρση» ακαλαίσθητων κατασκευών που τα τελευταία χρόνια έγιναν, δυστυχώς με μέριμνα των ΟΤΑ, σε κοινόχρηστους χώρους των πόλεων και των οικισμών και που υποβαθμίζουν το αστικό περιβάλλον.

Στοιχεία, μεθοδολογική προσέγγιση και συμπεράσματα της μελέτης «Αποκατάσταση του παραλιακού μετώπου του Οικισμού του Πόρου»

Αντικείμενο μελέτης

Η μελέτη αφορά το θεωρούμενο ως «μέτωπο» του οικισμού, δηλαδή την πρώτη σειρά των 165 κτιρίων κατά μήκος της παραλιακής ζώνης και των επιπλέον κτιρίων του συνόλου του οικισμού, που προβάλλονται και είναι ορατά από τη θάλασσα και τις κατάντι ακτές του νησιού και της Πελοποννήσου και που καθορίζουν την ιδιαίτερη φυσιογνωμία του.

Στη μελέτη καταγράφονται συστηματικά οι αλλοιώσεις και όλα τα στοιχεία υποβάθμισης που έχουν συσσωρευθεί τις τελευταίες δεκαετίες και διατυπώνονται τεκμηριωμένα ρεαλιστικές –βραχυπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα– υλοποιήσιμες προτάσεις. Στόχος αυτών είναι η αντίστροφη πλέον πορεία όχι μόνο της συστηματικής άρσης των σημαντικότερων στοιχείων

υποβάθμισης, αλλά και της μεθοδικής ανάκτησης των πολλών χαμένων σημαντικών ποιοτικών χαρακτηριστικών του παραδοσιακού οικισμού, που εν πολλοίς η καταστροφή τους σχετίζεται με την άγνοια και τις ελλείψεις του θεσμικού πλαισίου αλλά και τις δυνατότητες εφαρμογής του, όταν αυτό υπάρχει. Δηλαδή διαπιστώνεται μια παγιωμένη κακή νοοτροπία, η οποία δεν σχετίζεται με τις πραγματικές ανάγκες του σύγχρονου τρόπου διαβίωσης.

Μεθοδολογική προσέγγιση

Για τα 165 κτίρια του παραλιακού μετώπου έγινε φωτογραμμετρική αποτύπωση των προσόψεών τους και σχεδιάσθηκαν τόσο μεμονωμένα όσο και ως σύνολο. Επίσης, έγινε φωτογράφιση όψεων των κτιρίων για καταγραφή των αξιόλογων αυθεντικών αρχιτεκτονικών στοιχείων τους, καθώς και των μεταγενέστερων αλλοιώσεών τους, με επιπλέον τεκμηρίωση από αρχειακό παλαιό φωτογραφικό υλικό, τόσο για μεμονωμένα κτίρια όσο και για ολόκληρο τον οικισμό, καθώς επίσης και από σχέδια κτιρίων από αρχεία του ΥΠΠΟ ή από άλλες υπηρεσίες. Με αυτόν τον τρόπο καταγράφηκαν στοιχεία σε 100 διαφορετικά χαρακτηριστικά για τον προσδιορισμό του αρχιτεκτονικού τύπου-ιδιώματος του κτιρίου, την περίοδο κατασκευής του, τις χρήσεις του και τη γενικότερη και ειδικότερη μορφολογία του.

Στη συνέχεια, καταγράφηκαν, μετά από σύνταξη σχεδίων αποτύπωσης κτιρίων και σύγκριση παλαιών και νέων φωτογραφιών, οι διαχρονικές αλλαγές σε κτίρια και οικόπεδα

και εντοπίστηκαν νεότερα κτίρια που έχουν κατασκευαστεί μετά από κατεδάφιση των παλαιών και οι προσθήκες σε υφιστάμενα κτίρια με τις όποιες αλλοιώσεις των βασικών αυθεντικών χαρακτηριστικών τους με ασύμβατες κατασκευές. Οι καταγεγραμμένες αλλοιώσεις κατηγοριοποιήθηκαν σε 33 κατηγορίες. Με αυτόν τον τρόπο ήταν δυνατή η επακόλουθη τελική αξιολόγηση για το κάθε κτίριο ως προς τα αυθεντικά μορφολογικά χαρακτηριστικά του, τη θέση του στον οικισμό, τις αλλοιώσεις που έχει υποστεί και τις ορατές αποκλίσεις της κατασκευής του από την ισχύουσα νομοθεσία για τη δόμηση και την προστασία του οικισμού.

Οι προτάσεις της μελέτης αφορούν 33 κατηγορίες διορθωτικών επεμβάσεων που αφορούν μείζονες αλλοιώσεις αλλά και αλλοιώσεις επιμέρους στοιχείων των κτιρίων. Στη συνέχεια, έγινε σχεδιαστική απεικόνιση με γραμμικά αρχιτεκτονικά σχέδια ή και με προοπτικά σκαριφήματα, ενδεικτικής αποκατάστασης μεμονωμένων κτιρίων και αυτοτελών αρχιτεκτονικών συνόλων όψεων του παραλιακού μετώπου, μετά από ενδελεχή μελέτη αρχιτεκτονικών προτύπων. Περαιτέρω, η μελέτη παρέχει κάθε λεπτομέρεια και προδιαγραφή των αυθεντικών αρχιτεκτονικών προτύπων, ώστε να μπορούν να εφαρμόζονται στις εκάστοτε εκπνούμενες μελέτες των κτηρίων.

Σημειώνεται επίσης ότι με κατάλληλες φωτορεαλιστικές απεικονίσεις των διορθωτικών παρεμβάσεων σε κάθε κτίριο επί πανοραμικών φωτογραφιών καταδεικνύεται η δυνα-

τότητα ανάπλασης των κτιρίων του οικισμού για την ανάκτηση της αρχιτεκτονικής και πολιτιστικής του ταυτότητας. Επιπλέον, η μελέτη προτείνει την κατά προτεραιότητα ανάπλαση 85 συγκεκριμένων κτιρίων.

Συμπεράσματα

Η αναγκαιότητα υλοποίησης των προτάσεων της μελέτης, και μάλιστα με όσο το δυνατόν γρήγορους ρυθμούς, καταδεικνύεται από τη διαπιστωμένη έκταση των αλλοιώσεων, η οποία τεκμηριώνεται και με τη σύγκριση της εικόνας του οικισμού με αυτήν που αναδεικνύεται ως επιθυμητή μέσα από τις φωτορεα-

Πόρος 2005

Πρόταση αποκατάστασης

λιστικές απεικονίσεις των προτεινόμενων από τη μελέτη αναπλάσεων.

Αποτύπωση υφιστάμενης κατάστασης

Σχεδιαστική Πρόταση Αποκατάστασης

Αξίζει να αναφερθεί ότι στα 165 κτίρια του Παραλιακού Μετώπου του παραδοσιακού οικισμού εντοπίστηκαν 42 νεωτερικά και ψευδεπίγραφα παραδοσιακά και 952 στοιχεία αλλοίωσης και υποβάθμισης, από τα οποία 218 αναλογούν σε κτίρια χαρακτηρισμένα ως διατηρητέα από το ΥΠΠΟ και το ΥΠΕΧΩΔΕ, αρκετά από τα οποία αναφέρονται σε κατασκευές που έγιναν μετά τον κατά περίπτωση χαρακτηρισμό τους.

Σημειώσεις

1. Μελέτη αποκατάστασης Μετώπου του Παραδοσιακού Οικισμού του Πόρου (2004-2006), «ΠΛΕΙΑΣ ΕΠΕ- Δ. Διαμαντόπουλος», «ΜΕΛΕΤΗΤΙΚΗ-Γραφεία Μελετών Α. Ν. Τομπάζης ΕΠΕ», Ν. Δημητριά-

δης, σύμβουλος αρχιτεκτονικών, Βάσος Ηλίας, τοπογράφος μηχανικός.

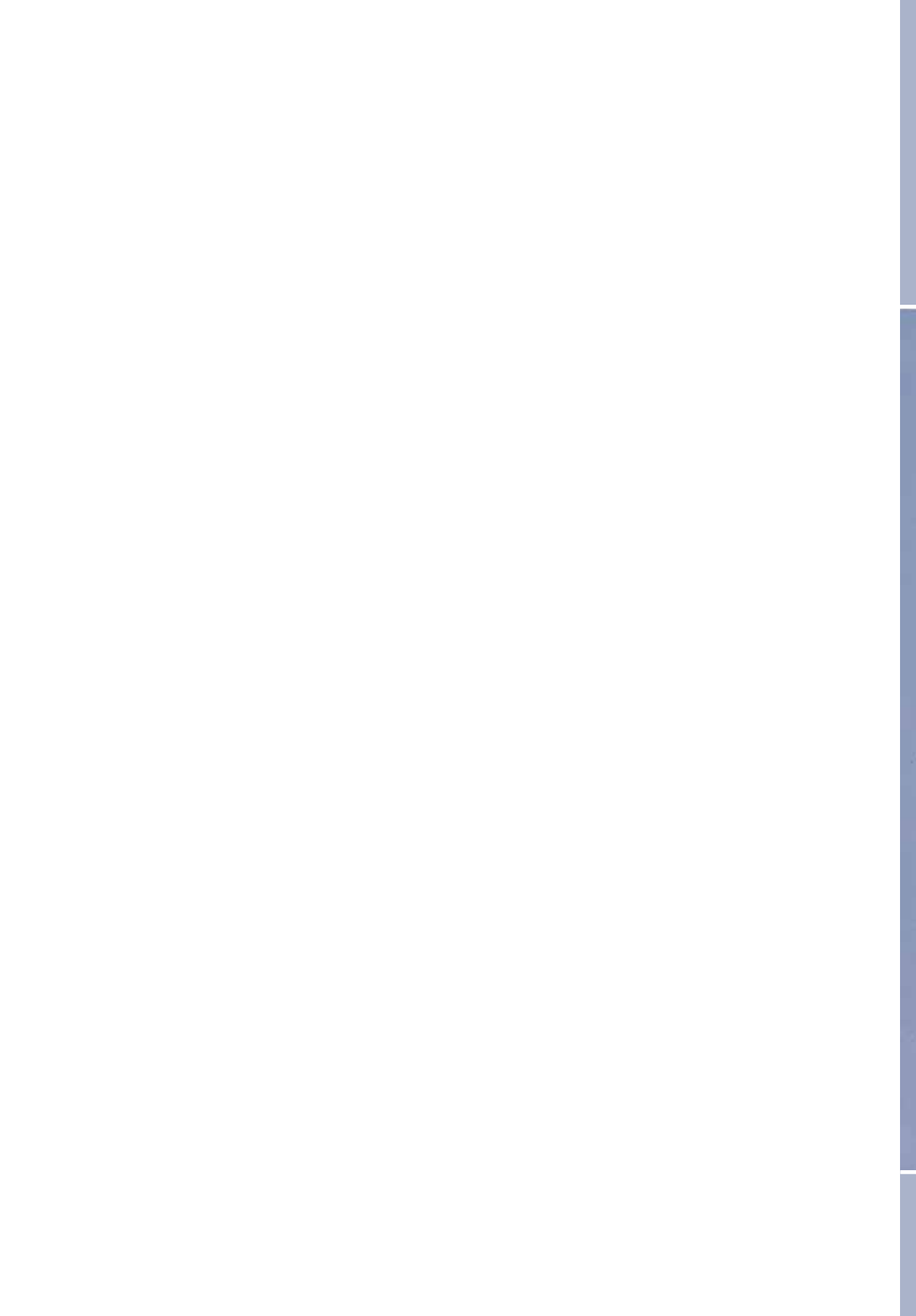
2.ΥΠΠΟ-ΕΑΧΑ, *Μελέτη ανάπλασης και διαμόρφωσης δικτύου πεζοδρομών και κοινοχρήστων χώρων στις οδούς Δ. Αρεοπαγίτου και Α. Παύλου* (1998-2002), «ΠΛΕΙΑΣ ΕΠΕ-Δ. Διαμαντόπουλος», Αναστάσιος Ζέρβας, Καλλιρόη Παλυβού.

3.Φωτογραφίες

α. Αρχείο Γ. Αθανασίου

β. Αρχείο Γ. Μωραΐτη

γ. Από μελέτη «Αποκατάσταση Μετώπου του Παραδοσιακού Οικισμού του Πόρου»

Μεγεθύνσεις:
ΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΚΤΙΡΙΟ
ΣΤΟ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΟ
ΑΣΤΙΚΟ ΤΟΠΙΟ

ΕΓΚΙΒΩΤΙΣΜΟΣ,
έργο του Δημοσθένη Κοκκινίδη

ΧΡΗΣΤΟΣ ΖΑΧΟΠΟΥΛΟΣ*

Εισαγωγικές Επισημάνσεις

Το σημερινό θέμα των Μεγεθύνσεων, με θέμα το δημόσιο κτίριο στο μπροσπολιτικό αστικό τοπίο, προκύπτει σε μια ανάγκη αναζήτησης, ανάγκη καταστάλαξης μέσω των απόψεων πολλών ανθρώπων που έχουν ασχοληθεί, δεδομένου ότι καθημερινά το Υπουργείο Πολιτισμού βρίσκεται αντιμέτωπο με σειρά καιριών θεωρητικών ιδεολογικών και πρακτικών προβλημάτων, που σχετίζονται με τη διαχείριση των αρχαιοτήτων, το σύγχρονο κτίριο, το σύγχρονο μνημείο, τη συνύπαρξη όλων αυτών. Είναι θέματα τα οποία προκαλούν ευλόγως πολλές συζητήσεις, το έντονο ενδιαφέρον του Τύπου, πολλές φορές και αντιδράσεις μικρών ή μεγαλύτερων ομάδων.

** Ο Χρήστος Ζαχόπουλος είναι γενικός γραμματέας του Υπουργείου Πολιτισμού.*

Θα κάνω μερικές εισαγωγικές παρατηρήσεις. Πρώτον, υπάρχει εδώ και αιώνες, αλλά με ένταση τα τελευταία 100 χρόνια, μια διαδικασία εξωαστισμού, δηλαδή μεγαλώνει ο πληθυσμός και ο ρόλος βέβαια των πόλεων. Το δεύτερο είναι ότι ο κόσμος έχει ενοποιηθεί, δηλαδή άλλο ένα κτίριο στο πλαίσιο ενός έθνους-κράτους –πολύ παλαιότερα μιας πόλης-κράτους–, άλλο ένα κτίριο στο πλαίσιο της οικουμενικότητας.

Μοιραία το δημόσιο κτίριο, το οποίο «προσφέρει» στη δημόσια αισθητική των πόλεων, συνιστά και μια πρόταση. Πετυχημένη ή όχι είναι ένα θέμα προς συζήτηση. Αλλά ως σύνολο τέτοιων παρεμβάσεων κυριολεκτικά προσθέτει στην ταυτότητα της πόλης.

Μοιραία όταν οι διάφορες πόλεις διεκδικούν μια ανάδειξη στο οικουμενικό γίνεσθαι ζητούν και τέτοια κτίρια που θα προσθέτουν στην ταυτότητά τους, κτίρια-σημεία κατατεθέντα. Με αποτέλεσμα να αναπτύσσεται ένας δημόσιος οικουμενικός διάλογος πλέον, όπου έχει καταργηθεί η έννοια της τοπικότητας, έχουν επικρατήσει σχήματα οικουμενικά. Δεν είναι δουλειά μόνο των εγχωρίων αρχιτεκτόνων και μηχανικών η κατασκευή ενός δημοσίου κτιρίου, αλλά είναι θέμα πλέον της παγκόσμιας κοινότητας δεδομένων και των διαδικασιών ανάθεσης, που είναι πολλές φορές αποτέλεσμα διεθνούς διαγωνισμού.

Αυτός ο δημόσιος διάλογος είναι χρήσιμος, οδηγεί σε συγκρίσεις και αντιπαραθέσεις, οδηγεί σε μια πολύ ενδιαφέρουσα κατάθεση απόψεων, είτε είναι με θεωρητικά κείμενα είτε είναι αυτή ταύτη η υλοποίηση μιας σύλλληψης

αρχιτεκτονικής και θέτει εν παραλλήλω δύο αμέσως συναφή θέματα.

Το πρώτο είναι –και το θέτω γιατί είμαστε η χώρα της γλυπτικής αρχαιόθεν– το θέμα της ύπαρξης γλυπτών στα μεγάλα δημόσια κτίρια, μιας εικαστικής δηλαδή παρέμβασης, και το θέμα της διαχείρισης των ανοιχτών χώρων που συναρτώνται με τα δημόσια κτίρια. Το θέμα της συνύπαρξης του ιστορικού με το σύγχρονο και το μητροπολιτικό, που πολλές φορές έχει αυξανόμενη κλίμακα μεγέθους, είναι αυτό το οποίο θα τίθεται και επανατίθεται ούτως ώστε να υπάρχει ή να βρίσκεται πάντοτε η αναγκαία χρυσή τομή.

Η παρατήρησή μου είναι η εξής: ως χώρα ή ως λαός, οι άνθρωποι που ασχολούνται με ένα αντικείμενο και εκθέτουν τις απόψεις τους στον Τύπο συχνά εκστασιάζονται με τα παραδείγματα άλλων πόλεων. Παραδείγματος χάριν το Μπιλμπάο ή τη Βαρκελώνη ή και οργανωμένες παρεμβάσεις σε υποβαθμισμένο αστικό τοπίο, που κυριολεκτικά αναδεικνύουν γειτονιές ή, αποτελώντας συγκροτημένες ενέργειες, προσθέτουν όχι μόνο στην ταυτότητα αλλά και στην κοινωνική ζωή της πόλης, οργανώνουν νέους εσω-αστικούς πόλους πολιτισμού και κοινωνικής ζωής. Όταν, όμως, αυτό συμβαίνει στην Ελλάδα είτε βρίσκει αντίθεση, πολλές φορές μαχητική, είτε αδυνατεί να συγκροτηθεί ως ενιαία εικόνα με την παράθεση των ψηφιδωτών του ενδιαφέροντος ψηφιδωτού.

Παραδείγματος χάριν, στο Υπουργείο Πολιτισμού βρίσκεται σε εξέλιξη μια προσπάθεια μετατόπισης του δυτικού άξονα πολιτισμού

από την οδό Πειραιώς δυτικότερα στα Λιόσια με την Ακαδημία Τεχνών, σε ένα χώρο δηλαδή άλλοτε Ολυμπιακών Εγκαταστάσεων, και στο νέο κτίριο του Υπουργείου στο Ρέντη.

Όλα αυτά δεν συνιστούν απλές κτιριακές παρουσίες, έδρες γραφειοκρατικές δραστηριοτήτων πολιτισμού, αλλά συνιστούν προτάσεις πολιτισμού γιατί περιστοιχίζονται από ένα δεύτερο πλέγμα πολιτιστικών δραστηριοτήτων, οι οποίες κυριολεκτικά προσθέτουν στην περιοχή και εισάγουν σε μια άμεση συνάφεια με τον χώρο αυτό μεγάλες κατηγορίες πληθυσμού των σύγχρονων μητροπολιτικών κέντρων.

Κλείνοντας θέλω να πω το εξής: κάθε εποχή στέκεται μπροστά στο δίλημμα της επιλογής. Γιατί ένας μαξιμαλισμός στη διατήρηση των πάντων οδηγεί σε αδιέξοδα και ειδικότερα σε πόλεις οι οποίες ζουν και αναπτύσσονται πάνω στο προσκέφαλο του χτες. Κάθε μέρα γίνονται τέτοιες επιλογές. Αυτό το οποίο κρίνει τις επιλογές είναι η ίδια η ιστορία.

Το Νέο Μουσείο της Ακρόπολης και οι Επιπτώσεις του στο Περιβάλλον αλλά και το Ευρύτερο Αστικό Τοπίο

ΜΠΕΡΝΑΡ ΤΣΟΥΜΙ*

Είναι μεγάλη η χαρά μου που ξαναβρίσκομαι και πάλι εδώ, είμαι ιδιαίτερα ευτυχής που παρίσταμαι σ' αυτή τη συνάντηση για το δημόσιο κτίριο και το μπροσπολιτικό αστικό τοπίο, διότι πρόκειται για μια συζήτηση πραγματικά υψίστης σημασίας, αφού το δημόσιο κτίριο βρίσκεται στο κέντρο, στην καρδιά της αστικής ζωής.

Σήμερα, βλέπουμε σε σημαντικά μέρη ανά τον κόσμο την κατασκευή αλλά και τη σύλληψη της ιδέας για κατασκευή νέων μουσείων και αυτό δεν είναι τυχαίο. Βλέπουμε στη μέση του πουθενά, κτίρια, μουσεία (όπως στο Αμπου-Ντάμπι που είναι στη μέση της ερή-

* Ο Μπερνάρ Τσουμί (Bernard Tschumi) είναι αρχιτέκτων και σχεδίασε το Νέο Μουσείο Ακρόπολης.

μου), τα οποία κτίζονται για να αποτελέσουν την καρδιά ενός μπροπολιτικού κέντρου.

Υπάρχουν περιπτώσεις που δεν υπάρχει τίποτε γύρω από τα μουσεία, παρά μόνον η έρημος. Εδώ δημιουργείται το μουσείο για να δημιουργηθεί στη συνέχεια η πόλη και ο πολιτισμός γύρω από αυτό. Αντίθετα, όμως, ορισμένες φορές έχουμε τις πόλεις, όπου σ' αυτή την περίπτωση το μουσείο κατασκευάζεται ακριβώς ως μέσον, αναβίωσης της πόλης (παραδείγματος χάριν, το μουσείο του αρχιτέκτονα Φρανκ Γκέρυ στο Μπιλμπάο, μια πόλη βιομηχανική που αργοπέθαινε πριν από την κατασκευή του μουσείου).

Και στις δύο περιπτώσεις το μουσείο έχει έναν προορισμό: να παράξει πολιτισμό. Είναι μια μορφή εισαγωγής και εξαγωγής πολιτισμού. Παλιά, όταν η Ελλάδα στην πορεία της ιστορίας επηρέασε όλες τις πόλεις ανά τον κόσμο, είχε δική της μορφή επιρροής· τώρα το μουσείο έρχεται να παίξει έναν τέτοιο ρόλο επιρροής στον πολιτισμό.

Μια διαφορετική περίπτωση σημειώνεται σε πόλεις, όπως το Παρίσι, όπου υφίσταται πολιτισμός, υπάρχει ήδη και καλείσαι να ερμηνεύσεις με ένα νέο τρόπο την έδρα του κράτους, της κυβέρνησης, σε έδρα πολιτισμού (παραδείγματος χάριν το Λούβρο – η πόλη υπάρχει, το παλάτι των βασιλέων υπάρχει κι γίνονται μεγάλες προσπάθειες ώστε η πόλη να γίνει ολόκληρη ένα μεγάλο μουσείο).

Πολλοί άνθρωποι κάνουν σαφή διάκριση μεταξύ του παγκόσμιου και του τοπικού, μεταξύ της παγκοσμιοποίησης και του συγκεκριμένου.

Είναι το παράδειγμα του Αμπού-Ντάμπι μια περίπτωση παγκοσμιοποίησης και το Παρίσι μια περίπτωση τοπικής αντίληψης; Ίσως όχι, γιατί κι αυτή η περίπτωση δεν έχει τοπικό χαρακτήρα, είναι μέρος του παγκόσμιου συνόλου.

Στη Νέα Υόρκη υπάρχει ένα πολύ σημαντικό κτίριο, το Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης, το οποίο έχει ένα ιδιαίτον και πολύ ενδιαφέρον χαρακτηριστικό: συμβάλλει στην καθημερινότητα της πόλης. Το ίδιο το κτίριο, το μουσείο και οι θησαυροί του δεν αποτελούν μόνο χώρους παρουσίας του πολιτισμού, αλλά και τόπο συνάντησης των ανθρώπων και αλληλεπίδρασης. Έχουμε τους θησαυρούς μέσα στο Μουσείο, επίσης εξαιρετικά κτίρια κατά μήκος όλου του άξονα της 5ης Λεωφόρου στη Νέα Υόρκη.

Άλλο παράδειγμα, πάλι από το Παρίσι, αλλά με μια άλλη αρχιτεκτονική έννοια που προσομοιάζει της περίπτωσης του Μπιλμπάο, είναι το Κέντρο Πομπιντού, το οποίο ως κτίριο διαδραματίζει ένα ρόλο στην κοινωνική ζωή. Γίνεται κέντρο δραστηριότητας, σημείο συνάντησης, κέντρο αλληλεπίδρασης των πολιτών.

Άλλη μία αρκετά ενδιαφέρουσα περίπτωση είναι η Βιβλιοθήκη του Σιάτλ. Ως κτίριο είναι τελείως ξεκομμένη από τον περιβάλλοντα χώρο της, δεν διαδραματίζει τον ρόλο που διαδραματίζουν τα κτίρια στο Παρίσι ή τη Νέα Υόρκη, αλλά για άλλη μία φορά θα δούμε εδώ ότι όλες οι αστικές δραστηριότητες των πολιτών λαμβάνουν χώρα μέσα στο κτίριο.

Στη Φλωρεντία υπάρχει ένα παλιό δημόσιο κτίριο, που χρησιμοποιείται από την κυβέρνη-

ση αλλά είναι και σημείο συνάντησης. Έχει μια πρόσοψη η οποία είναι αντάξια του θεσμού που εκπροσωπεί, αλλά ταυτόχρονα είναι και δίοδος για την καθημερινή ζωή.

Ξεκίνησα την παρουσίασή μου με όλα αυτά τα παραδείγματα μουσείων από τον κόσμο για να σας μιλήσω, στη συνέχεια, για τις ομοιότητες και τις διαφορές που παρουσιάζουν με το νέο Μουσείο της Ακρόπολης.

Μία σημαντική διαφορά, την οποία δεν ανέφερα ακόμη και αφορά όλα τα μουσεία τα οποία χρησιμοποιήσα ως παραδείγματα, είναι ότι κάποια ξεκινούν να υπάρχουν ως συλλογή έργων ή καλλιτεχνημάτων και κάποια άλλα ξεκινούν χωρίς να υπάρχει η συγκεκριμένη συλλογή που θα δικαιολογούσε την ύπαρξή τους.

Η μία ιδιαιτερότητα που παρουσιάζει το νέο Μουσείο της Ακρόπολης είναι ότι ξεκινά τη ζωή του με δεδομένη την ύπαρξη συλλογής. Η συλλογή προϋπάρχει του Μουσείου, αντίθετα με το Μουσείο Γκουγκενχάιμ στο Μπιλμπάο ή με το Πομπιντού στο Παρίσι ή όλα τα μουσεία στο Αμπού-Ντάμπι. Και μάλιστα είναι τόσο μεγάλος ο πλούτος αυτού του Μουσείου, ώστε οποιαδήποτε απόπειρα σχεδιασμού του αφορά ουσιαστικά τη σύνδεση και τη συσχέτιση μεταξύ αυτού του ήδη υπάρχοντος και όλων των τρόπων που μπορεί αυτό να είναι αυθύπαρκτο και να τραβά το ενδιαφέρον.

Εκτός της συλλογής έργων του Μουσείου, υπάρχει βεβαίως και η ίδια η Ακρόπολη και υπάρχουν και άλλα αρχαιολογικά ευρήματα. Άρα, το ερώτημα που τίθεται είναι πώς μπορεί κανείς να κάνει όλα αυτά να αλληλεπι-

δρουν, να λειτουργούν καλά μαζί και να δημιουργηθεί και μια νέα ιδέα, μια νέα σύλληψη.

Οι εκσκαφές αποτελούν και την πρώτη πρόκληση, η Ακρόπολη και ο Παρθενώνας τη δεύτερη μεγάλη πρόκληση, αφού πρόκειται για το μνημείο με τη μεγαλύτερη επιρροή σε ολόκληρο τον Δυτικό πολιτισμό. Συνεπώς, ένας από τους στόχους του Νέου Μουσείου της Ακρόπολης είναι να φροντίζει να καθιστά ορατές τόσο τις εκσκαφές όσο και την Ακρόπολη. Και ορατό σ' αυτή την περίπτωση σημαίνει τόσο διά της νοήσεως όσο και διά της οράσεως.

Το Μουσείο αφορά την κίνηση, είναι μια κίνηση στον χώρο και στον χρόνο. Βλέπεις αντικείμενα, αλλά βιώνεις και μια ιστορική εμπειρία. Η λογική της σύλληψης για τον σχεδιασμό αυτού του Μουσείου ήταν ως ένα κτίριο, το οποίο θα λειτουργούσε ως αρχιτεκτονικός περίπατος, ως προέκταση του υφιστάμενου τοπίου. Η ιδέα ήταν ότι όντας κάποιος εκτός του Μουσείου, πριν μπει μέσα και περπατώντας στον δρόμο, να αρχίζει να αντιλαμβάνεται την αξία των αρχαιολογικών ευρημάτων που θα συναντούσε μέσα στο Μουσείο.

Θα υπήρχε ένα μεγάλο κάλυμμα το οποίο θα προστάτευε βεβαίως τα ευρήματα της εκσκαφής, αλλά θα λειτουργούσε ταυτόχρονα και ως εξώστης από όπου θα μπορούσε κανείς να παρατηρήσει την Ακρόπολη. Όντας κανείς μέσα στο Μουσείο και περιδιαβαίνοντάς το, θα περπατούσε πάνω σε μια γυάλινη ράμπα η οποία θα του έδινε τη δυνατότητα να παρατηρήσει, να βλέπει προς τα κάτω τα ευρήματα των εκσκαφών και προς τα επάνω τα γλυπτά.

Τα πάντα λοιπόν στρέφονται γύρω από το θέμα της ορατότητας και της αλληλεπίδρασης μεταξύ τους. Υπάρχουν χώροι όπου τα γλυπτά έχουν τον κυρίαρχο ρόλο, αλλά που αλληλεπιδρούν με τους επισκέπτες τους. Μάλιστα, αυτή αποτελεί και μια παλιά απεικόνιση και έκτοτε αποφασίσαμε να αφαιρέσουμε τα γυάλινα προπετάσματα, διότι διαπιστώσαμε ότι θα ήταν πολύ καλύτερη η αλληλεπίδραση μεταξύ επισκεπτών και γλυπτών, εάν αυτά δεν υπήρχαν.

Και βεβαίως φτάνει κανείς πλέον στην κορυφή του κτιρίου, όπου είναι η στοά του Παρθενώνα και όπου θα εκτίθενται οι μετώπες και τα άλλα γλυπτά, αλλά βεβαίως κυρίως θα υπάρχει η δυνατότητα θέασης του Παρθενώνα. Και πάλι ένας από τους ρόλους του Μουσείου είναι να φροντίζει να είναι τα υπόλοιπα στοιχεία ορατά.

Το κτίριο κατασκευάστηκε σε δύο στάδια μάλλον, υπάρχει το κατώτερο τμήμα του κτιρίου το οποίο βρίσκεται μέσα στη γη και το ανώτερο τμήμα του κτιρίου και ενδιάμεσως αυτών υπάρχει μια αντισεισμική μόνωση, ώστε τα δύο μέρη αυτού του κτιρίου σε περίπτωση σεισμού να κινούνται ανεξάρτητα μεταξύ τους.

Ακόμη και στη διάρκεια κατασκευής του Μουσείου γίνονταν εκσκαφές, οι αρχαιολόγοι ήταν εκεί και εργάζονταν. Άρα λοιπόν η κλίμακα αλληλεπίδρασης μεταξύ νέου και υφιστάμενου είναι στο κέντρο της σύλληψης και του σχεδιασμού του κτιρίου.

Από τη μεγάλη αίθουσα έκθεσης των αρχαϊκών γλυπτών υπάρχει εξαιρετική θέα του Παρθενώνα και της Ακρόπολης. Αυτό εννοώ

όταν λέω ότι είναι θέμα ορατότητας να καθίσταται το κτίριο ορατό. Τα γύρω στοιχεία, η Ακρόπολη και ο Παρθενώνας, γίνονται ορατά πλέον από μια απρόσμενη γωνία, μ' έναν απρόσμενο τρόπο. Αλλά, είναι ορατή και η υπόλοιπη πόλη.

Στον επάνω όροφο έχουμε μια ενδιαφέρουσα εικόνα συσχετισμού των διαφόρων τμημάτων, έχουμε αυτή την εξαιρετική περίπτωση όπου υπάρχουν τμήματα των γλυπτών που κάποια βρίσκονται στο Λονδίνο, άλλα στην Αθήνα, άλλα στη Βιέννη.

Θα ήθελα απλώς να πω ότι η ουσία της ομιλίας μου σήμερα είναι ότι το Νέο Μουσείο της Ακρόπολης δεν είναι συγκρίσιμο και παρόμοιο με κανένα από τα άλλα μουσεία του κόσμου, διότι όλα τα άλλα μουσεία έχουν έναν από τους δυο παρακάτω σκοπούς: Είτε να δείξουν και να επιδείξουν το περιεχόμενό τους, είτε να επιδειχθούν και να δείξουν εαυτόν προς τα έξω. Το Νέο Μουσείο της Ακρόπολης είναι το μόνο μουσείο το οποίο αφορά την αλληλεπίδραση. Είναι εκεί για να δείξει και τι υπάρχει έξω από αυτό, προς τα μέσα. Είναι ένα μουσείο λοιπόν σε συγκεκριμένο συγκεκριμένο. Αυτή είναι μια λέξη η οποία έχει χρησιμοποιηθεί εκτενέστατα, αλλά σ' αυτή την περίπτωση, μπορούμε να πούμε, ότι είναι το πρώτο μουσείο το οποίο διαδραματίζει ακριβώς έναν τέτοιο ρόλο.

Υπάρχει ένα βασικό ερώτημα. Ποια θα έπρεπε να είναι η σχέση μεταξύ των πεζοδρόμων και των υφιστάμενων κτιρίων των αρχών του αιώνα και του Μουσείου και από εκεί και πέρα φυσικά του Αρχαίου Θεάτρου της Ακρόπολης κλπ.

Είναι ένα πολύ δύσκολο ερώτημα, διότι έχουμε να κάνουμε με τρεις διαφορετικές στιγμές στο χρόνο, οι οποίες θα πρέπει να συνδυαστούν. Μιλάμε, καταρχάς, για την πρώτη στιγμή της δημιουργίας του Βράχου της Ακρόπολης και των μνημείων εκεί. Τα κτίρια των αρχών του 20ού αιώνα, της δεκαετίας το 1930 όπως διαμορφώθηκαν και του Νέου Μουσείου της Ακρόπολης που είναι ένα κτίριο του 21ου αιώνα.

Είναι πέντε, έξι, επτά αιώνες οι οποίοι προσπαθούν να συνομιλήσουν μεταξύ τους. Και το θέμα είναι πώς μπορούν να λειτουργήσουν όλα αυτά μεταξύ τους, να συνεργαστούν μάλλον όλα αυτά μεταξύ τους. Και θα έπρεπε να δημιουργούν σχέση· και εάν δημιουργούν μια σχέση, ποια θα έπρεπε να είναι αυτή η σχέση μεταξύ τους, σε σχέση όμως και με την ύπαρξη της Ακρόπολης εκεί κοντά.

Δηλαδή τα οικιστικά κτίρια, τα άλλα νεοκλασικά κτίρια και το νέο Μουσείο, σαφώς είναι υποδεέστερης σημασίας των βασικών κτιρίων του μνημείου της Ακρόπολης και του Παρθενώνα. Ποια όμως είναι η σχέση του με αυτά, με την Ακρόπολη και με τον Παρθενώνα;

Και θα έπρεπε να δώσουμε έμφαση και να τονίσουμε την παρουσία αυτών των κτιρίων της δεκαετίας του 1930 ή να αναρωτηθούμε, ενδεχομένως, εάν υπάρχει ίσως ένα ευρύτερο καλό που μπορεί να προκύψει, όχι από τα κτίρια της δεκαετίας του 1930 που υπάρχουν εκεί, αλλά από τη σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ του Νέου Μουσείου της Ακρόπολης και της Ακρόπολης αυτής καθαυτήν;

Δεν έχω απάντηση σ' αυτό το ερώτημα. Άλλοι έχουν τις απαντήσεις, και γενικά οι αρχιτέκτονες υπάρχουν για να θέτουν ερωτήματα και όχι για να δίνουν απαντήσεις. Όταν όμως στέκομαι στον εξώστη του Νέου Μουσείου της Ακρόπολης και ατενίζω την Ακρόπολη, αναρωτιέμαι «θα πρέπει να υπάρχει ένας σαφής διάλογος ανάμεσα σ' αυτό το νέο κτίριο και στην Ακρόπολη; Και τα κτίρια της δεκαετίας του 1930 θα πρέπει να συμμετέχουν ενεργά σ' αυτόν τον διάλογο ή μήπως αποτελούν παράσιτα, θόρυβο;»

Όταν ξεκινήσαμε τον σχεδιασμό του κτιρίου με όλα τα οικιστικά κτίρια γύρω από τις κατοικίες να υπάρχουν, το σχεδιάσαμε χωρίς να ξέρουμε αν κάποια απ' αυτά θα γκρεμίζονταν ή αν θα παρέμεναν.

Ήταν η περίπτωση μας όπως στον Μεσαίωνα, όταν οι καθεδρικοί ναοί ανοικοδομούντο πολύ συχνά μέσω οικιστικών περιοχών και πολύ κοντά στις κατοικίες. Θυμόμαστε κάποιες γερμανικές ή γαλλικές μεσαιωνικές πόλεις. Σε ορισμένες από αυτές τις πόλεις, τα σπίτια παρέμεναν πάρα πολύ κοντά στον καθεδρικό ναό. Σε άλλες πάλι ανοιγόταν μία πλατεία, ένα άνοιγμα, για να μπορεί κανείς να παρατηρεί τον καθεδρικό ναό. Είτε μπορείς να γκρεμίσεις τα αστικά και τριγύρω από τον καθεδρικό για να δημιουργήσεις έναν ανοιχτό χώρο, είτε να τα αφήσεις να είναι κοντά στον καθεδρικό.

Όμως δεν βρισκόμαστε στις γαλλικές ή γερμανικές μεσαιωνικές πόλεις. Βρισκόμαστε στην Αθήνα, όπου βεβαίως το καινούργιο Μουσείο μπορεί να είναι μία εκκλησία, αλλά ο

καθηδρικός ναός είναι σαφώς η Ακρόπολη και το ζήτημα είναι ο διάλογος που μπορεί να υπάρχει μεταξύ του νέου αυτού Μουσείου και της Ακρόπολης.

Αυτό είναι το ερώτημα και επιδέχεται πολλών απαντήσεων, καμιά εκ των οποίων δεν μπορεί να είναι λανθασμένη και καμία απόλυτα σωστή.

Αστικό Τοπίο της Σύγχρονης Ελληνικής Πόλης και Δημόσιο Κτίριο

ΔΗΜΗΤΡΗΣ
ΑΝΤΩΝΑΚΑΚΗΣ*

Καταρχάς, ευχαριστώ πολύ για την πρόσκληση, θα προσπαθήσω να είμαι χρήσιμος αν και δεν θα μιλήσω για το μητροπολιτικό, αλλά για το απλό αστικό τοπίο.

Είμαι αρχιτέκτονας, θα ήθελα όμως να σας μεταφέρω την εμπειρία μου περισσότερο από μια αρμοδιότητα που μου ανατέθηκε εδώ και 10 χρόνια όταν ο Δήμος Χανίων με έχρισε καλλιτεχνικό διευθυντή του Κέντρου Αρχιτεκτονικής, που ιδρύθηκε στα Χανιά το 1977, και στο οποίο δώσαμε τον τίτλο «Κέντρο Αρχιτεκτονικής Μεσογείου». Το Κέντρο είναι ήδη αρκετά γνω-

* Ο Δημήτρης Αντωνάκης είναι αρχιτέκτων και καλλιτεχνικός διευθυντής του Κέντρου Αρχιτεκτονικής Μεσογείου.

στό στους κύκλους των αρχιτεκτόνων και όχι μόνο με τα αρχικά του – ΚΑΜ. Το ΚΑΜ, σύμφωνα με την προγραμματική σύμβαση, χρηματοδοτείται κατά το ήμισυ από τον Δήμο Χανίων και το Υπουργείο Πολιτισμού. Στην πραγματικότητα, δυστυχώς, αυτή η χρηματοδότηση χωλαίνει, αλλά αυτό ασ το αφήσουμε.

Το ΚΑΜ, αμέσως μετά την ίδρυσή του, εγκαταστάθηκε σ' ένα ισόγειο κτίριο στις παρυφές του ευρύτερου κέντρου της πόλης. Εκεί διαμορφώθηκε ένας χώρος για τα γραφεία των λιγιστών υπαλλήλων και ένας άλλος για τις συνεδριάσεις του Συμβουλίου και άλλες συναντήσεις ορισμένων προσώπων. Σπάνια πέρασαν επισκέπτες από εκεί, παρόλο που δεν ήταν μακριά από το κέντρο και παρόλο που γίνονταν διάφορες μικροσυναντήσεις, μικροδιαλέξεις κλπ.

Με την ενθάρρυνση του Υπουργείου Πολιτισμού τότε και τον ενθουσιασμό της Δημοτικής Αρχής εντάχθηκε στο Β' ΚΠΣ η ανάπλαση του Μεγάλου Αρσεναλιού, που ήταν ερειπωμένο μετά τον βομβαρδισμό της πόλης στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, με στόχο την εγκατάσταση του ΚΑΜ σ' αυτό το κτίριο.

Το Μεγάλο Αρσενάλι είναι το τελευταίο από μια σειρά 17 Αρσεναλιών που έχτισε το 16ο αιώνα στο παλιό Ενετικό Λιμάνι η Γαληνοτάτη Δημοκρατία της Βενετίας για να προφυλάσσει και να συντηρεί τον στόλο της. Κατά τη μακριά διάρκεια της ζωής του το Αρσενάλι κάλυψε και άλλες δραστηριότητες. Στον όροφο, που προστέθηκε στο αρχικό κτίσμα του 19ου αιώνα, λειτούργησε το 1ο Χριστιανικό Σχολείο με

πολιτισμικές δραστηριότητες, ύστερα λειτούργησε ως Δημαρχείο, ως Νοσοκομείο και τέλος ως ερείπιο για 60 χρόνια. Το Αρσενάλι δίπλα στη θάλασσα. Η σειρά με τα 17 Αρσενάλια. Το ερείπιο μετά τον πόλεμο.

Το 1999, μια ευτυχισμένη στιγμή για τα Χανιά, έφερε κοντά 16 αρχιτέκτονες –ανάμεσά τους και ο δήμαρχος της πόλης–, που συνεργαζόμενοι ο καθένας στον τομέα του ανέλαβαν την ανάπτυξη αυτού του μοναδικού ερειπίου. Οι εργασίες ολοκληρώθηκαν σε χρόνο ρεκόρ για δημόσιο κτίριο, και μέσα σε τρία χρόνια, την άνοιξη του 2002, εγκαινιάστηκε ο χώρος που περιλαμβάνει τρεις κατόψεις από πάνω προς τα κάτω, μία μεγάλη αίθουσα εκδηλώσεων με πατάρια στον όροφο κάτω κάτω, τα απαραίτητα μικρά διοικητικά γραφεία του ΚΑΜ, μία αίθουσα εκθέσεων στο ισόγειο και την υποδοχή με ένα αναψυκτήριο.

Έτσι, ξαφνικά, βρέθηκα υπεύθυνος της διαχείρισης ενός δημοσίου κτιρίου. Αμέσως μετά την εγκατάσταση, διαπίστωση αυτό που ήξερα ήδη, δηλαδή πόσο σημαντική είναι η θέση ενός τέτοιου κτιρίου μέσα στον αστικό ιστό, μέσα στην καρδιά της κίνησης των περιπατητών. Διαπίστωση την ανάγκη απαίτησης του δημοσίου κτιρίου για έναν δικό του μεγάλο υπαίθριο χώρο, μια πλατεία στην οποία θα ακτινοβολεί τη δική του δημόσια ταυτότητα, όπως ήταν κάποτε οι πλατείες των δημαρχείων, των διοικητηρίων, των εκκλησιών κ.λπ.

Συνειδητοποίησα πόσο σημαντική είναι η διέλευση των περιπατητών μέσα από το σώμα του κτιρίου για να αισθανθούν οικεία απέναντί

του, να πάψουν να φοβούνται τον δημόσιο χαρακτήρα του. Υπάρχει μία διέλευση που κόβει στα δύο το κτίριο στο ισόγειο, και οι εισοδοί του κτιρίου είναι μέσα από αυτή τη δίοδο.

Βεβαιώθηκα ότι η οργάνωση της υποδοχής του κοινού είναι σημαντικότερος παράγων αυτής της επιθυμητής οικειοποίησης. Διαπίστωσα πόσο η πολιτισμένη λειτουργία ενός αναψυκτηρίου διευκολύνει την προσέγγιση αυτής της αλληλοδιείσδυσης του ιδιωτικού με τον δημόσιο χώρο, της αλληλεπίδρασης η οποία αναφέρθηκε πριν.

Χάρης στην αυτοθυσία και τον ενθουσιασμό των συνεργατών, το πρώτο καλοκαίρι με την Έκθεση της Ελληνικής Αρχιτεκτονικής του 20ού αιώνα, που πραγματοποιήσαμε σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, είχαμε πάνω από 10.000 επισκέπτες, όταν το Μουσείο Χανίων, στην καταπληκτική θέση που βρίσκεται σήμερα και με τα εξαιρετικά αντικείμενα που φιλοξενεί, δεν είχε ούτε τους μισούς. Σκεφτείτε τι θα γίνει τώρα, όταν το καινούργιο Μουσείο θα πάει στην καινούργια, τελείως ακατάλληλη, κατά τη γνώμη μου, θέση μέσα σε ένα οικόπεδο που βγαίνει σε ένα στενό δρομάκι και περιβάλλεται από τις πίσω όψεις των γύρω πολυκατοικιών, οι οποίες δεν προβλέπεται αυτή τη φορά να απαλλοτριωθούν. Αλλά, κι αυτό είναι μια άλλη πονεμένη ιστορία.

Με ποια, λοιπόν, κριτήρια το δημόσιο κτίριο πρέπει να εντάσσεται στο σύγχρονο αστικό τοπίο ή μάλλον με ποιους όρους σήμερα το δημόσιο κτίριο «βολεύεται» στο σύγχρονο

αστικό τοπίο που προκύπτει ίσως δυστυχώς από τη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα; Αυτό είναι που πρέπει να μας απασχολεί, αυτό το «μίζερο βόλεμα» που δεν διορθώνεται.

Γιατί το δημόσιο κτίριο δεν επιτρέπεται να χτίζεται όπου βρεθεί απλώς ελεύθερος χώρος, καθώς οφείλει να αποτελεί για το αστικό τοπίο ένα σημαντικό στοιχείο αναγνώρισης και προσανατολισμού, να χαρακτηρίζει την περιοχή που θα τοποθετηθεί και να καθίσταται σημείο αναφοράς για την πόλη που το υποδέχεται.

Το δημόσιο κτίριο, ανάλογα με τη σημασία του, απαιτεί έναν υπαίθριο χώρο, στον οποίο θα επιβάλει τους όρους του και στον οποίο θα ακτινοβολεί τη δημόσια εικόνα του. Έναν υπαίθριο χώρο που θα αποτελεί και τον ουσιαστικό προθάλαμο του κτιρίου, την υποδοχή του από τον περιβάλλοντα αστικό ιστό.

Το δημόσιο κτίριο πρέπει να είναι ασυνήθιστα ενδιαφέρον, ευαίσθητο στις νέες τεχνολογίες, με φροντισμένη κατασκευή, μάθημα ήθους και ευαισθησίας αυτών που το σχεδίασαν κι αυτών που το κατασκεύασαν, υπόδειγμα διαμόρφωσης του αστικού τοπίου.

Όπως έγραφε ο Πικιώνης πριν 40-60 χρόνια, «από το δημόσιο κτίριο μαζί με της λειτουργίας την επιτέλεση ζητάμε και κάτι άλλο. Να είναι της πολιτείας της ελληνικής το σύμβολο μέσα στις σύγχρονες ιστορικής πραγματικότητας τις προϋποθέσεις».

Το δημόσιο κτίριο πρέπει να διατυπώνει ένα αίτημα αιωνιότητας, όπως γράφει ο Πάουλ Τσέλαν για το ποίημα. Πρέπει να επιδιώκει να διασχίσει τον χρόνο – να περάσει όχι πάνω από

τον χρόνο, αλλά μέσα από αυτόν. Σ' αυτή τη διάσχιση θα έπρεπε να αναζητηθούν οι κοινές εμπειρίες του συνειδητού αρχιτέκτονα, τεχνίτη, κατασκευαστή με του μελλοντικού κατοίκου τις βαθύτερες επιθυμίες, επιδιώκοντας μια συνάντηση αναπάντεχη ίσως, που να ανταποκρίνεται όμως σε αντίστοιχες κοινές εμπειρίες.

Το δημόσιο κτίριο πρέπει να σημαδεύεται από ένα κατώφλι που πρέπει να επιτρέπει την επικοινωνία και να απαγορεύει την ταύτιση, ένα κατώφλι που προκαλεί τον επισκέπτη να εισέλθει σε μια πραγματικότητα παράξενη, διδακτική, οικεία και ταυτόχρονα ανοίκεια. Μια πραγματικότητα που καλείται να διαβάσει, να γνωρίσει, να οικειοποιηθεί, παραμένοντας όμως ένας απλός επισκέπτης, ένας καλοδεχούμενος ξένος.

«Μην διαβάζεις άλλο, κοίτα. Μην κοιτάς άλλο, προχώρα», γράφει ο ποιητής. Αυτό θα θέλαμε να εισηγηθούμε κι εμείς οι αρχιτέκτονες, όσοι πραγματικά επιχειρούμε να κάνουμε αρχιτεκτονική, για τους δημόσιους λειτουργούς, αλλά και για τον απλό συμπολίτη μας.

Διεκδίκησε την ορθολογική εγκατάσταση των δημόσιων κτιρίων μέσα στον αστικό ιστό και μην αποδεχθείς το βόλεμά τους στο όποιο άδειο οικόπεδο. Και ύστερα προχώρα σ' αυτό τον χώρο που εμείς σχεδιάσαμε και χτίσαμε. Εκεί που η ανθρώπινη φροντίδα συνειδητά επιχειρεί να καλλιεργήσει τον πολιτισμό.

Προχώρα συντηρώντας, αξιοποιώντας και συμβάλλοντας σ' αυτόν τον πλούτο που επιχειρήσαμε να προσφέρουμε σταλάζοντας και στύβοντας τη δική μας ζωή, τις εμπειρίες μας,

ό,τι αγαπήσαμε και πονέσαμε, Προχώρα χωρίς μιζήριες και ψευτοεγωϊσμούς δίνοντας ζωή σ' αυτόν τον πολιτισμό που πρέπει να γίνει και δικό σου, και της άλλης, και του άλλου, της κοινότητας που όλους μας φιλοξενεί και μας αποδέχεται στη διάρκεια της μικρής ζωής μας.

Κοίταζε, φρόντιζε εκείνο που σου παραδόθηκε, και, όταν και αν κάποια στιγμή ξεπεραστεί, προχώρα σε κάτι καινούργιο με στοχαστικότητα και τόλμη. Τα δημόσια έργα, περισσότερο από τα ιδιωτικά, πρέπει να προκύπτουν από έναν αέρα, μια ενιαία πνοή της κοινότητας που τα προγραμματίζει και τα υλοποιεί.

Προχώρα, και μην ξεχνάς ότι οποιαδήποτε αλλαγή σε σχέση με τον δημόσιο χώρο και τη διαχείρισή του θα ξεκινήσει από εσένα, αφού ξεπεράσεις τη δύναμη της συνήθειας, που, όπως σημειώνει ο Προυστ, είναι μια δεύτερη φύση που μας εμποδίζει να γνωρίσουμε τη μαγεία και τη σκληρότητα της πρώτης. Τότε, ίσως θα ενδιαφερθεί ουσιαστικά και η Πολιτεία.

Στο σημείο αυτό, θα ήθελα να πω κάτι γενικότερο και που αναφέρεται στα προλεγόμενά μου, τα οποία δεν αφορούσαν το μπροπολιτικό κέντρο. Δεν νομίζω, άλλωστε, ότι επί του παρόντος το μπροπολιτικό κέντρο είναι αυτό που θα έπρεπε κυρίως να απασχολήσει το ελληνικό Υπουργείο Πολιτισμού. Διότι στην Ελλάδα δεν έχουμε μπροπολιτικά κέντρα, εκτός από την Αθήνα ίσως, η οποία όμως έχει πάρα πολλά πράγματα να ξεπεράσει για να μπορέσει να μιλήσει ως σύγχρονο μπροπολιτικό κέντρο.

Αυτό όμως που είναι άμεσα αναγκαίο είναι οι μικρότερες πόλεις, που έχουν ως υπόδειγμα

την Αθήνα, να αποκτήσουν μια στρατηγική για τα δημόσια κτίρια, η οποία δεν μπορεί κατά τη γνώμη μου –κι αυτό ήθελα να επισημάνω με όση έμφαση μπορώ– να γίνει χωρίς έλλογη και σοβαρή προσπάθεια σωστής χωροθέτησης αυτών των κτιρίων.

Αυτό είναι πάρα πολύ σημαντικό. Γιατί αλλιώς θα έχουμε ενδεχομένως ωραία κτίρια που όμως θα βρίσκονται σε ένα περιβάλλον υποβαθμισμένο, και το οποίο δεν θα μπορούν να το ξεπεράσουν όπως, παραδείγματος χάριν, το Μπιλμπάο, αλλά η μιζέρια του περιβάλλοντος θα αντικατοπτρίζεται σ' αυτά τα κτίρια.

Εκεί χρειάζεται πάρα πολύ μεγάλη προσοχή κι αν η γνώμη μου είχε κάποια βαρύτητα θα ήταν «Δώστε όση περισσότερη έμφαση μπορείτε σ' αυτό το πράγμα: στο σημείο που τοποθετούνται τα κτίρια». Ήδη υπάρχουν θέματα αρχιτεκτονικής τα οποία έχω δουλέψει και τα ξέρω και τα οποία έχουν τοποθετηθεί σε λανθασμένη θέση. Θα κατασκευστούν τα κτίρια, θα κοστίσουν πολλά χρήματα και θα βρίσκονται σε λανθασμένη θέση και ως προς την κίνηση και την οργάνωση της πόλης, αλλά και ως προς τα ίδια τα οικοδομήματα αυτά καθαυτά.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΓΕΡΑΚΗΣ*

Το Δημόσιο Κτίριο και το Αστικό Περιβάλλον

Με τον όρο δημόσιο κτίριο δεν αναφερόμαστε στενά στο δημόσιο ιδιοκτησιακό καθεστώς του κτιρίου, αλλά σε ένα κέλυφος, το οποίο μπορεί να στεγάσει διάφορες λειτουργίες και το οποίο μπορεί να δεχτεί μεγάλο αριθμό επισκεπτών.

Το κτίριο αυτό μπορεί να λειτουργεί ως σημείο αναφοράς μέσα στο αστικό περιβάλλον λόγω της μορφής και του μεγέθους του, αλλά μπορεί να τονίζεται ακόμη η αναφορά του μέσω της κατακορύφου. Δηλαδή σε ένα αστικό περιβάλλον, το δημαρχείο με τον πύργο και το ρολόι είναι σημείο αναφοράς όχι μόνο για ελληνικές πόλεις αλλά και για τις ξένες. Στη ναοδομία, έχουμε τα εικονοστάσια όχι για να ακούγε-

* Ο Γιώργος Γεράκης είναι αρχιτέκτων και πρόεδρος της Σχολής Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου.

ται καλύτερα ο ήχος της καμπάνας, αλλά πάλι ως σημείο αναφοράς μέσα στον αστικό ιστό.

Η ένταξη του δημόσιου κτιρίου στο αστικό περιβάλλον είναι θέμα πολύπλοκο και σύνθετο. Είναι θέμα λειτουργίας και μορφολογίας. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του Κέντρου Πομπιντού στο Παρίσι, το οποίο εγκαταστάθηκε μέσα σε έναν ιστορικό περίγυρο ύστερα από διεθνή αρχιτεκτονικό διαγωνισμό με 730 συμμετοχές, που αξιολογήθηκαν από μία επιτροπή με πρόεδρο τον Όρσεν Μάγερ και τα αποτελέσματα ανακοινώθηκαν σε τρεις ημέρες.

Το κτίριο αυτό ξεσήκωσε θύελλα διαμαρτυριών, υπήρχαν φανατικοί υπέρ της κατασκευής του και φανατικοί που υποστήριζαν ότι δεν μπορεί στο ιστορικό περιβάλλον να εγκατασταθεί ένα τέτοιο υπερσύγχρονο κτίριο. Παρ' όλα αυτά λειτούργησε, εκπλήρωσε τον στόχο του και υπάρχουν ημέρες που έχει 1.000.000 επισκέπτες. Βέβαια στην αρχή, προκειμένου ο κόσμος να δεχτεί ένα ερέθισμα για να το επισκεφτεί, υπήρχαν απ' έξω είτε ζογκλέρ, είτε κάποιιοι που κατάπιναν φωτίες, είτε δεν ξέρω τι άλλο. Έτσι όμως ξεφεύγω από το θέμα και γι' αυτό επανέρχομαι.

Οπωσδήποτε, μιλάμε για ένταξη του δημόσιου κτιρίου στο περιβάλλον και θέλω να αναφερθώ σε μια προσπάθεια αποχαρκτηρισμού δύο κτιρίων της οδού Διονυσίου Αρεοπαγίτου. Θέλω να πιστεύω ότι η προσπάθεια αυτή δεν είχε κάποια σχέση με το Νέο Μουσείο της Ακρόπολης.

Η Αθήνα είναι πόλη που χαρακτηρίζεται από αρχιτεκτονική ασυνέχεια. Κατά καιρούς

έγιναν κατεδαφίσεις αξιολόγων κτιρίων, τα οποία οριοθετούσαν την εποχή τους, και δημιουργήθηκαν κενά. Τα κενά αυτά «καλύφθηκαν» γρήγορα με μάζες – κυρίως πολυκατοικίες απρόσωπες και ουδέτερες με κύριο συνθετικό συστατικό την επανάληψη, όσον αφορά τους ορόφους, και τα ανοίγματα σε κάτι επιμήκεις εξώστες που τοποθετήθηκαν στις όψεις τους. Αυτές είναι εικόνες μονότονες και κουραστικές. Διασώθηκε βέβαια η περιοχή της Πλάκας, καθώς το πρόβλημα έγκαιρα αντιμετωπίστηκε και έγκαιρα θεσμοθετήθηκε.

Εδώ θέλω να τονίσω ότι γενικά, τόσο η Σχολή που εκπροσωπώ όσο κι εγώ, είμαστε αντίθετοι σε οποιαδήποτε κατεδάφιση ή σε οποιαδήποτε απόπειρα κατεδάφισης. Έτσι θα πάω πιο παλιά, και θα αναφέρω ότι εναντιωθήκαμε στην προσπάθεια κατεδάφισης των προσφυγικών οικημάτων της Αλεξάνδρας, που αποφασίστηκε με βάση την αρχή ότι πρέπει να κατεδαφιστούν και να μείνουν δύο μόνο κτίρια ενδεικτικά, που να στεγάσουν –λέει– πολιτισμό. Ο πολιτισμός δεν στεγάζεται έτσι. Ο πολιτισμός είναι μια βαθύτερη ιδέα. Και πετύχαμε, με απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας, τη συνολική διατήρηση των προσφυγικών τα οποία θα πρέπει βέβαια να ανακατασκευαστούν.

Το δημόσιο κτίριο ως προς τη χρήση και τη θέση

Οι χρήσεις του δημόσιου κτιρίου είναι πολλές, συντείνουν στην εύρυθμη οργάνωση του αστικού περιβάλλοντος και στη διαμόρφωση των συνθηκών ζωής των πολιτών. Χρήσεις

φυχαγωγίας, πολιτισμού, εκπαίδευσης και νοσηλείας αναφέρονται ενδεικτικά, καθώς μαζί με άλλες προκύπτουν από τη λειτουργία του δημόσιου κτιρίου. Ως προς τη θέση, αφορά τη χωροταξική οργάνωση καθώς τοποθετείται κεντροβαρικά στο αστικό δομημένο περιβάλλον ή την περιφέρειά του. Η δεύτερη επιλογή αφορά κτίρια υγείας τα οποία τοποθετήθηκαν κατά μήκος ενός άξονα, και, συγκεκριμένα για την Αθήνα, στη λεωφόρο Βασιλίσσης Σοφίας όπου βρίσκονται είναι σημαντικά νοσηλευτικά ιδρύματα: ο Ευαγγελισμός, το Ιπποκράτειο, το Αρεταίειο και το Αιγινήτειο.

Βέβαια, σωστά χωροθετήθηκαν καταρχάς, αλλά όσο το σχέδιο της πόλης αυξανόταν, τα νοσοκομεία, αντί να μεταφερθούν πάλι έξω από την πόλη –στις παρυφές της–, εγκλωβίστηκαν μέσα στον αστικό ιστό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο Ευαγγελισμός, το μεγαλύτερο νοσοκομείο της χώρας με 2.000 κλίνες, που βρίσκεται να καταλαμβάνει αυτή τη θέση πάνω στη Βασιλίσσης Σοφίας. Τέσσερις προσθήκες έχουν γίνει σ' αυτό το νοσοκομείο, και κανένας ποτέ δεν σκέφτηκε ότι κάποτε, κάποια στιγμή, θα μπορούσε να παραμείνει το νεοκλασικίζον κτίριο και το νοσοκομείο ολόκληρο –δηλαδή το νοσηλευτικό ίδρυμα– να μεταφερθεί εκτός πόλεως.

Στην περίπτωση αυτή το δημόσιο κτίριο επηρεάζει αρνητικά το αστικό περιβάλλον καθώς εμποδίζει την ανάπτυξή του. Δηλαδή φεύγοντας ο Ευαγγελισμός, παραδείγματος χάριν, θα μπορούσε να δημιουργηθούν χώροι πρασίνου ή και άλλες εγκαταστάσεις ήπιας μορφής.

Πολλές φορές, όμως, η κατασκευή ενός δημόσιου κτιρίου, η χωροθέτησή του, γίνεται τυχαία. Παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση του Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, το οποίο στεγάστηκε στο ημικατεστραμμένο κτίριο Ζυθοποιίας Φιξ. Το κτίριο αυτό την τελευταία στιγμή σώθηκε από την κατεδάφιση και είχε κατά μήκος του γίνει μία εγκάρσια τομή. Το μισό κατεδαφίστηκε, το άλλο μισό παρέμεινε, και ξαφνικά χωροθετείται εκεί η χρήση του Μουσείου Μοντέρνας Τέχνης. Το κτίριο αυτό είναι έργο ενός πολύ σημαντικού αρχιτέκτονα, του Ζενέτου, ο οποίος, κατόπιν ανάθεσης των ιδιοκτητών, είχε επανασχεδιάσει τις όψεις με μεγάλη επιτυχία. Ενώ, λοιπόν, είχαν κριθεί οι όψεις διατηρητέες –κατά το ήμισυ βέβαια– και το είχαν λάβει υπόψη τους οι μελετητές του Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, ξαφνικά αποχαρακτηρίζονται και αυτές, οι μελετητές φεύγουν και λένε «κάνετε ό,τι θέλετε».

Θα μπορούσε εδώ εύλογα να τεθεί το ερώτημα εάν θα μπορούσαμε να το δούμε ως performance χειρουργικής επέμβασης διαχωρισμού δύο σιαμαίων. Αλλά αυτό θα μπορούσε να θεωρηθεί έτσι, εάν το κτίριο ήταν ενιαίο – και αυτό το κτίριο δεν είναι. Τότε, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι παίρνουμε ένα άτομο, το χωρίζουμε στη μέση, και διαλέγετε τι παίρνετε.

Βέβαια η απόφαση για να στεγαστεί εκεί το Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης ίσως ήταν βιαστική. Ίσως δεν ήταν επαρκώς αιτιολογημένη και μελετημένη. Οι συντονισμένες διαμαρτυρίες του κόσμου –του αρχιτεκτονικού κόσμου και άλλων– έχουν ως αποτέλεσμα τη διακοπή των

εργασιών κατεδάφισης και τη χρήση του μισού κτιρίου.

Η επανάχρηση χώρων με διαφορετικές χρήσεις στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα είναι σημαντική καθώς εξασφαλίζει διάφορες οικονομικές λύσεις. Οπωσδήποτε, η εμφύτευση κτιρίων δημόσιου χαρακτήρα στον αστικό ιστό της πόλης, εκτός των οποιωνδήποτε προδιαγραφών, πιθανώς να δημιουργεί προβλήματα στο ευρύτερο αστικό περιβάλλον.

Οι παλινδρομήσεις αυτές στον δημόσιο-ιδιωτικό, αλλά και στον αμιγή δημόσιο, χώρο δημιουργούν περιβαλλοντικά προβλήματα, η επίλυση των οποίων φαίνεται ότι στις μέρες μας λίγους ενδιαφέρει.

Το δημόσιο κτίριο ως προς τη μορφή

Η ογκοπλαστική διάθεση και η μορφολογία παρουσίας του δημόσιου κτιρίου μέσω των όψεων αποτελούν σημαντικούς παράγοντες που επηρεάζουν άμεσα το περιβάλλον. Η αντιληπτική χρήση του χώρου πρέπει, κατά τη γνώμη μου, μέσω της μορφής του κτιρίου να διαχέεται προς τα έξω, δίνοντας τις απαραίτητες πληροφορίες. Παράδειγμα προς επίρρωση των ανωτέρω αποτελεί το κτίριο της Εθνικής Πινακοθήκης, προϊόν πανελλήνιου αρχιτεκτονικού διαγωνισμού με σωστές όψεις, προϊόντα ορθολογισμού, με το μεγάλο κτίριο πίσω και το μικρό μπροστά.

Παρ' όλα αυτά, η αυστηρή διάταξη ή η οπτική οργάνωση των σχημάτων της όψης δεν επιτρέπει στο κτίριο να διοχετεύσει προς τα έξω τη λειτουργία του· και αυτό είναι βασικό.

Δηλαδή, το δημόσιο κτίριο πρέπει να χαρακτηρίζεται από την αντιληπτική του. Έτσι, χρειάστηκε να μπουν στην Εθνική Πινακοθήκη πρόσθετες μεταλλικές κατασκευές για να υποδηλώσουν τη λειτουργία του χώρου.

Το δημόσιο κτίριο ως προς το χρώμα

Το χρώμα είναι από τα κύρια χαρακτηριστικά του χώρου και οπωσδήποτε θα πρέπει να είναι αποτέλεσμα ενδελεχούς μελέτης. Απαιτείται γνώση του μήκους κύματος του κάθε χρώματος και να μπορέσει κανείς να εναρμονίσει τη χρωματική σειρά, ή μέσω αλληλοεπιδράσεων και αντιδράσεων ζεστά και ψυχρά χρώματα – πάλι όμως σε σχέση με τον περίγυρο, το άμεσα δομημένο περιβάλλον.

Το δημόσιο κτίριο ως προς την κλίμακα

Τέλος, ως προς την κλίμακα, η οπτική οργάνωση των σχημάτων με τους συνθετικούς νόμους της επανάληψης και της αντίθεσης, της ισότητας και της ομοιότητας μπορεί να εξασφαλίσει στο μάτι εκείνα τα στοιχεία που ζητά για να προσδιορίσει το μέγεθος του δημόσιου κτιρίου.

Τα στοιχεία της κλίμακας καταστούν το κτίριο οικείο και φιλικό στο περιβάλλον και εύκολη την προσέγγισή του, καθώς η ανθρωπομετρία συμβάλλει στην ηρεμία του επισκέπτη.

Το Λειτουργικό Δημόσιο Κτίριο Προϋποθέτει μια Βιώσιμη Πόλη

ΝΙΚΟΣ ΚΑΛΟΓΕΡΑΚΗΣ*

Οι απόψεις που εκτίθενται στο παρόν δεν αποτελούν απόψεις του Γενικού Ινστιτούτου Αρχιτεκτονικής ως φορέα· περισσότερο, θα έλεγα, είναι μερικές προσωπικές σκέψεις και, κατά κάποιον τρόπο, ορισμένες εμπειρίες.

Καταρχάς, θα προσπαθήσω να προσδιορίσω λίγο, σύμφωνα με τη δική μου οπτική, την έννοια του δημόσιου κτιρίου. Και ως δημόσιο κτίριο προσδιορίζω δύο περιεχόμενα που δεν είναι κατ' ανάγκην ασύμβατα μεταξύ τους. Εξάλλου, ο Β. Tschumi τα ανέφερε, και εγώ απλώς κάνω μία επιπλέον αναφορά. Έχουμε συμπέσει –αν θέλετε τυχαία– στις παρουσιάσεις μας.

* Ο Νίκος Καλογεράκης είναι αρχιτέκτων και πρόεδρος του Ελληνικού Ινστιτούτου Αρχιτεκτονικής.

Το πρώτο αναφέρεται σε αυτή καθαυτή τη λειτουργία του κτιρίου ως «δημόσιο». Είναι το κτίριο που χρησιμοποιείται από τους κατοίκους της πόλης και κατ' επέκταση συμμετέχει έμμεσα ή άμεσα στην καθημερινή ζωή. Αποτελεί, δηλαδή, έναν προορισμό για την εξυπηρέτηση συγκεκριμένων λειτουργιών· και δεν αναφερόμαστε μόνο στα μουσεία και στα κτίρια που έχουν κατασκευαστεί από το δημόσιο, αναφερόμαστε στα δημόσια κτίρια γενικότερα.

Ένα δημόσιο κτίριο συγκεντρώνει ορισμένο αριθμό ατόμων σε ορισμένες ώρες της ημέρας. Επίσης, μπορεί να στεγάζει δημόσιες υπηρεσίες, ή ακόμη και ιδιωτικές. Και από την άλλη πλευρά, ένα δημόσιο κτίριο μπορεί να έχει καθαρά συμβολικό χαρακτήρα όπως, για παράδειγμα, ένα δημαρχείο.

Και τα κτίρια συμβολικού χαρακτήρα μπορούν να εξυπηρετούν μια συγκεκριμένη λειτουργία αφενός, αλλά, μπορούν να αποτελούν τοπόσημο αναφοράς για τους κατοίκους, να μην είναι καν προπελάσιμα και να λειτουργούν ως σύμβολο της πόλης, αφετέρου. Σ' αυτή την περίπτωση το κτίριο είναι κλειστό, δεν είναι ανοιχτό στα καθημερινά δρώμενα και μερικές φορές δεν βρίσκεται καν στο κέντρο της πόλης.

Πρέπει να πούμε ότι τελικά ο σχεδιασμός και γενικότερα η έκφραση του κτιρίου εξαρτώνται από πολλά πράγματα, εξαρτώνται όμως κυρίως από έναν πολεοδομικό χαρακτήρα, από τη θέση στην πόλη, εξαρτώνται από άλλα πράγματα, που ανέφερε ο Γ. Γεράκης, και βέβαια εξαρτώνται και από την ίδια την πόλη.

As αναλογιστούμε σήμερα, και αυτό είναι ενδεικτικό των ημερών μας, ότι 150.000 άνθρωποι την ημέρα, σε όλο τον κόσμο, φεύγουν από την ύπαιθρο και πηγαίνουν να βρουν μια νέα ζωή στις πόλεις. Δηλαδή, δημιουργείται ένα Ρότερνταμ κάθε 5 ημέρες, μία Σαγκάη ή μία Νέα Υόρκη κάθε 3 μήνες αυτή τη στιγμή. Πριν από 3 χρόνια, η Σαγκάη είχε 3.500 ουρανοξύστες, σήμερα έχει 5.500, το 2010 θα ξεπεράσει τους 10.000 ουρανοξύστες. Αυτή είναι η Σαγκάη, είναι το μοντέλο της πόλης. Υπάρχει ένα Μουσείο στη Σαγκάη που δείχνει καθημερινά την εξέλιξη.

Το μέλλον των πόλεων μαζί με τις κλιματικές βεβαίως αλλαγές, για να μην πούμε και κάτι μόνο ακραίο αρχιτεκτονικό πολεοδομικό, αποτελούν την πρόκληση του αιώνα μας. Ερωτήματα, όπως πώς προσδιορίζονται οι ειδικές οικοδομικές ζώνες που επιταχύνουν την ανάπτυξη μιας περιοχής, πόσο επηρεάζουν οι ανησυχίες για τα θέματα ασφάλειας όχι μόνο μιας περιοχής αλλά και του ίδιου του κτιρίου σήμερα, τι επιπτώσεις μπορεί να έχουν ορισμένες μαζικές δραστηριότητες, όπως παραδείγματος χάριν ο τουρισμός. Όλα αυτά συνοψίζονται σε ένα ερώτημα: ποιος παράγει σήμερα την πόλη; Και το ερώτημα τίθεται πριν ακόμη προσδιορίσουμε τι είδους δημόσιο κτίριο θέλουμε.

Αυτά απαιτούν απαντήσεις όχι μόνο από πολεοδόμους, χωροτάκτες, οικονομικούς παράγοντες κ.ά., αλλά και από εμάς, τους αρχιτέκτονες.

Με αυτές τις απαντήσεις και αυτή την προβληματική ξεκίνησαν δύο αρχιτεκτονικές

Μπιενάλε – η πιο πρόσφατη έγινε στο Ρότερνταμ φέτος και η άλλη δύο χρόνια πριν στη Βενετία. Και οι δύο κατέληξαν σε ορισμένα κοινά συμπεράσματα:

- Πρέπει να επιδιωχθεί περιορισμός της κυκλοφορίας των αυτοκινήτων με παράλληλη εξάπλωση των μέσων μαζικής μεταφοράς.
- Χρειάζεται σωστός σχεδιασμός των δημοσίων χώρων και κατ' επέκταση των κτιρίων-κόμβων των δημοσίων κτιρίων, με τη γενικότερη έννοια του όρου.
- Χρειάζεται συνεπής και οραματική διαχείριση των δημοσίων κτιρίων από τους πολιτικούς της πόλης.
- Αναγνωρίζονται νέες μορφές πόλεων, όπως η πόλη-θέαμα, που ανταποκρίνεται σε τουριστικές προσδοκίες αντίστοιχα και τα δημόσια κτίριά της, η πόλη-επιχειρηματικό κέντρο με οικονομικές δραστηριότητες ή, ακόμη, και η ανεπίσημη πόλη, η πόλη των μεταναστών και των αυθαιρέτων που δεν έχουμε δει.

Στο πλαίσιο αυτής της προβληματικής ξαναρχίζει η συζήτηση για τη συμπαγή και τη διάχυτη μορφή που πρέπει να έχουν σήμερα οι πόλεις. Και βέβαια εδώ μπορούμε να μιλήσουμε για την Αθήνα μας, η οποία έχει να παρουσιάσει τελευταία μερικές μεγάλες μονάδες δημοσίων χώρων. Αυτοί οι χώροι, εξασφαλίζοντας μεγάλες επιφάνειες για στάθμευση αυτοκινήτων, αυτονομούνται, δεν συσχετίζονται με τους δημόσιους χώρους κι έτσι αποτελούν νησίδες σε ένα άναρχο αστικό ιστό που

εξυπηρετείται από τα Μέσα Μαζικής Μεταφοράς σε πολύ μικρό βαθμό, όπως το Mall.

Θα προσθέσω και κάτι τελευταίο για το εικονικό κτίριο. Και αυτό το είδος κτιρίου μπορεί να γίνει δημόσιο. Το Ελληνικό Ινστιτούτο Αρχιτεκτονικής ολοκληρώνει ένα ερευνητικό πρόγραμμα με θέμα «Πλοήγηση στην ελληνική αρχιτεκτονική». Ελπίζουμε να είναι το πρώτο εικονικό μουσείο της ελληνικής αρχιτεκτονικής, εφόσον η πολιτεία όλα αυτά τα χρόνια έχει λίγο γνωρίσει την αρχιτεκτονική και οπωσδήποτε και το Μουσείο Αρχιτεκτονικής. Έτσι της το προσφέρουμε εμείς, αλλά μέσα από το διαδίκτυο.

Επιτρέψτε μου, όμως, να εκφράσω και μία απαισιοδοξία: τι δημόσια κτίρια θα ελέγξει σήμερα το δημόσιο; Δυστυχώς μία από τις επιπτώσεις της ολυμπιακής μας εμπειρίας είναι ότι τα κτίρια τα βάζουμε εκεί που υπάρχουν. Τη στιγμή που το Υπουργείο Παιδείας πήγε σε ένα κτίριο που ήταν για ξενώνες, δόθηκαν του κόσμου τα λεφτά, μην μπω σε λεπτομέρειες θα φανώ λιγάκι σαν να κάνω αντιπολίτευση στο Υπουργείο Παιδείας, αλλά είναι δυστυχώς μια από τις κακές επιπτώσεις των Ολυμπιακών Αγώνων. Πού θα βάλουμε τα κτίρια; Αφού αυτή τη στιγμή γίνεται προσπάθεια τουλάχιστον του δημοσίου.

Κατά συνέπεια, εκείνο που χρειάζεται πιστεύω ότι είναι κάποια περισσότερη –βεβαίως αυτό δεν είναι αρμοδιότητα του Υπουργείου Πολιτισμού αλλά είναι περισσότερο του ΥΠΕΧΩΔΕ– επέμβαση εν γένει σε κτίρια δημοσίων χρήσεων που κατασκευάζονται ακόμη

και από ιδιώτες. Όπου εκεί μπορεί να γίνουν κάποιες μικρές παρεμβάσεις. Το είδαμε εξάλλου στα παραδείγματα, που τα περισσότερα ήταν ιδιωτικά έργα.

■
■
■
■
■
■
■
■
■
■
■
■
■
■
■
■
■
■
■
■
■
■
■
■
■

Το Δημόσιο Κτίσμα ως Σύμπλεγμα του Αστικού Ιστού και ως Ιστορική Συνέχεια

ΜΑΡΙΑ ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΗ-
ΑΔΑΜΗ*

Πριν από όλα θα ήθελα να
κάνω μια σύντομη τοποθέτηση.

Ευχαριστώ πολύ και τον κ. Tschumi και τον κ. Καλογερά που μας έδειξαν κάποια πράγματα από τον διεθνή χώρο, τα οποία τα θεωρώ πολύ σημαντικά, αλλά παραμένω δυστυχώς πιστή στον Καποδίστρια και στο ρητό του «Εις δεινά ελληνικά, θεραπεία ελληνική». Κάποια πράγματα δεν είναι δυνατόν να μεταφερθούν κατ' ανάγκην στον ελληνικό χώρο.

Θα μου επιτρέψετε να γυρίσω στο παρελθόν, εφόσον ο γενικός τίτλος που μου δώσατε ήταν «Δημόσια κτίρια και αστικός ιστός» και να

* Η Μαρία Καρδαμίτση-Αδάμη είναι αρχιτέκτων και καθηγήτρια Αρχιτεκτονικής του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου.

σταθώ στην περίπτωση της Αθήνας έτσι όπως δημιουργήθηκε και έτσι όπως υπάρχει σήμερα για τον αθηναίο πολίτη και για τον έλληνα πολίτη, γενικότερα, αλλά και για τον τουρίστα.

Η επιλογή της Αθήνας ως πρωτεύουσας του πρώτου ελληνικού κράτους από τον Όθωνα και τους συμβούλους του βασίστηκε στην αίγλη που το αρχαίο παρελθόν της ασκούσε στον Δυτικό κόσμο. Παρελθόν, πάνω στο οποίο μπορούσαν οι φορείς της εξουσίας να σχηματίσουν μια ιδεολογική ενότητα για το νεοσύστατο κράτος, αποδεκτή τόσο από τους άρχοντες, όσο και από τον λαό.

Πάντοτε όμως υπέφοσκε η ελπίδα της «μεγάλης ιδέας». Η Αθήνα ναι μεν πρωτεύουσα, αλλά προσωρινή πρωτεύουσα μέχρις ότου πάρουμε την Πόλη. Θα τολμούσα να πω ότι αν αυτό δεν φαίνεται στο πρώτο σχέδιο πόλης των Κλεάνθη και Σάουμπερτ –παρότι κι εδώ ακόμη μπορούμε να διακρίνουμε κάποιες νύξεις–, είναι εμφανές στην επέμβαση του Κλέντσε, όταν μειώνει το πλάτος των λεωφόρων κ.ά. Γίνεται δε ακόμη πιο εμφανές στη δημιουργία του σημαντικότερου δημοσίου κτιρίου της πρωτεύουσας, των Ανακτόρων. Κτίριο βαρύ, άκομπο, που απέσπασε αρνητικά σχόλια από τους συγχρόνους του Έλληνες και ξένους.

Η χωροθέτηση των δημοσίων κτιρίων βάσει των πρώτων σχεδίων των Κλεάνθη και Σάουμπερτ και του Κλέντσε, ουσιαστικά δεν πραγματοποιήθηκε, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων. Αυτό πληρώνει ακόμη και σήμερα η πόλη μας. Οι εξαιρέσεις όπως η αθηναϊκή τριλογία που βρίσκεται στη θέση που τη σχεδίασε ο Κλέ-

ντσε και της Αγοράς ίσως στην οδό Αθηνάς, αλλά με βασικές αλλαγές ως προς το είδος των εμπορικών χρήσεων που φιλοξενεί.

Έτσι, εκτός από το βασικό ρυμοτομικό δίκτυο του σημερινού ιστορικού κέντρου, όλα τα άλλα παρέμειναν στο επίπεδο του οραματισμού· ασκήσεις επί χάρτου. Οπωσδήποτε η λογική της χωροθέτησης και του σχεδιασμού των δημοσίων κτιρίων εκφράζεται με σαφήνεια από τον Κλεάνθη, το 1830 πριν ακόμη χτιστεί η Αθήνα, όταν αναλαμβάνει να σχεδιάσει ένα σχολείο στην Ύδρα: «Παρόμοια δημόσια κτίρια πρέπει να χτίζονται όσο το δυνατόν εις τα επιφανέστερα μέρη των πόλεων για να φέρουν στολισμόν εις αυτά και για να είναι υπ' όψιν του καθενός».

Την ίδια λογική νομίζω ότι ακολουθούν μέχρι σήμερα όσοι έχουν την άνεση να χωροθετήσουν τα δημόσια κτίρια μιας πόλης, που τον σχεδιασμό της αναλαμβάνουν εξαρχής. Το είδαμε και στα κτίρια του Αμπού-Ντάμπι.

Η Αθήνα είχε την τύχη να σχεδιαστεί εξαρχής. Το κράτος όμως δεν είχε ποτέ την οικονομική άνεση να υλοποιήσει αυτόν τον σχεδιασμό. Οι εθνικοί ευεργέτες ήταν αυτοί που ανέλαβαν την οικοδόμηση των λίγων, έστω, δημοσίων κτιρίων που χτίστηκαν στην πόλη το 19ο αιώνα. Η ιδεολογία τους δεν διέφερε σε τίποτε σχεδόν από αυτή του κράτους όσον αφορά τη μορφολογία τους, που εξακολουθούσε να ακολουθεί το νεοελληνικό εθνικισμό, και μέσω της συνεχούς της αναφοράς στην κλασική αρχαιότητα.

Είναι όμως ενδιαφέρον ότι οι δωρητές δεν διέθεταν τη δωρεά τους για οποιονδήποτε

σκοπό υπέρ του ελληνικού κράτους, αλλά αυστηρά και μόνο για την υλοποίηση των συγκεκριμένων κτιρίων. Κάτι άλλωστε που συμβαίνει ακόμη μέχρι σήμερα –ας δούμε τη δωρεά του Ιδρύματος «Σ. Νιάρχος» στην περιοχή του Δέλτα Φαλήρου– πιθανότατα προσβλέποντας στην υστεροφημία τους, ή γιατί δεν ήταν βέβαιοι ότι τα χρήματά τους θα χρησιμοποιηθούν σωστά.

Το μέγεθος της πρωτεύουσας συνετέλεσε στο να διατηρήσουν τα κτίσματα αυτά μια ανθρώπινη κλίμακα. Έτσι, παρότι πολλοί τα θεωρούν φτωχά αντίγραφα ευρωπαϊκών προτύπων, τα περισσότερα από αυτά εντάσσονται στον αστικό ιστό με σεμνότητα, θα έλεγα, χωρίς στόμφο και υπερφίαλη μορφολόγηση, κρατώντας τη βασική ελληνική αρετή του μέτρου.

Τα μόνα ίσως από τα σημαντικά δημόσια κτίρια που οικοδομήθηκαν με χρήματα του ελληνικού δημοσίου ήταν το Δημαρχείο και το Μέγαρο της Βουλής – το σημερινό Εθνολογικό Μουσείο. Για το τελευταίο μάλιστα «το κράτος πλούσιως εδαπάνησε προς ανέγερσίν του», παρότι πλούσιος ομογενής προσφέρθηκε και εδώ να αναλάβει τη δαπάνη με τον όρο όμως να φέρεται στη μετώπη, δίπλα στον τίτλο «Ελληνική Βουλή», το όνομά του. Η τότε Κυβέρνηση αρνήθηκε, η Βουλή των Ελλήνων όφειλε, οφείλει και θα οφείλει να μην οφείλει σε κανέναν.

Ο 20ός αιώνας που μόλις έφυγε πρόσθεσε στα προηγούμενα σημαντικό αριθμό δημοσίων κτιρίων, ή κτιρίων δημοσίας χρήσης, όπως σχολεία, νοσοκομεία, τράπεζες, ξενοδοχεία κλπ. Αν

εξαιρέσουμε ίσως τα νοσοκομεία που χτίστηκαν στις παρυφές των πόλεων, έστω κι αν σήμερα έχουν ενσωματωθεί στον ιστό, όπως είπε ο Γ. Γεράκης, για τη χωροθέτησή τους δεν προηγήθηκε ουσιαστικός σχεδιασμός, ή, εάν και όπου προηγήθηκε, είχε άμεση συνάρτηση με τα διατιθέμενα γήπεδα εντός του αστικού ιστού.

Όσες φορές έγινε πρόβλεψη για απαλλοτριώσεις, αυτές δεν πραγματοποιήθηκαν παρά μόνο σε ελάχιστες περιπτώσεις. Κατά καιρούς, διατυπώθηκαν σχέδια για την επέκταση του ρυμοτομικού σχεδίου της πόλης και μεταρρυθμιστικές προτάσεις από Έλληνες και ξένους αρχιτέκτονες, στην Πολεοδομική Υπηρεσία του Δήμου κ.λπ., που έμειναν όμως και πάλι ανεφάρμοστες.

Έτσι τα δημόσια κτίρια της Αθήνας «φύτρωσαν» όπου βρήκαν γη να φυτρώσουν και όπου μπορούσαν και αυτό εξακολουθούν να κάνουν μέχρι σήμερα. Για κάποια από αυτά προκηρύχθηκαν αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί, για κάποια άλλα δόθηκαν αναθέσεις. Οι περισσότερες όμως από τις δημόσιες υπηρεσίες του κράτους εξακολουθούν να στεγάζονται ή να μεταστεγάζονται σε κτίρια που οικοδομήθηκαν για κάποιον άλλο σκοπό και μετατράπηκαν, καλύτερα ή χειρότερα, σε υπουργικά μέγαλα. Πρόσφατα παραδείγματα είναι η μεταστέγαση του Υπουργείου Παιδείας και η προγραμματιζόμενη μεταστέγαση των Υπουργείων Τουρισμού και Πολιτισμού.

Είναι φυσικό ότι στις περιπτώσεις αυτές δεν είναι δυνατόν παρά να υπάρχουν προβλήματα, μεγαλύτερα ή μικρότερα. Επίσης είναι

δύσκολη πάντα η μετατροπή των εσωτερικών χώρων των παλαιότερων κτιρίων.

Η θαυμάσια, παραδείγματος χάριν, πολυκατοικία Λογοθετόπουλου του Κυπριανού Μπίρη, στους χώρους της οποίας σήμερα συζητάμε, είναι φανερό ότι δεν μπόρεσε να αντεπεξέλθει ικανοποιητικά στις απαιτήσεις ενός σύγχρονου κτιρίου γραφείων, είτε στεγάζοντας ένα τμήμα του Υπουργείου Πολιτισμού, είτε παλαιότερα ως έδρα των γραφείων του ΚΚΕ.

Ακόμη όμως μεγαλύτερα προβλήματα μπορούν να δημιουργηθούν από μια λανθασμένη χωροθέτηση στον αστικό ιστό και από τις απότομες αλλαγές που μπορεί να φέρουν οι νέες χρήσεις στις υπάρχουσες. Φυσικά δεν θέλω να πω ότι η ένταξη νέων χρήσεων σε υφιστάμενα κελύφη ή η ανέγερση νέων δημοσίων κτιρίων σε κενά του αστικού ιστού είναι απαγορευμένες ή εκ των προτέρων απορριπτέες. Κάθε άλλο. Χρειάζονται όμως λεπτομερείς μελέτες, επιτελεία ειδικών και λεπτότατους χειρισμούς ώστε να μπορούν να γίνουν αποδεκτά και να αφομοιωθούν σταδιακά από την υπάρχουσα δομή της πόλης.

Ο αρχικός προσανατολισμός των ιδρυτών της νέας Αθήνας, πόλης-πρωτεύουσας με ιστορική ακτινοβολία, την σφράγισε από την αρχή με ανεξίτηλη σφραγίδα. Ο λόγος ύπαρξης της σημερινής πόλης είναι κατά πολλούς η σ' αυτήν φυσική παρουσία των ερειπίων της αρχαιότητας. Είναι βέβαιο ότι ο προσανατολισμός αυτός της προσέδωσε έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα ζωής, χαρακτήρα μιας διαχρονικής πολιτείας ή, κατ' άλλους, μιας άχρονης πολιτείας η οποία όμως

συνεχίζει να ορίζει την εξέλιξή της.

Η κατεδάφιση της συνοικίας «Βλασαρού» για την ανακάλυψη της Αρχαίας Αθηναϊκής Αγοράς, η Ενοποίηση των Αρχαιολογικών Χώρων, η ανέγερση του νέου Μουσείου της Ακρόπολης είναι στοιχεία που το αποδεικνύουν. Είμαι η τελευταία που θα έχει αντιρρήσεις γι' αυτό. Όμως και εδώ χρειάζεται περικοπή και περισυλλογή. Η πολεοδομική αναδιοργάνωση μιας περιοχής είναι βέβαιο ότι πρέπει να γίνει στο πνεύμα του γενικού συμφέροντος και της ελληνικής οικονομίας. Είναι όμως ασυγχώρητο να ξεχνάμε βασικούς κανόνες αισθητικής και ιστορικής συνέχειας.

Οι νέες επεμβάσεις, τα νέα δημόσια κτίρια δεν μπορούν να υπάρξουν παρά ως συνέχεια αυτών που υπάρχουν ήδη στον αστικό ιστό. Δεν μπορούν παρά να αποτελέσουν μία ενότητα μαζί τους. «Ομορφιά δίχως το αίσθημα της ενότητας δεν δημιουργείται» έγραφε ο αείμνηστος δάσκαλός μου Παναγιώτης Μιχαήλ και συμπλήρωνε ότι «...Το κάθε κτίσμα δεν έχει μόνο τη δική του έκταση, όγκο και ύψος, αλλά δρα στον αστικό ιστό ως σύμπλεγμα». Αν η αρμονία του συμπλέγματος του συνόλου καταστραφεί, όσο καλό κι αν είναι ένα κτίριο δεν μπορεί να οδηγήσει σε αισθητικό αποτέλεσμα που να λειτουργεί σε αρμονική διαμόρφωση του αστικού ιστού. Λειτουργεί σαν ντόμινο, το ένα κατεδαφίζει τα άλλα.

Έτσι λειτουργεί, παραδείγματος χάριν, η πρόσφατη απόφαση για άρση της προστασίας των επί της Διονυσίου Αρεοπαγίτου πολυκατοικιών: άμα καταστραφεί η μία θα πέσει και

η άλλη. Ένα πολύ σημαντικό νέο δημόσιο κτίριο –και αναφέρομαι στο Μουσείο της Ακρόπολης– θα πετύχει, φοβάμαι, ακριβώς το αντίθετο αποτέλεσμα από αυτό που επιθυμεί. Γιατί ο διάλογος του νέου δημοσίου κτιρίου του Μουσείου με τον Ιερό Βράχο δεν θα είναι τίποτε παραπάνω από μια αντιπαράθεση όγκων. Μια στομφώδης και θρασεία, χωρίς σεβασμό κραυγή του νέου κτιρίου «εκεί είσαι εσύ κι εδώ είμαι εγώ».

Γιατί ένα μουσείο δεν έρχεται να παράξει πολιτισμό, αλλά έρχεται να αναδείξει πολιτισμό που ήδη υπάρχει. Τα πολιτιστικά κέντρα, όπως το Πομπηϊνού, το νέο Μουσείο Μπενάκη στην οδό Πειραιώς, ναι, αυτά παράγουν πολιτισμό όχι όμως ένα μουσείο.

Και για να το διευκρινίσω, πρέπει να πω ότι ένα κτίριο από μόνο του, ως αυταξία αρχιτεκτονική και αισθητική, παράγει πολιτισμό. Αλλά, ο στόχος ύπαρξης ενός μουσείου –ενός συγκεκριμένου δημοσίου κτιρίου– είναι να στεγάσει πολιτισμό που έχει ήδη παραχθεί. Βέβαια, μπορεί στο μέλλον και το ίδιο το μουσείο να παράγει πολιτισμό, αλλά δεν είναι ο κύριος στόχος του. Ο θεατής, που δεν είναι ένα σταθερό σημείο αλλά κινούμενο κέντρο βάρους, θα κληθεί να επιλέξει. Δανείζομαι και πάλι το παράδειγμα του Μιχελή: «Ο πλάτανος οποιοδήποτε σχήμα ή αναλογία κι αν έχει μεταξύ κορμού και φυλλωσίας θα αναγνωρίζεται πάντα ως πλάτανος, χάρη στο σχηματισμό και τη χαρακτηριστική διάρθρωση της φυλλωσίας του».

Έτσι και η Ακρόπολη θα αναγνωρίζεται πάντα ως Ακρόπολη χάρη στην αρμονία του

συνόλου των κτιρίων που βρίσκονται στο Ιερό Βράχο κι όχι από μια στιγμιαία χαρακτηριστική εντύπωση του Παρθενώνα, όπως μπορεί να την έχουμε από ένα σημείο ενός κτιρίου ή ενός τόπου. Άλλωστε, δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι ο Παρθενώνας είναι ένα μόνον από τα στοιχεία που συνθέτουν την Ακρόπολη και ότι η δύναμη της Ακρόπολης έγκειται κυρίως στη σύνθεση των επιμέρους μνημείων της και των επιμέρους μερών της.

Από την άλλη, το ανάπτυγμα της Διονυσίου Αρεοπαγίτου, ο αστικός ιστός δηλαδή, θα υποστεί ανεπανόρθωτη βλάβη από την αφαίρεση ενός τμήματός του και μάλιστα αυτού του πρώτου οικοδομικού τετραγώνου του περιπάτου.

Ο Β. Tschoumi ανέφερε ότι κατά τον Μεσαίωνα οι καθεδρικοί ναοί ανοικοδομούνται πολύ συχνά μέσω οικιστικών περιοχών και πολύ κοντά στις κατοικίες. Σε ορισμένες απ' αυτές τις πόλεις τα σπίτια παρέμεναν πάρα πολύ κοντά στον καθεδρικό ναό, ενώ σε άλλες ανοιγόταν μία πλατεία, ένα άνοιγμα, για να μπορεί κανείς να παρατηρεί τον καθεδρικό.

Στην περίπτωση μας, προφανώς ο καθεδρικός ναός είναι η Ακρόπολη. Η Ακρόπολη ήταν ο καθεδρικός ναός του ελληνικού Μεσαίωνα γιατί μέσα στο Παρθενώνα υπήρχε ο ναός της Παρθένου και γύρω γύρω υπήρχαν σπίτια πάνω στο κάστρο, τα οποία κατεδαφίσαμε. Άρα, είναι ακριβώς η ίδια εικόνα.

Δεν μπορώ, όμως, να δεχτώ ότι οι πολυκατοικίες του 1930 έχουν σχέση με τα κτίρια που κατεδαφίζουμε στην πλατεία του καθεδρικού

ναού· είναι μια άλλη περίπτωση. Από εκεί και πέρα να βεβαίως έχουμε μια διαχρονική ιστορία, κρατάμε το κτίριο Βάιλερ που είναι των αρχών του 1830, γιατί να μην κρατήσουμε και κτίρια των αρχών του 1930;

Η ιστορία της πόλης των Αθηνών αρχίζει από τα αρχαία χρόνια και συνεχίζεται. Για όσους έχουμε μεγαλώσει στην Αθήνα –γιατί, λυπάμαι, αλλά φοβάμαι ότι οι περισσότεροι κάτοικοι της πόλης δεν έχουν μεγαλώσει στην Αθήνα– ο περίπατος της Διονυσίου Αρεοπαγίτου με αυτά τα κτίρια ήταν ένας πολύ σημαντικός περίπατος στη μνήμη μας, που κάπου άρχιζε και κάπου τελείωνε.

Ειπώθηκε ακόμη και για το κτίριο του Παρθένου. Ναι, τελείωνε στο κτίριο του Παρθένου. Από εκεί και πέρα έγιναν οι νεότερες επεμβάσεις. Ήδη η επέμβαση του Πικιώνη είναι μια πολύ σύγχρονη επέμβαση, την οποία δεχτήκαμε. Δεν έχει κανείς αντίρρηση για το Νέο Μουσείο της Ακρόπολης. Εάν θα είναι καθεδρικός ναός κάποτε αυτό θα το δείξει ο χρόνος.

Αυτή τη στιγμή είναι ένα σύγχρονο κτίριο που δεν μας παίρνει να το κρίνουμε, γιατί έχω την αίσθηση ότι οι σύγχρονοι ποτέ δεν κρίνουμε αντικειμενικά ένα σύγχρονο κτίριο. Ας περάσει ο χρόνος και ας κριθεί. Αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι πρέπει να κατεδαφίσουμε οικοδομήματα, που αύριο δεν μπορούμε να ξαναχτίσουμε. Αυτά αποτελούν μια συνέχεια.

Αν κατεδαφιστεί κάτι, κατεδαφίστηκε. Δεν μπορούμε να το συνεχίσουμε. Αν μετά από 100 χρόνια θεωρήσουν το Μουσείο της Ακρόπολης ένα από τα επτά θαύματα του τότε

κόσμου, δεν θα είχα καμία αντίρρηση να καταδαιστούν αυτά τα κτίρια. Στη σημερινή περίοδο, με τα δικά μας κριτήρια τα σημερινά, θεωρώ ότι αυτή είναι μια συνέχεια και πρέπει να διατηρηθεί ως συνέχεια.

Επίσης, θα ήθελα να προτείνω να καθαριστεί το Θέατρο του Διονύσου. Περιπατάμε στη Διονυσίου Αρεοπαγίτου και δεν έχουμε καθόλου την εικόνα του Θεάτρου του Διονύσου. Τίποτε. Έχουμε την εικόνα του Ηρωδείου. Δεν θέλω να είμαι πολύ κακιά, αλλά δεν θεωρώ ότι η ρωμαϊκή περίοδος των Αθηνών είναι η σούπερ ακμή της, μάλλον ανάποδα θα το θεωρούσα, αλλά εντάξει δεν το κρίνω.

Νομίζω ότι ο διάλογος δεν πρέπει να είναι face to face κατ' ανάγκη. Όλη η γοητεία του διαλόγου της Βενετίας είναι ότι ξαφνικά αποκαλύπτονται πράγματα. Περνάω από κάπου και ξαφνικά βρίσκω κάτω. Εγώ θεωρώ, και το συνιστώ σε όλους να το δοκιμάσουν, πραγματικά ότι η μεγαλύτερη στιγμή που συγκινούμαι, ακόμη και τώρα που έχω κάνει χιλιάδες φορές αυτή τη διαδρομή, είναι όταν ανεβαίνω με το τρένο από τον Πειραιά και ξαφνικά μετά από τον σταθμό του Θησείου μου αποκαλύπτεται η Ακρόπολη. Δεν μπορώ να το ξεπεράσω. Αυτό το ξαφνικό που μου αποκαλύπτεται, εμένα με συγκινεί όσες φορές και αν το έχω κάνει. Δεν ξέρω αν θα με συγκινούσε το ίδιο αν την έβλεπα συνέχεια.

Η Διονυσίου Αρεοπαγίτου είναι ένα περίπατος. Περιπατώ. Βλέπω κι εδώ, βλέπω και παρακάτω, και αυτό το κέντρο βάρους του ανθρώπου που κινείται είναι όλη η γοητεία της πόλης.

Προφανώς υπάρχουν πάρα πολλές απόψεις και ο ίδιος ο Β. Tschumi νομίζω ότι σχεδίασε την είσοδο έτσι που να διασώζει αυτά τα δύο κτίρια. Από εκεί και πέρα θα μπορούσαμε να κάνουμε πάρα πολλά πράγματα. Γιατί να μην κάνουμε μια γλυπτική παρέμβαση στο πίσω μέρος, αν αυτό μας ενοχλεί, και να δείξουμε πώς μπορούμε να ενοποιήσουμε το χτες, το σήμερα – μπορούν να γίνουν πάρα πολλά πράγματα. Δεν είναι η λύση πάντα «πονάει μάτι – βγάζει μάτι». Πάω στο οφθαλμίατρο και μου βάζει γυαλιά!

Η ένταξη ενός νέου δημοσίου κτιρίου στον αστικό ιστό μιας πόλης, και ιδιαίτερα μιας πόλης όπως η Αθήνα, θέλει τόλμη. Αλλά θέλει και αρετή. Διαφορετικά και αυτό κι εμείς που θα το βλέπουμε, δεν θα είμαστε ελεύθεροι.

οδό Σταδίου, ο αρχιτέκτων, αρκετά χρόνια αργότερα, προσπαθεί να δώσει τη μορφή κάτι πιο σύγχρονου, ενός σύγχρονου κλασικισμού προσπαθώντας να ταιριάξει το νέο κτίριο με το παλιό, όμως ταυτόχρονα κάνει πολύ πιο φιλική τη διείσδυση του δημόσιου χώρου προς την τράπεζα μέσω της στοάς και των μεγάλων ανοιγμάτων στην οδό Σταδίου.

Είναι αξιοπερίεργο πώς η αδράνεια της τράπεζας και του τρόπου με τον οποίο λειτουργεί έχει απαξιώσει αυτή τη στοά, κι αυτές οι θύρες, που λειτουργούσαν πριν από δεκαπέντε χρόνια, είναι πλέον κλειστές και επομένως η κίνηση του αρχιτέκτονα προσέκρουσε σε μια απρόσμενη στάση της διοίκησης της τράπεζας.

Συνεχίζω με μία σειρά δημοσίων κτιρίων στη Λεωφόρο Βασιλίσσης Αμαλίας, στα οποία τη δεκαετία του 1970 παρεμβάλλεται μια πρώτη έκπληξη, μια ευχάριστη έκπληξη όπου ο αρχιτέκτων, με υποχώρηση της μάζας στο ισόγειο προσπαθεί να κάνει πιο συμμετοχικό τον δημόσιο χώρο με τον ιδιωτικό. Διεισδύει λοιπόν ο δημόσιος χώρος μέσα στο κτίριο και, αν θέλετε, μέσα στην τοπική εδώ αθηναϊκή αρχιτεκτονική, την αρχιτεκτονική, την οποία παλεύουμε στο πλαίσιο αυτής της ετερόκτητης περιφέρειας στην οποία ζούμε και δρούμε. Έτσι παίρνουμε ένα πρώτο μάθημα. Νομίζω ότι είναι έργο του γραφείου Τομπάζη.

Ακολούθησαν πάρα πολλά μαθήματα και πάρα πολλοί προβληματισμοί και θα συνεχίζω με ένα κτίριο επαρχιακής πόλης. Αναφέρομαι στο κτίριο των Δικαστηρίων στα Τρίκαλα, ένα κτίριο του 1860 που ήταν στρατώνας, και το

οποίο προβάλλει την είσοδό του αντί να την έχει σε υποχώρηση, την προτάσσει επιβλητικά προκαλώντας το δέος στον εισερχόμενο.

Στην πρόταση επεκτάσεώς του αυτό το οποίο πρυτανεύει στη σκέψη μας είναι η άρση αυτού του δέους και η ενθάρρυνση της συμμετοχής του πολίτη και της οικειοποίησης του χώρου των Δικαστηρίων, ενός κατ' εξοχήν χώρου συμμετοχικού από τους πολίτες. Η επέκταση λοιπόν γίνεται στα νότια του παλαιού κτιρίου και μετατίθεται ο χώρος προσπελάσεως σε μία αυλή, σε ένα ελαφρά χαμηλωμένο αίθριο, το οποίο γίνεται η νέα καρδιά των προσβάσεων.

Γίνεται ουσιαστική ακύρωση της παλαιάς κεντρικής προσβάσεως μέσω των παραπλεύρων δρόμων που οδηγούν κατευθείαν μέσα στην εσωτερική αυτή αυλή. Αυτή είναι ελαφρά χαμηλωμένη, κάτι που την κάνει ακόμα πιο εύκολα οικειοποιήσιμη. Αντί να αναγκάζεται ο πολίτης να ανεβαίνει σε ένα βάθρο και να αισθάνεται ψυχολογικά ότι πάει κάπου προς τα ψηλά, εδώ κατεβαίνει στην αυλή μιας καινούριας, αν θέλετε, Εκκλησίας του Δήμου, που είναι η καρδιά του Δικαστηρίου. Προφανώς οι συνδέσεις των δύο κτιρίων γίνονται με έναν ενδιάμεσο χώρο, που είναι το φουαγιέ του καινούριου Δικαστηρίου. Αυτός ο ενδιάμεσος χώρος γίνεται κρυστάλλινος, αφήνοντας τον κόσμο αβίαστα να μπει μέσα στους εσωτερικούς χώρους, στους οποίους λειτουργεί η Δικαιοσύνη.

Αν μπορούσαμε να δούμε τα σκίτσα του μελετητή, θα διακρίναμε την αγωνία του για τη δράση, για τη συμμετοχή του κοινού, για την κυκλοφορία του κόσμου μέσα σ' αυτόν τον

κόμβο, σ' αυτό το φουαγιέ που έρχεται να εξυπηρετήσει καταρχάς τις λειτουργικές συνδέσεις ενός πολύπλοκου κτιριολογικού προγράμματος. Όμως, πρυτανεύει αυτή η άνεση με την οποία καλείται ο πολίτης να οικειοποιηθεί τον χώρο ενός αρκετά αυστηρού δημοσίου κτιρίου.

Έχουμε την τύχη το κτίριο να τελειώνει, και ο χρόνος και η χρήση του θα δείξουν για την επιτυχή έκβαση των σκέψεων που κάναμε στον σχεδιασμό. Ωστόσο, θα ήθελα να τονίσω ότι έχουν προηγηθεί μερικά σημαντικά έργα στον χώρο των δικαστηρίων που άνοιξαν τον δρόμο και λειτουργούν με επιτυχία. Το Δικαστήριο στη Λιβαδειά, μικρό στην αρχή, από τον Τάσο τον Μπίρη. Και το Δικαστήριο στη Θήβα με μια εικονοκλαστική γραφή, αλλά με τις ίδιες αρχές και το συνεχίζουν. Αυτή τη στιγμή, νομίζω, εγκαινιάζεται το κτίριο του Δικαστηρίου στο Αίγιο και θα ακολουθήσουν τα Τρίκαλα. Έχουμε λοιπόν μια καινούρια στροφή σ' έναν χώρο, ο οποίος, κατά παράδοση, ήταν αυστηρός και ακαδημαϊκά γραμμένος.

Όταν λοιπόν εγώ πήγα ως μελετητής στον Δικηγορικό Σύλλογο Τρικάλων για να παρουσιάσω λίγο πριν από τη θεμελίωση το έργο και είδαν οι ενδιαφερόμενοι δικηγόροι και δικαστές το έργο, έγινε μια συζήτηση. Στο τέλος, ένας πάρα πολύ σοβαρός και ευγενικός δικαστικός, αφού με συνεχάρη, είπε «λυπήθηκα πάρα πολύ που είδα να απουσιάζει από το καινούριο κτίριο το αρχαίο ελληνικό κάλλος». Καταλαβαίνετε πόσο βαθιά ριζωμένα είναι αυτά τα στερεότυπα, για τα οποία θα μιλήσω στην κατακλείδα αυτής της μικρής παρουσίασης.

Με την ίδια λογική προσπαθήσαμε να βάλουμε τον πολίτη στην αίθουσα της εποχής του Τρικούπη, στο παλαιό Χρηματιστήριο Αθηνών. Μία κατάγραφη αίθουσα, η οποία είναι ένας χώρος δημόσιος που έχει κάποιες ειδικές απαιτήσεις. Ωστόσο αυτή η αίθουσα συνδέεται με τον δρόμο μέσω στοών και μιας αυλής. Η προσπάθειά μας ήταν να αξιοποιήσουμε αυτή την πορεία και τον ενδιάμεσο υπαίθριο χώρο ως χώρους εξοικείωσης με τον τελικό χώρο της αίθουσας του Χρηματιστηρίου.

Η αποκατάσταση της στοάς με τα στοιχεία art deco που οδηγεί κατευθείαν από την οδό Πεσμαζόγλου στην αυλή, στη συνέχεια η επεξεργασία των κτιρίων συνοδείας και τέλος ίσως αυτό το γυάλινο στέγαστρο που δίνει μια σύγχρονη νότα, αλλά κυρίως τονίζει την καινούρια είσοδο για την προσπέλαση στο συγκρότημα, βοηθούν, νομίζω, την ένταξη του συγκροτήματος στη σύγχρονη αστική ζωή και την εξοικείωση του πολίτη με αυτούς τους χώρους.

Τους ίδιους χειρισμούς κάναμε και σε ένα πολύ μεγαλύτερο κτίριο δημόσιου χαρακτήρα, όπου προσπαθήσαμε να καταστήσουμε την καρδιά αυτού του μεγάρου, δηλαδή τη στοάς Σπυρομήλιου –έναν κατά παράδοση δημόσιο χώρο περάσματος– ξανά ζωντανό, εντεταγμένο στη σημερινή ζωή. Να τον καταστήσουμε ουσιαστικά καρδιά ενός δημοσίου κτιρίου, που λειτουργεί τραβώντας τον κόσμο μέσα και διαχέοντάς τον στις επιμέρους λειτουργίες.

Το επόμενο παράδειγμα αντικατοπτρίζει μια εντελώς διαφορετική άποψη. Εδώ μας κυνηγά η ιδεοληψία του στιλιστικά μεγαλεπή-

βολου επιβλητικού, επίσημου και αποστασιοποιημένου μεγάρου. Είτε με ένδυμα όψιμο μεταμοντερνισμού, όπως το κτίριο το οποίο ανήκει στη Βουλή των Ελλήνων και είναι στην πλατεία της Ρωσικής Εκκλησίας πάνω στη Λεωφόρο Αμαλίας, ολοκληρώνοντας έναν σκελετό μπετόν αρμέ που περιέμενε περίπου εικοσιπέντε χρόνια. Είτε με ψευδεπίγραφο νεοκλασικό ένδυμα, όπως είναι το ξενοδοχείο King George. Πριν από λίγα χρόνια αποτελούσε παράδειγμα, καταστροφής του αστικού πολιτισμού της χώρας με όμοιο τρόπο με τον οποίο καταστράφηκε ο αυθεντικός νεοκλασικός αστικός πολιτισμός.

Καταστρέφεται η προσφορά της χώρας στον μοντερνισμό ή σε άλλα πιο δυσδιάκριτα ρεύματα που στολίζουν την πρωτεύουσα με σπάνιες ψηφίδες, art nouveau, εκλεκτικισμού ή art deco, όπως το μέγαρο Κουρεμένου στη Διονυσίου Αρεοπαγίτου, ανταλλάξιμο με την αμφιλεγόμενη θέση του νέου Μουσείου Ακρόπολης στο μπροπολιτικό αστικό τοπίο.

Στις μέρες μας, εξαιτίας της δημόσιας διαμάχης για την κατεδάφιση ή όχι δύο κτιρίων έναντι του νέου Μουσείου της Ακρόπολης, το δημόσιο κτίριο και η σχέση του με τον αστικό ιστό έχει επικεντρωθεί αυτή τη στιγμή στο νέο Μουσείο Ακρόπολης.

Είναι κοινός τόπος να πούμε ότι ο Β. Tschumi και το έργο του έχουν διεθνή ακτινοβολία. Θα μου επιτρέψει όμως να τον ελέγξω ως ανιστόρητο σε κάποια αποσπάσματα της παρεμβάσεώς του. Οι καθεδρικοί ναοί του 12ου, 13ου και 14ου αιώνα χτίστηκαν σε πλα-

τείες και στη συνέχεια απέκτησαν παρασιτικά γύρω γύρω κτίρια, τα οποία εντέλει, σύμφωνα με την άποψη που επικράτησε στις αρχές του 20ού αιώνα, κατεδαφίστηκαν.

Σύμφωνα με αυτή την άποψη «καθαρίστηκε» και η Ακρόπολη από μνημεία για τα οποία σήμερα κλαίμε: οι φράγκικοι πύργοι και όλη τη μεσαιωνική ιστορία της Ακρόπολης. Η εποχή έχει αλλάξει. Η Χάρτα της Βενετίας, οι διακηρύξεις του Άμστερνταμ, όλη η καλλιέργεια των ανθρώπων σχετικά με τη διατήρηση, τη συντήρηση, την αναστήλωση μέσα στα τελευταία 100 χρόνια έχει ανατρέψει το σκηνικό, το οποίο καθοδηγούσε παλαιότερα ανθρώπους και πολιτείες –εννοώ κυβερνήσεις– να δέχονται παρεμβάσεις τύπου «Οσμάν» και να καθαρίζουν το αστικό τοπίο και να ανακατασκευάζουν πολιτισμό.

Η νοοτροπία έχει αλλάξει. Μπορεί στο μέλλον να αλλάξει ξανά, φοβάμαι όμως τώρα ότι δεν είναι η στιγμή της αλλαγής. Η σημερινή επικρατούσα νοοτροπία και η οποία στηρίζεται σε μια σειρά από πολύ σοβαρές ιστορικές αναλύσεις, λέει: «Αφήστε τη διαχρονία να διαβάζεται, μην κάνετε συγκρίσεις των πολιτισμικών αγαθών, μην βάζετε σε ιεραρχία και σε σύγκριση πράγματα που δεν συγκρίνονται». Είναι πολύ δύσκολο να απαντήσουμε, φάνηκε και σ' αυτά τα διεθνή καλλιστεία που έγιναν για τα μνημεία.

Κανένας δεν θα αμφισβητήσει τη διαχρονική και ύπατη αξία της Ακρόπολης. Κανένας όμως δεν δικαιούται να τη συγκρίνει με το οποιοδήποτε πολιτισμικό αγαθό που προ-

σφέρθηκε στην υφήλιο την οποιαδήποτε εποχή, ακόμη και σήμερα.

Άρα τα δημόσια κτίρια στην πόλη προστίθενται. Προστίθεται στην πόλη το νέο Μουσείο Ακρόπολης, όπως προστέθηκε παλαιότερα η Εθνική Πινακοθήκη, όπως προστέθηκε παλαιότερα η τριλογία σε ένα τοπίο το οποίο ήταν υπό διαμόρφωση.

Αυτή η προσθήκη, αυτή η πρόσθεση τελεί υπό όρους. Υπό όρους συνύπαρξης, υπό όρους διαχρονικής αναγνώσεως της ιστορίας, υπό όρους σεβασμού του προγενέστερου και αναμονής του επομένου. Εκεί θα ήθελα την άποψη του Β. Tschumi.

Και για να κλείσω ακριβώς με τον τίτλο της σημερινής Ημερίδας «Κτίριο και μητροπολιτικό αστικό τοπίο»: Μητροπολιτικό αστικό τοπίο είναι όλα όσα προϋπάρχουν κι αυτά που έρχονται.

Η Επίδραση του Δημόσιου Κτιρίου στο Αστικό Όριο

ΤΑΣΟΣ ΚΩΤΣΙΟΠΟΥΛΟΣ*

Πιστεύω ότι το δημόσιο κτίριο πάντοτε ασκούμε ιδιαίτερο ρόλο στη διαμόρφωση του αστικού τοπίου και αποτελούσε και αποτελεί και θα εξακολουθεί να αποτελεί το κύριο μέρος αυτού που θα μπορούσε να ονομαστεί «αστικός σηματοδότης», ή όπως το λέμε μερικές φορές «σημείο αναφοράς», «urban landmark» στα αγγλικά, κυρίως λόγω του μεγέθους του, της κυρίαρχης θέσης του, αλλά όχι πάντοτε και μιας άλλης συνθήκης η οποία οφείλεται στο απρόσωπο του χρήστη και σε ένα είδος μεταφοράς της ευθύνης στον αρχιτέκτονα, που έτσι αποκτά μεγαλύτερη ευχέρεια προσωπικής δήλωσης.

* Ο Τάσος Κωτσιόπουλος είναι αρχιτέκτων, καθηγητής αρχιτεκτονικής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Δηλαδή μιας δήλωσης που ασκείται μερικές φορές με φόβο, άλλες φορές με αυτό που λέγεται «αίσθημα δημόσιας ευθύνης» και έχει πολλές ερμηνείες, πολλές φορές με ένταση, με μερικές φορές αυτονόητη αυθάδεια στην αρχιτεκτονική. Ας μην ξεχνάμε ότι πάντα η αρχιτεκτονική ήταν brutal και οξεία στην ιστορία της και ιδίως η αρχιτεκτονική που παρεμβαίνει σε ισχυρά τοπία και σε κτίρια που έχουν προσωπικότητα και πάντοτε βέβαια με αρκετή τυχαιότητα.

Πρόκειται για ένα σκληρό το οποίο στις μέρες μας κάνει την αρχιτεκτονική να ξαναβρίσκει ουσιώδη ρόλο στη διαμόρφωση του αστικού τοπίου. Στις μέρες μας, η αρχιτεκτονική αποκτά και πάλι τη δημόσια απήχηση που είχε πάντοτε στην ιστορία της και καταξιώνεται πάλι ως μέσο άσκησης ακόμη και πολιτικής δήλωσης ή μερικές φορές και εξουσίας. Το παιχνίδι που έχει παιχθεί και εξακολουθεί να παίζεται αυτή τη στιγμή ανάμεσα στις μητροπόλεις του κόσμου μας το δηλώνει με σαφή τρόπο.

Και θα ήταν ενδιαφέρον να βλέπαμε, βέβαια είναι πάρα πολύ δύσκολο να το κάνει κανείς αυτό σε μια σύντομη εισήγηση, με ποιους μηχανισμούς ασκείται αυτή η δημόσια παρουσία της αρχιτεκτονικής. Ισχυρίζομαι ότι τα τελευταία χρόνια αυτό γίνεται κυρίως μέσω των μηχανισμών της εικόνας.

Μια διαδικασία που ξεκίνησε από την εποχή του λεγόμενου μεταμοντέρνου, με την αρχιτεκτονική του «όπως» και με αναφορά σε άλλους τόπους και χρόνους και συνεχίζεται σήμερα σε μεγάλη έκταση με δύο πράγματα. Με κάτι που θα μπορούσαμε να το ονομάσουμε μεταμο-

ντέρνα, δηλαδή στυλιστικών επιδιώξεων επανάχρησης της νεοτερικότητας στην αρχιτεκτονική, ένα νέο μοντέρνο κίνημα το οποίο δεν μπορεί να έχει τη γνησιότητα του μοντέρνου και έχει ισχυρό χαρακτήρα μιμητικής.

Και με έναν νέο εξπρεσιονισμό βασισμένο, εκτός των άλλων, και στις δυνατότητες των νέων αναπαραστατικών μέσων, που επιτείνεται βεβαίως από τη διαρκώς αυξανόμενη ευχέρεια στη διακίνηση της εικόνας της αρχιτεκτονικής και των κτιρίων, σε ένα πολλαπλασιαζόμενο κοινό αρχιτεκτόνων και μη.

Αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό και στην αναμφισβήτητη επιρροή που ασκεί ο μηχανισμός της δημόσιας έκπληξης και της δόλωσης του διαφορετικού, που συχνά σκόπιμα και αυτοτελώς επιστρατεύει ο αρχιτέκτονας για να κάνει πιο αισθητή την παρουσία του.

Μέσα σ' αυτό τον κόσμο, ο οποίος είναι ένας κόσμος της εικόνας και αυτό δεν μπορεί κανείς να το ξεπεράσει, η αρχιτεκτονική έχει, νομίζω, μεγάλο περιθώριο, ιδιαίτερα στον δημόσιο χώρο και ιδιαίτερα μέσω του δημόσιου κτιρίου, να ασχοληθεί με τις χωρικές σχέσεις, με τα συντακτικά χαρακτηριστικά των κτιρίων, πετυχαίνοντας να μετατρέπει το εκάστοτε πρόβλημα σε μορφογεννητικό μηχανισμό, να βγάξει δηλαδή τις συνθετικές αρχές από την ίδια τη φύση του προβλήματος, επεμβαίνοντας στη φύση του αστικού ορίου και, στη συνέχεια, στη διαπερατότητα του ορίου.

Αυτά τα σχόλια γύρω από την έννοια του ορίου είναι αυτά που προσωπικά με ενδιαφέρουν περισσότερο και θα προσπαθήσω να σας

παρουσιάσω πάρα πολύ γρήγορα στα επόμενα πέντε λεπτά, τρεις τελείως διαφορετικές μεταξύ τους προσωπικές απόπειρες, δηλαδή των συνεργατών μου και εμού, δύο στη Θεσσαλονίκη και μία στην Αθήνα, που είναι διαφορετικές εκδοχές αυτής της έννοιας του ορίου.

Και οι τρεις έχουν διαφορετικό βαθμό αυτού που θα λέγαμε δημόσια αποδοχή. Μερικές έγιναν δεκτές έστω με έναν όψιμο ενθουσιασμό, μερικές με ισχυρή αντίδραση, η οποία νομίζω ότι είναι ενδιαφέρουσα για έναν αρχιτέκτονα και δημιουργεί μια σειρά από ενδιαφέροντα ερωτήματα, εξ ου και η εισαγωγή μου στην παρουσίαση αυτή.

Η μία στεγάζει το Ίδρυμα Υδροβιολογικών Ερευνών της Ακαδημίας Αθηνών. Είναι ένα κτίριο που σχεδιάστηκε, ολοκληρώθηκε το 2002, αλλά σχεδιάζεται από το 1990. Είναι στο πουθενά, δηλαδή στον ελεύθερο χώρο ανάμεσα στα νοσοκομεία και προσπαθεί το ίδιο με τα όριά του να δημιουργήσει ένα δικό του αστικό χώρο. Έναν χώρο εσωτερικό, ο οποίος είναι ο κύριος χώρος το κτιρίου, και ένα σκληρό εξωτερικό όριο. Βεβαίως είναι σε μια εποχή που η μορφή ακολουθεί τις επιδράσεις της εποχής, έχει μία ποικιλότητα θα έλεγε κανείς στα σχήματα. Η σκληρότητα του εξωτερικού ορίου και η πολλαπλότητα του εσωτερικού.

Οι δύο επόμενες απόπειρες είναι στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο στη Θεσσαλονίκη. Στοιχεία και για τις δύο έχουν δημοσιευθεί αρκετές φορές και γι' αυτό είναι γνωστές. Η μία είναι μια συνολική προσπάθεια επέμβασης στο campus ως διαχείριση ορίων τα οποία έχουν

εκφυλιστεί και η άλλη είναι η επέμβαση στην Κεντρική Βιβλιοθήκη – υπόγεια επέμβαση.

Το κτίριο της Φυσικομαθητικής Σχολής έχει σχεδιαστεί από έναν πολύ σημαντικό Έλληνα αρχιτέκτονα, τον Πάτροκλο Καραντινό, με προσθήκες στο πίσω μέρος δεξιά και αριστερά από το κεντρικό Αμφιθέατρο, ενός μεταγενέστερου συνεργάτη του, του Μιχάλη Δωρή. Το κύριο αστικό γεγονός που σχολιάζεται με την επέμβαση είναι ότι το κτίριο έχει γίνει εχθρικό πλέον στο τοπίο του. Αυτό ήταν σχεδιασμένο για την οπίσθια πλευρά, αλλά με την εξέλιξη της οδού Αγ. Δημητρίου γίνεται πλέον ένας κύριος δρόμος, ένας δρόμος που πρέπει να ανασυντάξουμε τα όριά του.

Σε μηδαμινό οικόπεδο, σε πλάτος 5 μέτρων, κατασκευάζεται ένα κτίριο γραμμικό μήκους 200 μέτρων, το οποίο είναι διαπερατό ώστε να φαίνεται ο εσωτερικός κόσμος και να διαταχθούν οι νέες εισοδοί. Αυτές οι εισοδοί κάνουν το κτίριο ανοιχτό στην οδό Αγίου Δημητρίου και επιτρέπουν διαφορετική αντίληψη του εσωτερικού χώρου, ο οποίος γίνεται ένα παίγνιο μεταξύ του νέου και του παλιού, με το φως εισερχόμενο από την οροφή.

Η άλλη παρέμβαση έχει τη μορφή μιας άλλης εκδοχής για προσέγγιση του ορίου. Είναι η προσπάθεια να διατηρηθεί η παρουσία ενός αυτοτελούς αυτονόμου κτιρίου, αρκετά εσωστρεφούς, χωρίς να διαταραχθεί η σχέση του με το έδαφος. Το κτίριο αυτό είναι η παλιά Βιβλιοθήκη, δηλαδή της δεκαετίας του 1960, έργου των Παπαϊωάννου-Φινέ.

Ένα κτίριο ισότιμο στις τέσσερις πλευρές

του, με ένα κεντρικό αίθριο αρκετά εσωστρεφές, παρότι μοιάζει εξωστρεφές. Έχει ιδιαίτερη σχέση με το έδαφος, διότι το έδαφος δεν είχε ρυθμιστεί αρκετά καλά σε σχέση με το κτίριο, το οποίο στηριζόταν σε ένα ελεύθερο ισόγειο και είχε από τη μία πλευρά του έδαφος σε επαφή.

Παρ' όλα αυτά είναι ιδιαίτερα αγαπητό αστικό τοπίο έστω και με αυτή τη μικρή landscape κατάσταση μέσα στο κέντρο μιας πόλης. Η πρόταση είναι η κατασκευή ενός τελείως ανεξάρτητου αόρατου υπογείου κτιρίου, το οποίο διαχωρίζεται από το υπάρχον με ένα ισχυρό όριο αυτής της μορφής, ένα όριο που αποτελεί και το κύριο σημείο αναφοράς στη σχέση παλαιού και νέου.

Όσον αφορά το θέμα της παρέμβασης στο αστικό τοπίο για την ανάδειξη του μεγαλείου ενός νεότερου κτιρίου, και αναφέρομαι στο νέο Μουσείο της Ακροπόλεως, θα ήθελα να πω τα εξής: Είχα την εμπειρία της συμμετοχής στην Επιτροπή Επιλογής του Μουσείου της Ακρόπολης. Τα θέματα τα οποία τίθενται στο τραπέζι των συζητήσεων είχαν τεθεί κι εκείνη τη στιγμή, διότι η πρόταση Tschumi είχε έρθει χωρίς κτίρια. Δηλαδή προέβλεπε πλήρη καθαρισμό της περιοχής και μάλιστα ήταν από τις λίγες προτάσεις οι οποίες δεν είχαν καν τα υπόλοιπα κτίρια στη μακέτα και προβληματίστηκαμε αρκετά για το αν αυτό έγινε σκόπιμα ή έγινε από παράλειψη.

Αν θέλετε την προσωπική μου άποψη ένα από τα στοιχεία αυτής της πρότασης είναι ότι θέλει κάποιο χώρο. Το κτίριο αυτό, εξαιτίας

της ισχυρής γεωμετρίας του, θέλει κάποιο χώρο αναπνοής, θα έλεγα. Δηλαδή δεν είναι μόνο θέμα που τίθεται αφαιρετικά και γενικά το αν κρατούμε ή δεν κρατούμε, ή αν υπάρχει ιστορική συνέχεια ή όχι. Ιστορική συνέχεια υπάρχει φυσικά και όσο μπορούμε περισσότερο να διατηρούμε τις φάσεις της ιστορίας, τόσο το καλύτερο. Αυτό είναι γνωστό και το είπε και ο Ι. Κίζης πριν και νομίζω ότι όλους μας καλύπτει αυτό που είπε.

Υπάρχει όμως και η ιδιαιτερότητα της ίδιας της σύνθεσης. Σας θυμίζω ότι η προσέγγιση Ισοζάκι, την οποία κι εγώ την είχα υποστηρίξει αρκετά, είχε σχεδιάσει όλο τον θόλο εκείνο, τα ωσειδή εκείνα καλύμματα ακριβώς στηριζόμενα πάνω στα τότε όρια των πολυκατοικιών, δηλαδή δεν προέβλεπε την παραμικρή κατεδάφιση. Ήταν μια λύση η οποία είχε προκύψει από αυτό το χαρακτηριστικό.

Η λύση Tschumi αντίθετα, κατά τη γνώμη μου, στηριζόταν ακριβώς στην απελευθέρωση του χώρου και στην ιδέα αυτή της ισχυρής σχέσης με την Ακρόπολη. Εγώ δεν πιστεύω ότι ο Tschumi είναι αμέτοχος σε αυτή την ιστορία, δεν πιστεύω ότι είναι ένα θέμα καθαρά του Υπουργείου και της απόφασης ενός οργάνου. Πιστεύω ότι ο ίδιος το θέλει και το θέλει και η λύση του κατά τη γνώμη μου, αυτή είναι η προσωπική μου άποψη. Το «θέλει» και η αρχιτεκτονική πρόταση αυτή καθαυτή εξαιτίας των δομικών της χαρακτηριστικών, όχι εξαιτίας κάποιων εξωγενών προσδιορισμών.